

BART HAAGSMA

HET
EERLIJKE
VERHAAL?

EEN CORPUS-GEASSISTEERDE DISCOURSANALYSE

VAN HET NEDERLANDSE KLIMAATDEBAT

(2018-2019)

HET EERLIJKE VERHAAL?

**Een corpus-geassisteerde
discoursanalyse van het klimaatdebat
in Nederland (2018-2019)**

Bart Haagsma
Masterscriptieonderzoek (MSc)
Bestuurs- en Organiseringswetenschap
Specialisatie: Communicatie, Beleid & Management
Universiteit Utrecht
Studentnummer: 3975169

Begeleider: dr. Madeline Winnubst
Tweede lezer: dr. Eugène Loos

Datum: 24-08-2020

Voor- en dankwoord

“Het eerlijke verhaal”: een oproep die vele politici doen wanneer het gaat over klimaatverandering. Van links tot rechts, en van liberaal tot confessioneel: velen nemen deze zin in de mond, en ogenschijnlijk lopen hun bedoelingen met deze zin uiteen. Kosten, rechtvaardigheid en haalbaarheid zijn een paar van de uiteenlopende zaken waar men “eerlijk” over moet doen.

De diverse manieren waarop een dergelijke zin worden gebruikt raken de kern van dit onderzoek. Klimaatverandering wordt steeds meer gezien als een urgent probleem, en tegelijkertijd zijn er verschillen in de manieren en richtingen van oplossingen om uiteindelijk te komen tot een samenleving waar dit probleem is opgelost. In dit onderzoek beschrijf ik de vele manieren waarop politici in de Tweede Kamer dat hebben

Dit onderzoek heb ik uitgevoerd in het kader van mijn master Communicatie, Beleid & Management aan de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschap (USBO). Graag zou ik mijn vriendin, mijn vrienden en familie willen bedanken voor alle steun die ik heb gekregen in het maken van dit onderzoek. Ook wil ik Madeline Winnubst bedanken voor haar begeleiding in dit onderzoek, en Annemarie Weerman die mij heeft gecoacht om weer goed aan de slag te gaan. Dit onderwerp gaat mij aan het hart, en ik hoop me nog lange tijd bezig te mogen houden met het onderzoeken, helpen en meemaken van de verduurzaming van Nederland.

Veel leesplezier!

Utrecht, augustus 2020

Samenvatting

In 2014 is het Parijsakkoord afgesloten: een wereldwijde afspraak om CO₂-uitstoot terug te dringen met 50% in 2030 en 95% in 2050, ten opzichte van het uitstootniveau van 1990. Ook Nederland heeft met deze doelstellingen ingestemd, en deze in nationale wetgeving en werkwijzen omgezet. Dit is gedaan door respectievelijk de Klimaatwet en het Klimaatakkoord. In 2018 en 2019 hebben leden van de Tweede Kamer deze twee zaken bediscussieerd in vier debatten. Dit zijn belangrijke momenten om te bestuderen; dit zijn momenten dat politici door hun taalgebruik laten zien hoe zij een probleem als klimaatverandering beschouwen, en in welke richting oplossingen zij denken.

De vraag die in dit onderzoek is beantwoord, is:

Hoe construeren Tweede Kamerleden klimaatverandering in debatten rond de Klimaatwet en het Klimaatakkoord?

Om het taalgebruik van politici is gebruik gemaakt van een corpus-geassisteerde discoursanalyse. Hiervoor zijn discourses uit eerder onderzoek over de politieke respons op ecologische problemen beschreven, alsmede een discours dat expliciet gaat over klimaatontkenning. Daarnaast is een referentiecorpus gebruikt, dat wil zeggen een grote verzameling Tweede Kamerdebatten die als maatstaf konden dienen als een gemiddeld debat. Deze twee hulpmiddelen hebben het mogelijk gemaakt om een aantal zaken te doen. Allereerst is er onderzocht welke discourses terugkomen in Tweede Kamerdebatten, en hoe. Daarnaast is er een vergelijking gemaakt met een gemiddeld Tweede Kamerdebat, en is er beschreven welke termen opvallend vaak terugkomen (statistische sleutelwoorden) in de onderzochte klimaatdebatten. Als laatste is er specifiek ingezoomd op de term 'klimaatverandering' en varianten hierop.

Uit resultaten van deze analyse blijkt het volgende. Veel politici hanteren het discours administratief rationalisme, dat leunt op een grote rol voor de overheid en experts. Onderzoeksinstituten als het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Centraal Planbureau (CPB) worden vaak aangehaald als een manier om argumenten van een politicus te legitimeren. Veel aandacht is er ook voor instrumenten uit het discours van economisch rationalisme. In dit discours zijn inwoners van een land economische individuen die reageren op financiële prikkels. Veel aandacht gaat uit naar specifieke prikkels om individuen en bedrijven te bewegen tot gedrag dat bijdraagt aan het halen van klimaatdoelen. Politici lijken de belangrijkste uitgangspunten uit administratief rationalisme (een grote rol voor de overheid en autoriteiten, planmatigheid) en de instrumenten uit economisch rationalisme (subsidies, heffingen) te combineren. Voorstanders van klimaatbeleid benadrukken de (economische) voordelen die klimaatbeleid kan hebben, wat een argument is uit het discours duurzaam optimisme. In tegenstelling tot dit discours zijn politici echter niet geneigd tot samenwerking met andere landen of met bedrijven, maar vooral gericht op de concurrentiepositie van Nederland.

Verder blijkt ook dat er weinig aandacht wordt besteed aan democratische vernieuwing in klimaatbeleid. Politici maken zich zorgen over draagvlak in de samenleving, maar stellen geen specifieke beleidsvoorstellen voor om democratische legitimiteit te vergroten of anders vorm te geven. Ook is er nauwelijks sprake van politici die een nieuwe relatie met de planeet of de natuur voorstellen.

Slechts twee partijen, FvD en PVV, zijn expliciet klimaatontkennend. De spreektijd van beide partijen is echter groot. Deze klimaatontkenning beslaat twijfel over/ontkenning van de wetenschap, twijfel over de impact van klimaatverandering en twijfel over de invloed van Nederlands beleid op dit probleem. Wat zij verder benadrukken is een nationalistisch frame, en de hoge kosten die volgens deze partijen gemoeid zijn met het beleid.

Qua statistische sleutelwoorden valt verder op dat veel politici praten over kosten van klimaatbeleid, veel vaker dan dat zij hierover spreken in vergelijking met een normaal debat. Veelal wordt deze term gebruikt door klimaatontkennende politici, die de onbetaalbaarheid van klimaatbeleid benadrukken. Ook wordt deze term gebruikt door andere politici om betaalbaarheid in de gaten te houden.

Verder onderzoek kan bestaan uit een internationale vergelijking met andere landen, of meer onderzoek wanneer de ambities uit het Klimaatakkoord worden gevat in de verschillende Regionale Energie-Strategieën.

Inhoudsopgave

1 Inleiding	8
<i>Relevantie</i>	9
<i>Leeswijzer</i>	9
2 Theoretisch kader	10
<i>Ecologische discoursen</i>	12
3 Methodologie	19
<i>Summative content analysis</i>	19
<i>Corpus-linguïstiek</i>	19
Sleutelwoorden, referentiecensus en collocaties	20
<i>Kwalitatieve analyse</i>	21
Concordanties	21
<i>Zoektermen</i>	21
<i>Software voor analyse</i>	22
<i>Kwaliteitscriteria</i>	22
<i>Positie onderzoeker</i>	23
4 Analyse	24
<i>De Klimaatwet, behandeling op 6 december 2018</i>	24
De onderwerpen in het eerste debat over de Klimaatwet	24
Klimaatverandering in het eerste debat over de Klimaatwet	25
Ecologische discoursen	27
Samenvatting	29
<i>De Klimaatwet, behandeling op 19 december 2018</i>	30
De onderwerpen in het tweede debat over de Klimaatwet	30
Klimaatverandering in het tweede debat over de Klimaatwet	31
Ecologische discoursen	32
Samenvatting	35
<i>Het Klimaatakkoord, behandeling op 5 februari 2019</i>	36
De onderwerpen in het eerste debat over het Klimaatakkoord	36
Klimaatverandering in het eerste debat over het Klimaatakkoord	37
Ecologische discoursen	38
Samenvatting	40
<i>Het Klimaatakkoord, behandeling op 2 juli 2019</i>	41
De onderwerpen in het tweede debat over het Klimaatakkoord	41
Klimaatverandering in het tweede debat over het Klimaatakkoord	43
Ecologische discoursen	43
Samenvatting	46
<i>Synthese en theorie</i>	47
5 Conclusie	48
6 Discussie	49
7 Referenties	51

8 Bijlagen: sleutelwoorden Tweede Kamerdebatten.....	54
<i>Sleutelwoorden behandeling Klimaatwet, 6 december 2018.....</i>	<i>54</i>
<i>Sleutelwoorden behandeling Klimaatwet, 18 december 2019 .....</i>	<i>59</i>
<i>Sleutelwoorden behandeling Klimaatakkoord, 5 februari 2019 .....</i>	<i>62</i>
<i>Sleutelwoorden behandeling Klimaatakkoord, 2 juli 2019.....</i>	<i>67</i>

1 Inleiding

“Dijkhoff neemt afstand van ‘klimaatdrammer’ Jetten (NOS, 2019), zo viel begin 2019 in landelijke media te lezen. De VVD-fractievoorzitter nam hiermee afstand van de klimaatstandpunten van zijn ambtsgenoot van D66. Het is een voorbeeld van politieke spanning omtrent een belangrijke maatschappelijke uitdaging: klimaatverandering. De opwarming van de aarde die wordt veroorzaakt door menselijke activiteit (NASA, z.d.) was de reden voor vele klimaatconferenties, zoals die van Parijs in 2015 (UNFCCC, 2015). Op deze conferentie deden vrijwel alle nationale regeringen van de wereld de belofte om opwarming van de aarde beperkt te houden. Zo ook Nederland: de Nederlandse regering beloofde haar CO₂-uitstoot te verminderen om zo de mondiale opwarming tegen te gaan.

In die context kwam de uitspraak van Dijkhoff terug. Nederland gaf vorm aan haar belofte door middel van de Klimaatwet en het Klimaatakkoord. De Klimaatwet is een doelstelling om in 2030 een 55% reductie van broeikasgassen te realiseren (ten opzichte van 1990), en 95% in 2050 (Tweede Kamer, 2016). Het Klimaatakkoord is op zijn beurt de praktische uitwerking van deze doelstelling en bevat afspraken tussen bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden (Tweede Kamer, z.d.). Dijkhoffs verwijt aan Jetten laat zien dat na het aannemen van deze klimaatmaatregelen er alsnog strijd is over hoe ver Nederland moet gaan, en wat klimaatmaatregelen als deze betekenen.

De betekenissen van klimaatmaatregelen lijken uiteen te lopen. Jesse Klaver, fractievoorzitter van GroenLinks, heeft het over een “bijzonder moment”, en stelt: “Deze wet gaat Nederland veranderen” (GroenLinks, 2019). Coalitiepartijen VVD en CDA “benadrukken dat de gestelde klimaatdoelen slechts streefpercentages zijn” (Hofs, 2018). D66 beschrijft klimaatmaatregelen onder andere als een enorme kans om voorop te lopen in “kennis en technologieën die we kunnen exporteren naar het buitenland” (D66, z.d.). Een oppositiepartij als Forum voor Democratie bestempelt beleid op klimaatverandering als ‘nuteloos’ en ‘onbetaalbaar’ (Forum voor Democratie, 2019).

Bovenstaande uitspraken geven inzicht in de manier waarop verschillende politieke partijen het probleem van klimaatverandering zien, en hoe zij door middel van hun uitspraken het politieke debat over dit onderwerp proberen te beïnvloeden. Politici richten zich op bepaalde aspecten van klimaatmaatregelen (zoals kosten), en besteden geen aandacht aan zaken die niet in dit verhaal passen (zoals mogelijke opbrengsten).

De manier waarop politici een probleem als klimaatverandering interpreteren en bespreken blijft niet zonder gevolgen. De manier waarop (en of) de doelstellingen van het Klimaatakkoord worden uitgevoerd, hangt samen met hoe politici dit probleem begrijpen en communiceren naar hun achterban (Willis, 2017). Taal rondom klimaatverandering beïnvloedt de manier waarop we denken, plannen, argumenteren en handelen rondom dit probleem (Hulme, 2016, p. xii), en politici vormen een belangrijke groep mensen wiens boodschap een groot bereik heeft (Van Dijk, 2005). Het is belangrijk om taalgebruik van politici te onderzoeken, in de veronderstelling dat hun manier van redeneren invloed kan hebben op vele mensen.

Het beleid dat in de debatten over de Klimaatwet en het Klimaatakkoord wordt besproken heeft een werking over een lange periode van tijd, met CO₂-reductiedoelen tot aan 2050. Het doel van dit onderzoek is om op een cruciaal punt in Nederlandse klimaatpolitiek, de debatten over de Klimaatwet en het Klimaatakkoord, inzicht te geven in hoe parlementariërs de uitdaging van klimaatverandering beschrijven, beargumenteren en vormgeven. De vraag die in dit onderzoek zal worden beantwoord is de volgende.

Hoe construeren Tweede Kamerleden klimaatverandering in debatten rond de Klimaatwet en het Klimaatakkoord?

Deze onderzoeksvraag zal worden beantwoord aan de hand van een discoursanalyse waarbij gebruik gemaakt wordt van een corpus-gebaseerde analyse (zie methodologie). De analyse bestaat uit een kwantitatief en kwalitatief deel. Allereerst worden sleutelwoorden uit debatten op een kwantitatieve manier geïdentificeerd, waarbij wordt gekeken naar hoe taalgebruik in klimaatdebatten verschilt van taalgebruik in debatten die niet over klimaatbeleid gaan. Vervolgens wordt op kwalitatieve wijze geanalyseerd hoe deze sleutelwoorden worden gebruikt door deelnemers van het debat. Beide analyses geven uiteindelijk antwoord op de hoofdvraag.

Relevantie

De resultaten van dit onderzoek zijn maatschappelijk relevant: een uitgebreide omschrijving van discoursen die politici in de Tweede Kamer aanhangen geeft niet alleen een overzicht van argumenten nu, maar kan ook voor lezers van dit onderzoek (zoals politici en beleidsmakers) een reflectie bieden op hun eigen handelen ten aanzien van klimaatverandering. Een dergelijke reflectie kan vervolgens leiden tot actie (in bijvoorbeeld beleid) waardoor beleid op klimaatverandering eerlijker, democratischer of in het algemeen effectiever kan worden. Hoe een belangrijke groep, zoals Tweede Kamerleden, over het algemeen klimaatverandering construeert kan blootleggen welke constructies worden gemist die wel van toegevoegde waarde kunnen zijn.

Dit onderzoek poogt naast maatschappelijk relevant te zijn ook een wetenschappelijke bijdrage te leveren. In eerder onderzoek is beschreven dat discursieve strijd rond klimaatverandering voortduurt (Leipprand, Flachslund & Pahle, 2017), en dat er derhalve geen dominant discours is in debatten rond klimaatverandering. Met deze context is in dit onderzoek een breed kader met verschillende discoursen ontworpen (Dryzek, 2013; Latour, 2018; Rahmstorf, 2004), waardoor zeer uiteenlopende interpretaties van problemen en oplossingen rond klimaatverandering kunnen worden geanalyseerd. Daarnaast is in dit onderzoek gebruik gemaakt van corpus-technieken (zie hoofdstuk 3: Methodologie) om een generaliseerbaar (Baker, 2001) beeld te schetsen van het Nederlandse klimaatdebat.

Leeswijzer

Hoofdstuk twee, het theoretisch kader, licht de theoretische achtergrond van discoursanalyse verder toe en biedt een overzicht aan discoursen binnen debatten over klimaatbeleid. Hoofdstuk drie, de methodologie, beschrijft de methode die in dit onderzoek is gehanteerd: een corpus-geassisteerde discoursanalyse. Hoofdstuk vier, de analyse, gaat per debat in op opvallend voorkomende termen in de debatten, de manier waarop klimaat(verandering) wordt beschreven door politici en hoe de verschillende discoursen uit het theoretisch kader terugkomen in dit onderzoek. In hoofdstuk vijf, de conclusie, zijn de belangrijkste bevindingen beschreven en hoofdstuk zes, de discussie, geeft een reflectie op gemaakte keuzes en inbedding in ander onderzoek.

2 Theoretisch kader

In dit theoretisch kader is toegelicht hoe taal en sociale uitdagingen samenhangen, en hoe het begrip discours en politiek discours helpen om te analyseren hoe sociale uitdagingen door taal zijn geconstrueerd. Hierna wordt ingegaan op discoursen die specifiek op toepassing zijn op politiek rond klimaatverandering.

Klimaatverandering is een zeer uitgebreid bestudeerd fenomeen. Een algemene definitie van klimaatverandering geeft het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). Dit orgaan beschrijft klimaatverandering als de opwarming van de aarde sinds de pre-industriële tijd door toedoen van menselijke activiteit (IPCC, 2018), zoals het verbranden van fossiele brandstoffen en intensieve veeteelt. De precieze opwarming verschilt per regio, maar bereikt zelfs met verregaand beleid zeer waarschijnlijk 1,5 °C tussen 2030 en 2052 (ten opzichte van het klimaat voor de Industriële Revolutie). Zonder wereldwijd beleid tegen klimaatverandering bereikt deze opwarming 2 °C of meer. Gevolgen zijn onder andere zeespiegelstijging, het uitsterven van vele dier- en plantensoorten (zoals koraal) en menselijke sterfgevallen door extreme hitte.

Hoewel onder klimaatwetenschappers consensus bestaat over de oorzaken van klimaatverandering (Cook et al., 2016), is er geen overeenstemming over wat dit voor gevolgen heeft voor overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en individuele burgers. Gezien de complexiteit van het probleem en de vele aspecten waar klimaatverandering invloed op kan hebben (mobiliteit, consumeren) zijn er veel perspectieven mogelijk. Het is immers lastig om eenduidig te stellen wie in deze complexiteit de correcte oplossing heeft. Als gevolg daarvan zijn er vele interpretaties van de juiste reactie op klimaatverandering.

Interpretaties van de gevolgen van klimaatverandering door overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en individuele burgers lopen uiteen. Is het een catastrofe, een kans voor innovatie of een verzinsel van de elite? De keuze voor een van deze opties (of een combinatie) heeft gevolgen voor maatregelen die moeten worden uitgevoerd om het probleem van een snel veranderend klimaat op te lossen. Het beantwoorden van deze vraag is kenmerkend voor de manier waarop in dit onderzoek naar taal wordt gekeken. Taal is in het hier gehanteerde perspectief niet een neutraal medium om informatie door te geven, maar een manier om politieke kwesties als klimaatverandering vorm en richting te geven (Hajer, 1993, p. 44). Door middel van taal begrijpen mensen de wereld om hen heen niet alleen, ze 'bouwen' deze ook.

Op deze manier naar de sociale wereld kijken wordt sociaal constructivisme genoemd (Burr, 2018). Onderzoekers die vanuit sociaal-constructivistisch perspectief onderzoek doen, zien de sociale wereld niet als een gegeven maar als geconstrueerd, in belangrijke mate door taal (Burr, 2018, pp. 5-6). Klimaatverandering is een term die onderhevig is aan interpretaties (hoe urgent het is, welke oplossingen er nodig zijn, wie deze moet uitvoeren etc.). Uitspraken over dit soort fenomenen is dan ook niet vanuit sociaal-constructivistisch perspectief correct of incorrect, maar iets dat mensen samen construeren (Burr, 2018, p. 6).

Een sociaal-constructivistische onderzoeker richt zich op de betekenis van sociale fenomenen (Phillips & Hardy, 2002, p. 6) door expliciet te kijken naar de manier waarop deze fenomenen worden geconstrueerd. In een sociaal-constructivistisch onderzoek kan de focus op hoe betekenis van een fenomeen als klimaatverandering is opgebouwd in de vorm van de volgende vragen worden weergegeven. Wat zijn de bouwstenen waarmee individuen dit begrip hebben vormgegeven? Welke andere zaken, zoals economische kosten of ecologische gevolgen, hebben een plaats in associaties met dit begrip?

Het begrip dat een brug vormt tussen maatschappelijke uitdagingen en hoe deze geconstrueerd worden, wordt discours genoemd. Discours is "language use relative to social, political and cultural formations – it is language reflecting social order but also language shaping social order, and shaping individuals' interaction with society" (Jaworski & Coupland, 2014, p. 3). Filosoof Michel Foucault heeft het begrip discours onderzocht. In zijn boek *Discipline and Punish* (1977) schetst hij de wijze waarop door categorisering in taal de manier van straffen zich heeft ontwikkeld, en hoe op die wijze gevangenen gedisciplineerd worden om gewenst gedrag te vertonen. Foucault (1972) legt zijn bijdrage aan het begrip discours als volgt uit:

“...instead of gradually reducing the rather fluctuating meaning of the word ‘discourse’, I believe that I have in fact added to its meanings: treating it sometimes as the general domain of all statements, sometimes as *an individualizable group of statements* [nadruk toegevoegd] and sometimes as a regulated practice that accounts for a certain number of statements.” (p. 90).

Dit is een veelomvattende omschrijving van discours, met een indeling die werkbaar is en gelijkenissen vertoont met die van andere wetenschappers die het begrip discours gebruiken om sociale fenomenen te bestuderen. Van belang blijft de relatie tussen de sociale wereld en taal (Jaworski & Coupland, 2014, p. 3) en dat discours kan verwijzen naar 1) het domein van alle uitspraken; 2) groepen uitspraken die kunnen worden onderscheiden van elkaar; en 3) een handeling die voortkomt uit uitspraken en die uitspraken daarmee verantwoordt (Foucault, 1972, p. 90). Met name het tweede aspect van Foucaults omschrijving van discours, groepen uitspraken, heeft raakvlakken met hoe andere onderzoekers discours definiëren en gebruiken. Sinds Foucault zijn er veel onderzoekers geweest die discoursanalyse hebben toegepast om uiteenlopende sociale fenomenen te analyseren.

Fairclough (2013) is een prominente onderzoeker in een vorm van discoursanalyse, kritische discoursanalyse. Zijn belangrijkste uitgangspunt is om als kritisch discoursanalyticus kritiek te leveren op discoursen die menselijk welzijn in de weg staan of het lijden van mensen verergeren (Fairclough, 2013, p. 10). Ook is het volgens hem de taak van een discoursanalyticus om toe te lichten hoe dit gebeurt door taal, door bijvoorbeeld het taalgebruik van invloedrijke groepen en individuen te analyseren. Zelf doet hij dit door bijvoorbeeld het taalgebruik rondom economische ideeën te onderzoeken die, volgens hem, mede hebben geleid tot de financiële crisis van 2008. Hij onderscheidt hierbij meerdere discoursen, die hij definieert als “a category for designating particular ways of representing particular aspects of social life (Fairclough, 2012, p. 453). In zijn analyses onderscheidt hij meerdere discoursen die naast elkaar kunnen bestaan, en is het aan een kritisch discoursanalyticus om te beschrijven hoe deze worden geconstrueerd.

Hajer (1993) hanteert een vergelijkbare definitie van discours als Foucault. Een discours is “an ensemble of ideas, concepts, and categories through which meaning is given to phenomena” (p. 45). Met deze definitie onderzocht hij hoe verschillende discoursen bestaan omtrent het probleem van zure regen in Britse politiek. Hij ontwaarde twee discoursen in de politieke reactie op zure regen. Het eerste discours was de traditionele manier van ecologische problemen beschouwen: traditioneel pragmatisme. Dit discours hield in dat ecologische problemen voornamelijk een zorg zijn voor experts, en belangrijk wanneer het een directe bedreiging vormt voor de volksgezondheid (Hajer, 1993, p. 48). In Hajers onderzoek komt een tweede discours op: ecologische modernisering (Hajer, 1993, p. 49). Dit discours legt meer de nadruk op het voorkomen van vervuiling en heeft meer oog voor de publieke opinie.

Een element dat al deze definities delen is discours als een gedeelde taalkundige eenheid waarmee mensen de sociale wereld construeren en betekenis geven aan fenomenen. Het gebruik van discours in onderzoek loopt echter uiteen: het behelst bijvoorbeeld analyses van hoe mensen kennis opbouwen (Foucault, 1972) of hoe ecologische problemen door decennia heen werden onderzocht (Hajer, 1993). Voor een werkbare omschrijving in de context van het onderzoeken van parlementaire debatten is verdere afbakening nodig.

Het begrip discours is ook gebruikt om politiek discours te onderzoeken. Het onderscheid tussen politiek discours en andere vormen van discours is contextafhankelijk (Van Dijk, 1997). Vele gesprekken, documenten en andere vormen van tekst zijn ‘politiek’: niet alleen parlementaire debatten tussen politici of een persconferentie van een minister, maar ook een politiek geladen discussie tussen vrienden of een beleidsplan van een maatschappelijke organisatie. Om niet elke tekst als politiek discours te beschouwen is het nodig om politiek discours af te bakenen. Die afbakening bestaat uit de context van de onderzochte tekst (gesprekken, debatten, beleidsplannen). Drie zaken van die context zijn daarbij van belang: Wie participeert (politici, belangengroepen), in het kader van welke gebeurtenis vindt een discours plaats (een debat, een campagnebijeenkomst) en hebben de participanten tijdens deze gebeurtenis een politiek doel; wordt gezamenlijk actie ondernomen met een effect op grote groepen mensen (Van Dijk, 1997, p. 14). Op deze manier voldoet een politiek debat aan deze definitie: politici (wie) die in een parlementair debat (gebeurtenis) nieuw beleid (politiek doel) bediscussiëren. In dezelfde trant valt een politieke discussie onder vrienden niet onder politiek discours (er is geen combinatie van relevante actoren, politieke gebeurtenis of een politiek doel).

Naast deze voorwaarden om te kunnen spreken van politiek discours zijn metaforen een belangrijk onderdeel van politiek discours (Musolff, 2004). Een metafoor is het ervaren en begrijpen van een fenomeen in termen van iets anders (Lakoff & Johnson, 1980, in Hajer, Van den Brink & Metze, 2006, p. 68). Wanneer personen het hebben over 'global warming' als zij over klimaatverandering praten, dan licht deze term een aspect van klimaatverandering uit (het wereldwijde aspect van het probleem, de gemiddelde opwarming) en om de schaal van de uitdaging. Een term als 'klimaatcrisis' legt meer nadruk op het alarmerende aspect van de opwarming van het klimaat. Dit soort metaforen zijn belangrijk om op te merken in een discoursanalyse, aangezien deze richting kunnen geven aan acties rondom ecologische uitdagingen. Individuen die bijvoorbeeld participeren in een politiek debat kunnen metaforen gebruiken om hun achterban en anderen te overtuigen van een bepaald standpunt (Musolff, 2004, p. 142). Klimaatontwrichting en klimaatsprookje zijn bijvoorbeeld metaforen die terug kunnen komen in debatten over klimaatverandering. 'Klimaatontwrichting' roept associaties op met een lichamelijke ontwrichting (zoals een arm uit de kom) die pijnlijk is en moet snel worden verholpen. Klimaatverandering is in deze metafoor ook ingrijpend, pijnlijk en heeft onmiddellijke actie nodig. 'Klimaatsprookje' verwijst dan weer naar verhalen die fictief zijn en aan kinderen worden verteld, en zendt de boodschap uit dat klimaatverandering geen serieus probleem is.

Politiek discours is eerder gebruikt om debatten over klimaatverandering te analyseren. Willis (2017) onderzocht met het begrip politiek discours hoe politici in het Verenigd Koninkrijk spreken over klimaatverandering. Hierbij gebruikte zij het begrip discours voornamelijk om verschillende argumenten te categoriseren in een aantal discoursen die zij opmerkte in deze debatten. In haar onderzoek haalden veel politici wetenschap aan om hun argumenten te legitimeren, door bijvoorbeeld naar publicaties te verwijzen en verschillende scenario's die zijn gemodelleerd door klimaatwetenschappers. Door een vergelijking te maken met een niet-klimaatgerelateerd debat heeft zij ook aangetoond dat het taalgebruik in dit debat wordt gekenmerkt door economische en technische termen. Kosten, economie, efficiëntie, handel en verschillende technische oplossingen waren termen die relatief veel voorkwamen. Ook in een onderzoek naar taalgebruik in het Duitse parlement (Leipprand, Flachsland & Pahle, 2017) kwam naar voren dat economisch en technisch taalgebruik (in de periode 2009-2011) veel wordt gebruikt in de context van klimaatbeleid, en dat dit type taalgebruik wordt gedeeld door veel partijen. Dit in tegenstelling tot een eerdere periode (1989-1991), toen zorgen over klimaatverandering door slechts een enkele partij werd geuit, en taalgebruik zich voornamelijk kenmerkte door kritiek op kapitalisme en het bepleiten van grote maatschappelijke veranderingen.

Samenvattend is in het kader van dit onderzoek politiek discours een gedeelde taalkundige eenheid waarmee mensen de sociale wereld construeren en betekenis geven aan fenomenen, binnen een politieke context door actoren die binnen een politieke gebeurtenis een politiek doel nastreven. Met deze definitie is de volgende stap om te kijken welke discoursen binnen de context van politieke reacties op klimaatverandering bestaan. Met het beschrijven van deze ecologische discoursen is het mogelijk om de uitspraken van Tweede Kamerleden te categoriseren en begrijpen.

Ecologische discoursen

Dryzek (2013) heeft in zijn werk *The Politics of the Earth: Environmental Discourses* een overzicht gemaakt van verschillende ecologische discoursen. Discoursen in dit werk beginnen allemaal met hetzelfde uitgangspunt: die van een heersend discours van industrialisme (Dryzek, 2013, pp. 13-14). Industrialisme wordt gekenmerkt door een overkoepelend streven naar groei in goederen en diensten die een samenleving produceert en de materiële welvaart die deze groei met zich meebrengt. De ecologische discoursen zijn een reactie op het industrialisme.

Dryzek hanteert hiervoor twee assen, en daarmee vier discoursen als reactie op industrialisme. De eerste as is hervormingsgezind versus radicaal. Dit is een indeling die iets vertelt over hoe ver oplossingen moeten gaan: zijn relatief kleine aanpassingen (met traditioneel beleidsinstrumentarium) genoeg om een ecologische uitdaging aan te gaan, of zijn radicale veranderingen in gedrag nodig? De tweede as gaat over prozaïsch versus verbeeldingsvol. Neemt een discours het uitgangspunt van een liberale kapitalistische economie als een gegeven, dan is er sprake van een prozaïsch discours. Ecologische problemen worden binnen dit raamwerk opgelost, en deze problemen behoeven niet een ander type samenleving (Dryzek, 2013, p. 14). Oplossingen kunnen vergaand zijn, maar gaan uit van bestaande opvattingen over menselijke dominantie over de natuur en maken gebruik van bestaande beleidsinstrumenten. Verbeeldingsvolle discoursen daarentegen zien ecologische uitdagingen (met als voorbeeld klimaatverandering) niet als een van de vele beleidsproblemen, maar als een aanleiding om

bestaande relaties (tussen bijvoorbeeld mens en natuur) en manieren van ecologische problemen beschouwen opnieuw vorm te geven. Belangrijk is daarbij om ecologische problemen ook als kansen te zien; bijvoorbeeld om economische groei en het beschermen van de natuur te kunnen verenigen (Dryzek, 2013, pp. 14-15).

Een hervormingsgezind en prozaïsch discours is het probleemoplossend discours. In dit discours is het huidige politieke-economische systeem een gegeven waar ecologische problemen in worden opgelost. In het probleemoplossend discours staat de rol van de overheid, en in hoeverre en in welke vorm zij ecologische problemen probeert op te lossen, centraal. Binnen het probleemoplossend discours zijn er drie discourses te onderscheiden die uiteenlopen in belangrijke actoren die zij onderscheiden, juiste manieren in problemen oplossen en in metaforen die worden gebruikt.

Ten eerste administratief rationalisme (Dryzek, 2013, p. 75). Door de complexiteit van ecologische problemen wordt een expertoplossing vanuit de overheid in dit discours als gewenst gezien. Bestuur en organisatie rond ecologische problemen wordt daarbij gekenmerkt door een rationele managementaanpak (Dryzek, 2013, p. 87). Experts en managers voeren hun werk uit wat overeenkomt met het publieke belang; dat belang is in dit geval eenduidig en kan rationeel worden geïmplementeerd (Dryzek, 2013, p. 88). Door regulering en overheidsmanagement kunnen ecologische problemen worden opgelost. Metaforen in dit discours gaan over het 'sturen' en 'navigeren' van een samenleving. Een tweede rol van de overheid is democratisch pragmatisme. Dit is voornamelijk een respons op het eerdergenoemde administratief rationalisme (Dryzek, 2013, pp. 100-101). Gezien de veelstemmigheid van een democratie en de onmogelijkheid om vervolgens een eenduidig publiek belang te formuleren is de oplossing om meer democratische instrumenten in te zetten, om zo meer legitimiteit te bereiken voor ecologische beleidsmaatregelen. Oplossingen in dit discours zijn bijvoorbeeld het beter informeren van inwoners over ecologische maatregelen, of het uitnodigen van meer partijen bij een overleg over maatregelen die klimaatverandering verminderen. Een recent voorbeeld van democratisch pragmatisme is bijvoorbeeld de manier waarop het Klimaatakkoord is vormgegeven, waarbij expliciet ook vertegenwoordigende organisaties (zoals vakbonden) werden uitgenodigd en meerdere open bijeenkomsten werden georganiseerd om legitimiteit te verkrijgen (Rijksoverheid, z.d.). Metaforen in dit discours zijn het doen van (democratische) 'experimenten', 'krachten' die invloed hebben op publieke problemen en 'stemmen' die zich laten horen over een onderwerp. De laatste rol van de overheid is economisch rationalisme. Hierbij is de manier van ecologische problemen oplossen voornamelijk gericht op marktwerking. Oplossingen gericht op verregaand, veel kostend overheidshandelen worden hierbij verafschuwd (Dryzek, 2013, p. 121); de enige taak van de overheid is het mogelijk maken van vrije handel. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld de handel in emissierechten, het recht om een bepaalde hoeveelheid CO₂ uit te mogen stoten wat vervolgens stapsgewijs wordt verlaagd (Nederlandse Emissieautoriteit, z.d.). Via marktwerking zijn het private partijen die concurreren om deze rechten; de enige taak van de overheid is het creëren van deze markt, en het langzaam beperken van de totale hoeveelheid CO₂ die mag worden uitgestoten. Metaforen hierbij zijn wetgeving afschrijven als 'bemoeienis', verwijzen naar 'de vrije markt' en de samenleving zien als een machine die precies kan worden afgesteld.

Net als de afgelopen drie discourses prozaïsch, maar radicaal in oplossingen, is survivalisme. Dit discours gaat over hoe menselijke activiteiten zware druk leggen op ecosystemen, en dat verregaande maatregelen nodig zijn om niet over natuurlijke grenzen heen te gaan (met alle gevolgen voor mens en natuur van dien (Dryzek, 2013, p. 38)). Dit discours heeft een apocalyptisch karakter, waarbij wordt gewaarschuwd voor een scenario waar wereldwijd menselijk gedrag uiteindelijk kan leiden tot hongersnoden en grote onrust. De bekendste representant van dit discours is de Club van Rome, dat met het onderzoek *Limits to Growth* (Meadows et al., 1972) een beeld gaf van een wereld die binnen honderd jaar haar grenzen bereikt, en die zou leiden tot een ineenstorting van de industriële samenleving en haar inwoners (Dryzek, 2013, p. 31). Een centrale, globale blik van survivalisme komt ook terug in voorgestelde oplossingen binnen dit discours. Survivalisme gaat uit van centrale oplossingen door een elite; door gecoördineerde wereldwijde (overheids)actie kan de ramp van ecologische uitputting worden voorkomen (Dryzek, 2013, p. 40). Metaforen in dit discours gaan vaak over de mens als een vorm van ziekte (een tumor of een virus) voor de wereld (Dryzek, 2013, pp. 40-41).

Het verenigen van economische groei en ecologische verbetering komt terug in het hervormingsgerichte duurzaam optimisme. In tegenstelling tot eerdergenoemde discourses is niet conflict, maar harmonie tussen mens en natuur een basisaanname (Dryzek, 2013, p. 143). In dit discours is de algemene veronderstelling dat de huidige vorm van economische groei niet houdbaar is;

maar economische groei is wel nodig om mensen over de hele wereld uit armoede te helpen (Dryzek, 2013, p. 153). Volgens dit discours is economische groei nodig om veel oorzaken van ecologische problemen te verhelpen, doordat arme mensen genoodzaakt zijn om misbruik te maken van hun omgeving om te overleven. De weg vooruit is dus economische groei, op een manier die in harmonie is met de omgeving en op een sociaal rechtvaardige wijze. Deze rechtvaardigheid heeft niet alleen betrekking op de huidige tijd, maar ook op toekomstige generaties. Een typering van dit discours is geruststelling (Dryzek, 2013, p. 157): alles is mogelijk als het gaat om economische groei, het beschermen van de natuur en het bereiken van sociale rechtvaardigheid. Metaforen in dit discours zijn 'natuurlijk kapitaal' en een nadruk op vooruitgang en 'win-win' voor ecologie en economie.

Het radicale discours is groen radicalisme. Deze twee kenmerken hebben tot gevolg dat vele denkrichtingen hieronder kunnen vallen, van groene politieke partijen tot aan eco-Marxisten (Dryzek, 2013, p. 181). In dit discours zijn twee stromen te onderscheiden: het (in de eerste plaats) willen veranderen van het bewustzijn van mensen om groener te leven en als tweede het groener willen maken van instituties en wetten. Beide delen het besef dat de huidige liberale kapitalistische economie grondige veranderingen nodig heeft, en dat manieren waarop naar de relatie mens-natuur wordt gekeken opnieuw moet worden vormgegeven. Dit discours kenmerkt zich door natuur te zien als een ingewikkeld ecosysteem waar de mens onlosmakelijk mee verbonden is; de relatie tussen mens en natuur is gelijkjer dan bij andere discoursen. Dit kan bijvoorbeeld rentmeesterschap zijn, waarbij de mens de natuur in bruikleen heeft en deze in goede staat moet worden doorgegeven aan toekomstige generaties. Ook kan het betekenen dat mens en natuur als volledig gelijk worden gezien. Metaforen in groen radicalisme benadrukken de verbondenheid van menselijke systemen en de natuur (Dryzek, 2013, pp. 217-218).

Een discours dat, in tegenstelling tot eerdere discoursen, geen ecologische problemen signaleert is prometheïsme. In de indeling van Dryzek is dit discours voornamelijk een reactie op survivalisme (Dryzek, 2013, pp. 52-53): in plaats van het benadrukken van grenzen wordt gesteld dat de basis voor een gezonde maatschappij voortdurende economische groei is; de natuur wordt gezien als een grenzeloze bron voor menselijke welvaart. De etymologie van dit discours gaat terug tot de mythe van Prometheus: deze titaan stal het idee van vuur maken van de Griekse goden, en vergrootte zo het vermogen van de mens om de wereld om zich heen te beheersen. Dit discours is volgens Dryzek (2013, p. 52) vaak nog steeds de norm, bijvoorbeeld bij overheden die economische groei, koopkracht en andere welvaartsstatistieken als de manier zien om te bepalen hoe een maatschappij ervoor staat.

De indeling van Dryzek biedt een kader voor het analyseren van politieke reacties op ecologische uitdagingen. Om toepassing te vinden in een debat over klimaatverandering is het echter wenselijk om verder te specificeren op klimaatverandering, en recente politieke reacties hierop. In dit kader heeft filosoof Bruno Latour (2018) een analyse gemaakt van de manier waarop de aarde (en ecologische uitdagingen) een rol spelen in politieke bewegingen. Hij ziet in de verkiezing van Trump en aanverwante politieke stromingen een nieuw discours. Hiertegenover stelt hij een discours dat zich richt op de aarde.

In het verkiezen van Trump als president van de Verenigde Staten (met zijn bijbehorende retoriek en beleid) ziet Latour een discours dat hij *out-of-this-world* noemt (Latour, 2018, pp. 34-36). Binnen dit *out-of-this-world* discours is geen ruimte voor een aarde met natuurlijke grenzen. Wat samengaat met deze ontkenning van limieten is het benadrukken van etnische en nationale grenzen. Volgens Latour is de basis van dit discours de complete ontkenning van klimaatverandering veroorzaakt door de mens. Wat verder een rol speelt in dit discours is de nadruk op het individu, winstmaximalisatie en het ontbreken van solidariteit (tussen landen en tussen mensen binnen landen). Dit discours heeft veel overlap met het eerder beschreven prometheïsme: beide benadrukken onbegrensde economische groei, individueel handelen en een afwezigheid van zorgen over het milieu. *Out-of-this-world* voegt aan prometheïsme verder een nationalistisch gericht perspectief toe.

Tegenover *out-of-this-world* stelt Latour *terrestrial* (aards) noemt (Latour, 2018, pp. 40-41): een besef dat alle handelingen van de mens invloed hebben op de aarde, en dat de mens niet langer de enige actor is die ertoe doet. Als gevolg hiervan zet Latour zich af tegen de dominante manier van economisch denken, namelijk in termen van grondstoffen, productieprocessen en mensen die hier volledige controle over hebben. In plaats daarvan benadrukt hij de afhankelijkheid van mensen van de natuur, en de (wereldwijde) gevolgen van menselijk handelen (Latour, 2018, pp. 82-83). Dit discours heeft in zijn afzetten tegen dominant economisch denken en nadruk op afhankelijkheid van de natuur grote overeenkomsten met groen radicalisme.

Naast het werk van Latour heeft Rahmstorf (2004) specifiek discoursonderzoek gedaan naar hoe de ontkenning van klimaatverandering vorm wordt gegeven. Hij heeft daarbij een indeling van drie argumentatietypen gemaakt binnen dit discours. Allereerst zijn er trendontkenners: personen die ontkennen dat er een trend gaande is van een alsmaar opwarmende aarde. Ontkenners van dit type grijpen terug op argumenten dat metingen incorrect of onvolledig zijn. Ten tweede zijn er ontkeners die menselijke invloed uitsluiten. Ontkenners van dit type bagatelliseren bijvoorbeeld de rol van uitgestoten CO₂ in het opwarmen van de aarde; dit broeikasgas zou geheel of grotendeels worden opgevangen door planten, extra wolken of oceanen. De toegenomen temperaturen op aarde zouden worden veroorzaakt door extra zonneactiviteit of andere invloeden. Een derde type ontkeners geeft toe dat er temperatuurstijging is, en dat deze toe te schrijven is aan de mens; echter, de negatieve gevolgen bestaan volgens deze ontkeners niet of zijn gering. Ontkenners van dit type zullen de vermeende positieve gevolgen voor planten en landbouw benadrukken, en het warmer weer. De indeling van Rahmstorf (2004) geeft meer inzicht in argumentatie binnen klimaatontkenning.

Met bovenstaande beschreven discourses is het mogelijk om zeven discourses te onderscheiden in de politiek over klimaatverandering. Deze discourses zijn administratief rationalisme, democratisch pragmatisme, economisch rationalisme, survivalisme, duurzaam optimisme, groen radicalisme en klimaatontkenning (zie figuur 1 voor een overzicht). Deze indeling behoudt de reikwijdte van Dryzeks (2013) originele discourses, en is daarnaast ook specifiek genoeg voor politieke teksten (in dit onderzoek parlementaire debatten) over beleid over klimaatverandering. In figuur 1 zijn deze zeven discourses samengevat, met bijbehorende uitgangspunten, belangrijkste relaties, belangrijkste actoren en metaforen.

Discours	Administratief rationalisme (Dryzek, 2013, pp. 86-88)	Democratisch pragmatisme (Dryzek, 2013, pp. 113-116)	Economisch rationalisme (Dryzek, 2013, pp. 133-136)
<i>Basisentiteiten en -uitgangspunten</i>	Het huidige politiek-economische systeem. De overheid speelt een grote rol, en wordt als een geheel gezien dat op een rationele manier ecologische problemen op kan lossen.	De overheid is niet een geheel, maar besturen wordt gezien als vele beslisprocessen die voornamelijk door inwoners bemand. Verschillende opvattingen van klimaatverandering zijn welkom.	Economische actoren en concepten zijn het belangrijkste: markten, prijzen en eigendom. Er zijn grenzen aan natuurlijke grondstoffen, waardoor eigendomsrechten belangrijk zijn. Hiervoor (en voor weinig andere zaken) is de overheid noodzakelijk.
<i>Belangrijkste relaties</i>	De (nationale) overheid staat boven de inwoners van een gemeenschap. Binnen deze overheid zijn experts en managers dominant. In principe staat de mensheid boven de natuur.	Gelijkheid onder inwoners van een land is de belangrijkste relatie, en iedereen heeft het recht om politiek haar of zijn stem te laten horen. Politieke relaties worden gezien als interactief en complex, met een mix van samenwerking en concurrentie. De mensheid staat boven de natuur.	De belangrijkste relatie is concurrentie. Individuen gaan voor hun eigenbelang. De natuur bestaat om voor schaarse goederen en diensten te zorgen.
<i>Belangrijkste actoren en motieven</i>	De overheid is degene die actie moet ondernemen, met binnen de overheid voornamelijk experts en managers; die handelen vanuit het publieke belang wat als een eenduidig doel wordt gezien.	Iedereen heeft keuzevrijheid en eigen motieven in ecologische uitdagingen. Op bepaalde punten kunnen actoren een gezamenlijk doel vinden om ecologische kwesties aan te pakken. Het publieke belang is veelzijdig.	Individuen die hun eigenbelang nastreven door goederen en diensten die in markten worden aangeboden. Overheden maken deze markten mogelijk, en gaan ecologische problemen te lijf door economisch-rationele maatregelen zoals belastingen.
<i>Metaforen</i>	Een mix van bezorgdheid (ecologische problemen moeten worden aangepakt) en geruststelling (er hoeft geen systematische verandering plaats te vinden). Klimaatverandering kan worden bestreden als dit rationeel wordt aangepakt.	Verschillende krachten trekken aan overheidsbeleid (doordat er meerdere juiste richtingen bestaan). Oplossingen kunnen bestaan uit 'experimenten'. Inwoners moeten betrokken worden, en ruimte krijgen om met eigen oplossingen te komen.	De wereld is een machine die aan menselijke behoeften voldoet. Aan deze machine kan worden gesleuteld om tot gewenste uitkomsten te komen. Al te veel overheidsingrijpen wordt als een griezelig verhaal afgeschilderd, met perverse en inefficiënte resultaten. Sectoren met weinig regulering worden als 'vrij' omschreven.

Survivalisme (Dryzek, 2013, pp. 38-41)	Duurzaam optimisme (Dryzek, 2013, pp. 153-157, pp. 169-172 en Latour, 2018, pp. 13-14)	Groen radicalisme (Dryzek, 2013, pp. 193-197, pp. 215-218 en Latour, 2018, pp. 82-83).	Klimaatontkenning (Dryzek, 2013, pp. 57-61, Latour, 2018, pp. 33-36 en Rahmstorf, 2004)
Grondstoffen en haar grenzen, zoals die van olie, kolen en gas, zijn de belangrijkste entiteiten in dit discours. De populatie (niet individuele personen) wordt als een druk op die grondstoffen gezien. De elite (voornamelijk overheid, en dan met name experts) spelen een centrale rol.	Natuurlijke systemen zijn niet gescheiden van menselijke systemen: de omgeving wordt als iets wereldwijd gezien, maar oplossingen moeten ook regionaal en lokaal worden gezocht. Kapitalisme wordt als uitgangspunt gezien, maar de manier van organiseren zou anders kunnen; zowel internationaler als meer lokaal, en bijvoorbeeld in samenwerking met bedrijven.	Net als Survivalisme spelen grenzen aan ecosystemen een rol. Een centrale rol speelt de natuur, en het besef dat mensen hier onlosmakelijk onderdeel van zijn. De natuur bestaat uit complexe ecosystemen die in gevaar zijn door het huidige gedrag van mensen. Mensen zouden zich met meer bezig moeten houden dan alleen hun eigenbelang. Sociale, politieke en economische structuren worden gezien als zaken die invloed hebben op het gedrag van individuen.	Er wordt niet gesproken van grenzen aan de natuur of die grondstoffen die de natuur oplevert. Centraal staat de mens, markten, prijzen en goederen. Klimaatverandering wordt ontkennd, gebagatelliseerd of in ieder geval als natuurlijk voorkomend (in plaats van door de mens veroorzaakt) gepresenteerd.
Conflict en hiërarchie zijn het belangrijkste. Conflict over wie toegang heeft tot schaarse grondstoffen, en hoe deze verdeeld moeten worden. Hiërarchie gaat over de controle over schaarse grondstoffen door een elite, en het in toom houden van bevolkingsgroei.	Samenwerking en elkaar versterken zijn het belangrijkste. De mens staat centraal in dit discours, met duurzame menselijke ontwikkeling als doel; hier hoort het beschermen van de natuur bij als basisvoorwaarde voor menselijk bestaan.	Gelijkheid in individuen in hun capaciteit om collectieve oplossingen te maken. De mens wordt meer als onderdeel van natuurlijke systemen gezien.	Het nastreven van eigenbelang wordt benadrukt, zowel die van individuen als die van landen. Het belang van een nationale identiteit wordt benadrukt. De mens staat te allen tijde boven de natuur.
Elites (experts, wetenschappers) hebben macht en keuzevrijheid om maatregelen tegen ecologische rampen te nemen.	Actoren bestaan op allerlei niveaus: NGO's, civil society en met name bedrijven kunnen samenwerken met lokale, nationale en internationale overheden.	Vele actoren hebben een rol, zoals individuen, partijen, maatschappelijke bewegingen en landen. Naast menselijke actoren speelt de aarde zelf ook de rol van actor: elke menselijke actie geeft een reactie van de aarde.	Individen hebben de capaciteit om hun eigenbelang na te streven. Nationale overheden bestaan ten dele om een nationale identiteit te beschermen.
Zonder ingrijpende actie dreigt uitputting en ineenstorting van samenlevingen. Op dezelfde manier doorgaan wordt gezien als een ziekte.	De huidige manier van economische groei is niet houdbaar. Opnieuw vormgegeven economische groei kan de leefomstandigheden van velen verbeteren en ecologische problemen oplossen. Optimisme en vooruitgangsdrijf overheersen. Samenlevingen groeien en ontwikkelen zich (net als organismen). Win-win komt vaak terug; we kunnen alles krijgen, zowel economische welvaart, rechtvaardigheid en een beter milieu. De	De huidige samenleving geeft een vervormd beeld van de mens en zijn plek in de natuur; bescheidenheid is op zijn plaats. Naast deze switch in bewustzijn moet dit worden omgezet in politieke actie. Vooruitgang hoort hier ook bij, maar niet per se op economische wijze. De natuur is een complex systeem dat nooit helemaal kan worden begrepen, maar wel moet worden gekoesterd.	Klimaatverandering is niet bestaand, niet urgent of geen prioriteit. Voorspellingen hierover worden afgeschilderd als een sprookje of ander verzinsel. Ecologische maatregelen mogen nooit in de weg komen van economische vooruitgang van landen en individuen op korte termijn.

	natuur wordt gerespecteerd en op een economische manier beschreven, zoals 'natuurlijk kapitaal'.		
--	--	--	--

Figuur 1: Overzicht ecologische discoursen (Dryzek, 2013; Latour, 2018; Rahmstorf, 2004).

3 Methodologie

In dit hoofdstuk komt de methodologische verantwoording van dit onderzoek aan bod. Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd: allereerst de introductie van *summative content analysis* en de kwantitatieve en kwalitatieve aspecten van de analyse. Daarna komen kwaliteitscriteria voor onderzoek en reflectie door de auteur aan bod.

Summative content analysis

Om tekstuele data als een Tweede Kamerdebat te analyseren kan gebruik worden gemaakt van content analysis (Cavanagh, 1997): een methode die varieert van intuïtieve, interpretatieve analyse tot aan systematische, tekstgebonden analyse (Rosengren, 1981).

Te midden van deze variaties van analyses kunnen in content analysis drie stromingen worden onderscheiden (Hsieh & Shannon, 2005): *conventional content analysis*, *directed content analysis* en *summative content analysis*. Bij *conventional analysis* is het startpunt een nieuw te bestuderen (sociaal) fenomeen, waarna codes worden gevormd uit deze observatie om deze data te ordenen en te analyseren. Het doel daarbij is om tot eerste inzichten te komen van een fenomeen, en aanknopingspunten te vinden voor verder onderzoek. Wanneer een fenomeen meer getheoretiseerd is kan *directed content analysis* worden toegepast. Het doel in deze methode is het valideren of uitbreiden van theorie. *Directed content analysis* werkt met vooropgezette categorieën en codes, en deze worden getoetst aan de data die een onderzoeker ophaalt. Een derde en fundamenteel andere methode is *summative content analysis*. Deze analysemethode start met het identificeren en kwantificeren van bepaalde woorden (of zinnen) om vervolgens de context van deze woorden te begrijpen. Het kwantificeren van woorden helpt om het gebruik van deze woorden te verkennen, en een daaropvolgende kwalitatieve analyse helpt om te begrijpen hoe deze woorden zijn gebruikt en om deze woorden te categoriseren.

Dit onderzoek richt zich op hoe Kamerleden klimaatverandering construeren. Dit is mogelijk door gericht te zoeken op termen die met klimaatverandering en -beleid te maken hebben, en door te onderzoeken welke termen relatief vaak voorkomen in debatten over klimaatverandering. Met dit onderzoeksdoel is *summative content analysis* een passende methode om deze vraag te beantwoorden; het geeft de mogelijkheid gericht te zoeken op zoektermen om deze in context te analyseren. Welke termen precies moeten worden onderzocht zal statistisch worden bepaald door middel van corpus-linguïstiek (Baker et al., 2008), en door gebruik van termen uit de ecologische discoursen in het theoretisch kader.

Corpus-linguïstiek

De tekstuele lengte van Tweede Kamerdebatten is aanzienlijk: het debat over het klimaatakkoord op 5 februari 2019 omvat meer dan 65.000 woorden. Dit is een uitdaging voor een discoursanalyse: niet alleen de hoeveelheid werk, maar ook de selectie van welke woorden, woordcombinaties, zinnen en verhalen relevant zijn om erachter te komen hoe klimaatverandering wordt geconstrueerd. Een oplossing voor deze uitdaging is corpus-linguïstiek: dit is door middel van statistiek taalkundige patronen ontwaren (Baker et al., 2008, p. 277). Het voordeel van deze methode is dat grote hoeveelheden tekst kunnen worden geanalyseerd, en dat patronen en veelvoorkomende woorden zichtbaar zijn die met een puur kwalitatieve benadering lastiger te ontwaren zijn. Naast kwantitatieve hulpmiddelen blijven er veel kwalitatieve overwegingen in corpus-linguïstiek: allereerst welke teksten worden geanalyseerd en waarom, welke resultaten uit statistische analyses worden geanalyseerd en hoe deze analyse eruitziet (Baker et al., 2008, p. 277). Met statistische verkenning van de klimaatdebatten kan vervolgens een kwalitatieve analyse worden gemaakt: hoe politici bepaalde woorden gebruiken en hoe de in het theoretisch kader (hoofdstuk twee) besproken discoursen terugkomen in de debatten.

Het gebruik van corpus-linguïstiek heeft een belangrijk voordeel. Technieken uit corpus-linguïstiek verminderen de vooringenomenheid van de onderzoeker (Baker, 2001, p. 10). Belangrijk om te benadrukken is dat in dit onderzoek niet naar 'objectiviteit' wordt gestreefd. Objectiviteit in discoursanalyse is onmogelijk, aangezien er altijd elementen van de bestudeerde tekst als 'opvallend' of 'interessant' worden aangemerkt en andere woorden of zinnen worden genegeerd. Objectiviteit is daarnaast niet wenselijk; 'objectief' zijn is in sociaal-constructivistisch opzicht ook een perspectief (Burr, 1995). Doordat een onderzoeker zich als 'objectief' voordoet blijven keuzes op basis van interpretatie onduidelijk. In plaats daarvan moet een onderzoeker duidelijk zijn in zijn eigen rol, belang en vooringenomenheid in het onderzoek (zie *Positie onderzoeker* verderop in dit hoofdstuk). Waar het gebruik van corpus-linguïstiek de onderzoeker in helpt is

voor een deel die vooringenomenheid wegnemen. Doordat een statistische vergelijking wordt gemaakt met andere debatten en met de samenhang van woorden zijn patronen te ontwaren, die ook door andere onderzoekers herhaald kunnen worden. Deze patronen zijn krachtiger te generaliseren dan bijvoorbeeld een zin of woord dat door kwalitatieve analyse opvalt.

De technieken uit corpus-linguïstiek geven naast generaliseerbaarheid ook een manier om een tekst te verkennen (Baker et al., 2008): door een kwantitatief overzicht te geven (door sleutelwoorden en collocaties, zie hieronder) zijn startpunten mogelijk voor een verdere, kwalitatieve analyse.

Sleutelwoorden, referentiecensus en collocaties

Het kwantitatieve gedeelte van de analyse bestaat uit het gebruiken van twee begrippen uit de corpus-linguïstiek. Allereerst zijn sleutelwoorden uit dit debat ontwaard. Sleutelwoorden zijn woorden die significant vaker voorkomen in een bestudeerde tekst, in vergelijking met een andere tekst (Baker et al., 2008, p. 278). Dit levert een beeld op hoe klimaatdebatten zich onderscheiden van een andere tekst. Zonder statistische vergelijking zijn de meest voorkomende woorden bijvoorbeeld 'de' en 'het', die geen inzicht bieden in opvallende termen of gebruikte discoursen. Welke woorden als sleutelwoord worden aangemerkt, is afhankelijk van met welk referentiecensus wordt vergeleken.

In dit onderzoek is gekozen om een referentiecensus te maken dat bestaat uit 37 debatten (met een totaal aan 3.372.236 woorden) in de periode voor het eerste klimaatdebat, in het najaar van 2018. Dit referentiecensus is, afhankelijk van het bestudeerde klimaatdebat, ongeveer 66 keer zo groot als een bestudeerd debat. Dit is groot genoeg om een sleutelwoordenanalyse mee uit te voeren (Sardinha, 2000). Om twee redenen is gekozen om een specialistisch referentiecensus te maken, ten opzichte van bijvoorbeeld het Corpus Gesproken Nederlands (Instituut voor de Nederlandse Taal, 2014). Een vergelijking met andere Tweede Kamerdebatten levert allereerst een overzichtelijkere lijst sleutelwoorden op. Door de vergelijking met andere debatten wordt in de berekening van sleutelwoorden (grotendeels) rekening gehouden met parlementair jargon ('motie', 'voorzitter') en de namen van politici. Ten tweede levert het inzicht op over onderwerpen en woorden die specifieker zijn voor klimaatdebatten ten opzichte van andere debatten; dit kan helpen in het analyseren van terugkerende thema's die klimaatdebatten typeren.

Met dit referentiecensus kan worden berekend wat statistische sleutelwoorden zijn in klimaatdebatten. Dit gebeurt door middel van een Log Likelihood-test. Deze test vergelijkt de relatieve frequentie van een woord tussen het bestudeerde corpus (de klimaatdebatten) en het referentiecensus (andere Tweede Kamerdebatten). Een woord als klimaat bijvoorbeeld komt in absolute frequentie vaker voor in het referentiecensus, maar relatief vaker in Tweede Kamerdebatten die gaan over de Klimaatwet en het Klimaatakkoord. Een Log Likelihood test geeft een bepaalde score; bij een score van 3,84 ($p < 0,05$) of hoger is een woord significant te noemen (Maks & Vossen, 2012, p. 3072). Hoe hoger deze score, hoe unieker de frequentie van dit woord in een klimaatdebat en hoe interessanter voor dit onderzoek (Maks & Vossen, 2012).

Naast sleutelwoorden die relatief vaak voorkomen (positieve sleutelwoorden) in klimaatdebatten zijn ook negatieve sleutelwoorden berekend. Deze woorden komen relatief weinig voor (in plaats van relatief veel) in klimaatdebatten, en geven inzicht in onderwerpen en termen die opvallend weinig aan bod kwamen. Deze woorden hebben, in tegenstelling tot positieve sleutelwoorden, een negatieve Log Likelihood-score (Baker, 2004).

Door een statistische vergelijking te maken met een referentiecensus (door een Log-Likelihood test) is het mogelijk om een lijst met sleutelwoorden te genereren die relatief vaak voorkomen in de onderzochte klimaatdebatten. Deze lijsten (zie bijlage 1 tot en met 4) zijn gesorteerd op basis van hun Log-Likelihood-score; op deze manier staan woorden die relatief het vaakst voorkomen in klimaatdebatten bovenaan. Uit deze lijst sleutelwoorden worden woorden geselecteerd (een afweging van de onderzoeker op basis van relevantie) en geanalyseerd die in thematiek gaan over klimaatverandering en hoe daar mee om te gaan.

Een tweede onderdeel van deze verkenning is het bestuderen van collocaties. Collocaties zijn woorden die statistisch frequent voorkomen in de buurt van (veelal 5 woorden ervoor en 5 erachter) een geselecteerd woord (zoals een sleutelwoord, Baker et al., 2008, p. 278). Dit geeft een algemeen beeld van hoe belangrijke woorden uit het klimaatdebat worden gebruikt door politici (bijvoorbeeld een combinatie met "klimaatverandering" en "aanpakken"). Collocaties zijn meetbaar door een Mutual Information (MI) score, waarbij een hogere score duidt op een opvallendere combinatie (het woord "aanpakken" kan bijvoorbeeld relatief zeldzaam zijn buiten de context van het woord "klimaatverandering").

Veelvoorkomende collocaties met sleutelwoorden vormen de basis voor de volgende stap: een kwalitatieve analyse.

Kwalitatieve analyse

Naast kwantitatieve elementen als woordfrequentie en statistische sleutelwoorden is kwalitatieve analyse ook een onderdeel van dit onderzoek. Kwalitatieve analyse is naast kwantitatieve uitslagen nodig om het gebruik van bepaalde taalkundige elementen te duiden (Biber & Conrad, p. 506, 2001). Het gebruik van bijvoorbeeld het woord 'overheid' zegt weinig zonder context en interpretatie: is het een belangrijke speler tegen klimaatverandering of vooral iets wat niet in de weg moet zitten van de markt? De context die nodig is voor een kwalitatieve analyse is in dit onderzoek achterhaald door middel van concordanties.

Concordanties

Met een 'summative content analysis' zijn sleutelwoorden het startpunt van een analyse. Om deze woorden van context te voorzien wordt gewerkt met concordanties; een manier om woorden te beschrijven in hun directe context. Met directe context wordt bij concordanties een beperkt aantal tekens bedoeld voor en achter het gezochte woord (een concordantielijn). In dit onderzoek worden 100 tekens gehanteerd. Dit geeft genoeg context om zinnen en zinsdelen te zien, en houdt tegelijkertijd resultaten overzichtelijk. Deze concordantielijnen worden vervolgens gesorteerd en gegroepeerd op basis van bijvoorbeeld spreker of onderwerp. Op deze manier kunnen patronen worden ontwaard in het gebruik van een bepaald woord (Baker et al., 2008, p. 279). Een voorbeeld van concordanties staan in figuur 2.

...inclusief een beschouwing van de gevolgen daarvan voor de financiële positie van huishoudens, bedrijven,	overheid	en werkgelegenheid, inclusief scholing en opleiding van werknemers, de ontwikkeling van de economie...
Dan nog een vraag aan de minister. Het CDA vindt het belangrijk dat de Nederlandse	overheid	in haar economisch en fiscaal beleid rekening houdt met de gevolgen voor onze grensstreken.
Ook hier geldt dat voorspelbaarheid van	overheidsbeleid	belangrijk is in de vorm van een geleidelijk oplopende minimumprijs.

Figuur 2: voorbeeld concordantielijnen met zoekterm overheid* in het eerste debat over de Klimaatwet (6-12-2018).

Zoektermen

Zowel statistisch bepaalde sleutelwoorden en zoeken op de term **klimaat** leveren een rij aan sleutelwoorden op die geanalyseerd kunnen worden. Bij de ecologische discoursen is er nog een stap nodig, namelijk het formuleren van zoekwoorden die inzicht kunnen geven in het gebruik van deze discoursen. Deze zoekwoorden zijn hieronder beschreven.

Zoektermen voor ecologische discoursen

Bij deze sleutelwoorden wordt niet alleen letterlijk op de sleutelwoorden gezocht, maar ook op eventuele vervoegingen en toevoegingen. Door bijvoorbeeld te zoeken op **klimaat** (met asterisken) wordt niet alleen letterlijk het woord klimaat gevonden in een tekst, maar ook variaties voor of achter de term zelf (zoals *Klimaatwet*, *klimaatdoelen* of *langetermijnklimaatbeleid*).

De zoektermen zelf zijn afgeleid van figuur 1 (in hoofdstuk 2, Theoretisch Kader). Hierbij zijn de uitgangspunten, entiteiten, actoren en metaforen in zoektermen gevat. Deze zijn gespecificeerd voor de context van de onderzochte debatten: een deel van deze woorden is direct afgeleid van de eerder beschreven discoursen, en een ander deel is toegevoegd na een eerste verkenning van de onderzochte debatten. Dit is bijvoorbeeld het geval bij termen (bv. 'paniek') of specifieke actoren (bv. het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)) die specifiek in deze debatten herhaaldelijk terugkomen.

Administratief rationalisme

Deze zoektermen gaan in op experts, overheden en andere autoriteiten die in dit discours een rol spelen, alsmede het uitgangspunt dat problemen als klimaatverandering rationeel en gepland opgelost kunnen worden. De zoektermen zijn als volgt:

Overheid, expert, onderzoek, IPCC, wetenschap, managen, beheersen, doel, rationeel, onafhankelijk, regering, beleid, planning, optie, scenario, afweging, sturen, gemeente, provincie, waterschap, PBL, CBS

Democratisch pragmatisme

Deze zoektermen gaan in op democratische doelen en middelen die in dit discours een hoofdrol spelen.

Volk, democratie, stem, gelijk, eerlijk, aandeel, horen, luisteren, samen, burger, inwoner, bevolking, volk, politiek, visie, groep, divers, referendum, meedoen, mee laten doen, draagvlak, polder

Economisch rationalisme

Deze zoektermen bevatten de verschillende economische beleidsinstrumenten die terugkomen in dit discours, alsmede verwijzingen naar de metaforen van een 'vrije' markt en een logge overheid. De zoektermen zijn als volgt:

Markt, prijs, vrij, prikkel, stimulans, belasting, heffing, concurrentie, inefficiënt, bureaucratie, kosten, betalen, pervers, bemoeien, subsidie, geld, euro, bedrijf, investering

Survivalisme

Deze zoektermen bevatten de grenzen, experts en gevaren die in dit discours een rol spelen. De zoektermen zijn als volgt:

Grens, groei, grondstof, bevolking, mens, schaars, consumptie, expert, onderzoek, wetenschap, beheersen, bedwingen, ziek, gevaar, dreiging, ramp, catastrofe, waarschuwing, genoeg, overleven

Duurzaam optimisme

Deze zoektermen bevatten de vooruitgang, samenwerking en optimisme die kenmerkend zijn voor dit discours. De zoektermen zijn als volgt:

Duurzaam, internationaal, vooruitgang, toekomst, optimisme, samen, vooruit kijken, maatschappij, lokaal, innovatie, uitvinding, techniek, onderzoek

Groen radicalisme

Deze zoektermen gaan over de complexiteit van ecologie en het collectieve karakter van dit discours. De zoektermen zijn als volgt:

Grens, natuur, systeem, samen, ngo, collectief, leven, dier, plant, boom, flora, fauna, aarde, minder, vooruitgang, complex, ingewikkeld, verbonden, ecologie, biodiversiteit, duurzaam

Klimaatontkenning

Deze zoektermen gaan over de ontkenning van een klimaatprobleem, alsmede de nadelen van het uitvoeren van klimaatbeleid. De zoektermen zijn als volgt:

Sprookje, verzinsel, onzin, gek, flauwekul, waanzin, hysterie, paniek, duur, bang, kosten, Nederland, Den Haag, Brussel, elite, consensus, nationaal, rijk, geld, offer, alarm, wolken, zon, verwaarloosbaar, invloed

Software voor analyse

Om het sorteren en analyse van data in dit onderzoek mogelijk te maken is er gebruik gemaakt van de software AntConc versie 3.5.8 voor MacOS (Anthony, 2019). Deze software is uitgekozen op basis van beschikbare opties voor analyse, de comptabiliteit met het besturingssysteem van de auteur (MacOS) en gebruiksgemak. Deze software heeft verder het bijkomende voordeel van toegankelijkheid: het is gratis te gebruiken en niet gebonden aan een bepaalde universiteit.

Kwaliteitscriteria

Binnen een sociaal-constructivistisch perspectief is het belangrijk om aan kwaliteitscriteria te voldoen die bij dit perspectief passen. Hiervoor zijn twee criteria van belang (Guba & Lincoln, 1994, in Bryman, 2012, pp. 390-393): betrouwbaarheid en authenticiteit. Betrouwbaarheid komt in dit onderzoek terug in de methode die is gehanteerd: door een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve methoden is ervoor gezorgd dat de

onderzoeker zowel statistisch gegenereerde sleutelwoorden heeft onderzocht, alsmede een kwalitatieve keuze heeft gemaakt (op basis van eerdere theorie) om bepaalde termen uit ecologische discoursen verder te onderzoeken. De betrouwbaarheid van dit onderzoek wordt verder verhoogd door de openbaarheid van data: de debatten, zowel de onderzochte klimaatdebatten als de debatten die het referentiecorpus vormen zijn openbaar. Ook zijn lijsten van statistisch gegenereerde sleutelwoorden voor elk debat toegevoegd als bijlage, waardoor duidelijk is welke termen zijn onderzocht voor verdere analyse. Een verder belangrijke voorwaarde voor kwalitatief onderzoek is bevestigbaarheid: ervoor zorgen dat persoonlijke waarden niet in de weg staan van onderzoek doen. Hiervoor is gezorgd door de positie van de onderzoeker te beschrijven, en hoe hiermee is omgegaan.

Positie onderzoeker

Naast beschrijving van de methodologie is het ook van belang om stil te staan bij de positie van de onderzoeker. Sociaal-constructivistisch onderzoek houdt niet alleen in dat onderzochte individuen (in dit geval politici) de sociale wereld door middel van taal construeren, maar dat ook de onderzoeker dit met een onderzoek doet (Alvesson, Hardy & Harley, 2008). Daarnaast bestaat dit onderzoek voor een deel uit kwalitatieve keuzes die zijn beïnvloed door de achtergrond, vaardigheden, voorkeuren en overtuigingen van de onderzoeker (bron). Deze factoren zijn zeker in het onderzoek van politiek discours belangrijk om te openbaren (Van Dijk, 1997). Het komende stuk is de verdere toelichting van deze factoren, geschreven in de ik-vorm om als lezer minder distantie te ervaren van de onderzoeker.

Er zijn twee zaken die ik belangrijk vind om toe te lichten in het kader van dit onderzoek. Allereerst over de inhoud van de debatten: ik ben, gezien de ernst van de gevolgen, ervan overtuigd dat klimaatverandering het meest urgente probleem voor de mensheid. Daarnaast zie ik een grote rol voor de overheid in oplossingen voor klimaatverandering. Daarnaast ben ik lid van de politieke partij GroenLinks, waar ook politici lid van zijn van wie ik uitspraken heb geanalyseerd.

Deze twee zaken zorgen ervoor dat ik mogelijk andere keuzes maak dan een onderzoeker met een andere achtergrond. Ik heb ervoor gekozen om mijn eigen vooringenomenheid te beperken door meerdere personen mijn analyse te laten lezen en te laten voorzien van commentaar. Op deze manier heb ik formuleringen aangepast die te abstract, te summier en/of te metaforisch waren verwijderd of aangepast.

4 Analyse

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van dit hoofdstuk beschreven en geanalyseerd. In de analyse zijn allereerst statistisch gegenereerde sleutelwoorden behandeld; daarna hoe politici de term klimaatverandering gebruiken (en aanverwante termen) en als laatste hoe ecologische discoursen terugkomen in de debatten. Elke analyse van een debat eindigt met een korte samenvatting, en de na de analyses van alle vier de debatten is er een synthese van deze debatten en verschillen met theorie beschreven.

De Klimaatwet, behandeling op 6 december 2018

Op 6 december 2018 vond de eerste van twee debatten over de klimaatwet plaats. In dit debat lichten de initiatiefnemers van de Klimaatwet (GroenLinks, PvdA, SP, D66, ChristenUnie, VVD en CDA) deze toe en reageren andere partijen op dit voorstel dat als doel heeft om de afspraken van het klimaatakkoord van Parijs te halen.

De onderwerpen in het eerste debat over de Klimaatwet

Waar globaal gezien dit debat over gaat is te ontwaren via het beschrijven van sleutelwoorden. *Klimaatwet* (LL 460,5) is het meest unieke woord, met op plaats twee *CO₂* (LL 293,28), het meest voorkomende broeikasgas. Ook de namen van verscheidene lijsttrekkers en klimaatwoordvoerders komen relatief vaker voor, alsmede de namen van betrokken ambtenaren die aanwezig waren bij dit debat.

Een woord dat vaak voorkomt, is *doelen* (LL 107,65) en *doel* (LL 20,19). Veel verwijzingen worden gemaakt naar Europese doelstellingen (“Daar zijn harde doelen afgesproken. Daar heeft Nederland zich aan gecommitteerd”, aldus Van der Lee van GroenLinks). Deze doelen in *CO₂*-reductie zijn vooral aan het begin van het debat te vinden. Later in het debat verschuift de nadruk van de doelen zelf naar de vraag hoe deze doelen gehaald moeten worden, zoals duidelijk wordt uit dit citaat van Simon Geleijnse (50PLUS):

Immers, zoals u daar met zeven partijen zit, bent u het lang niet eens over de manier waarop en hoe de *doelen* verwezenlijkt moeten worden. Het feit dat de uitwerking van het Nederlands klimaatakkoord aan de klimaattafels stroef lijkt te verlopen, is een angstig voorteken. Dat geldt ook voor het nieuws van gisteren dat Nederland bij lange na niet de doelstelling van 25% *CO₂*-reductie in 2020 haalt. Zien de indieners het gevaar dat partijen het niet eens zullen worden of compromissen moeten sluiten waardoor de doelen niet gehaald worden? Is het ook de reden om geen vijfjaarlijkse *tussendoelen* te stellen? Zijn we op deze manier niet tot 2050 bezig met te soebatten hoe we de *doelen* moeten gaan halen? Wie is afrekenbaar als een *doel* niet gehaald wordt? Is het toch niet te overwegen om eerder dan 2050 een of meerdere *doelen* met resultaatverplichting op te nemen?

Naast 50PLUS onderschrijven partijen als SGP (“ook graag realisme!”) en PvdD het belang van het uitwerken van de doelen, en deze controleerbaar maken.

Kosten (LL 98,96) is een ander opvallend sleutelwoord. Opvallend, want politiek gaat in belangrijke mate om het besteden van belastinginkomsten aan publieke goederen, en een belangrijke taak van de Tweede Kamer is onder andere het controleren of publiek geld op een juiste manier is uitgegeven (Tweede Kamer, z.d.). In het klimaatdebat praten politici significant vaker over kosten (het zelfstandig naamwoord of het werkwoord) dan in andere debatten in de Tweede Kamer.

Verdere analyse van dit woord wijst uit dat het woord *kosten* op drie manieren wordt gebruikt. Allereerst in argumenten van Van der Lee (GroenLinks). Dit Kamerlid wijst voornamelijk op de manier waarop de kosten van klimaatverandering door grote bedrijven worden afgewenteld op de gemeenschap:

Het is nog veel te gemakkelijk, zeker voor grote vervuilers, om de externe kosten van de uitstoot af te wentelen op de gemeenschap. Het loont op de korte termijn om een freerider te zijn en de ander voor de kosten te laten opdraaien. Dat geldt voor rijke burgers, voor grote bedrijven, maar ook voor overheden met een fossielintensieve economie. Allemaal hebben ze de neiging om met het argument van dreigend verlies aan inkomsten op de korte termijn de kosten voor een tijds aanpak van klimaatverandering op het bordje van anderen te leggen, liefst op het bord van zoiets abstracts als de hele wereldgemeenschap.

Een tweede manier is het benadrukken van het belang van lage en eerlijk verdeelde kosten bij het halen van emissiedoelen: “Om de transitie te laten slagen is het heel belangrijk dat we dit samen met onze inwoners doen, de kosten laag houden en ook een concurrerende economie blijven. We moeten voorkomen dat de

kosten worden neergelegd bij inwoners die niet meekunnen en een kleine portemonnee hebben”, aldus Jaco Geurts (CDA). Geleijnse (50PLUS) onderschrijft dat “kosten van het klimaatbeleid evenredig en naar daadkracht verdeeld moeten worden”. Ook Veldman (VVD) pleit voor “maatregelen. . . die behapbaar en betaalbaar zijn”, en noemt *kostenefficiëntie* (LL 34,73) als een belangrijke voorwaarde van de klimaatmaatregelen.

De meest voorkomende manier van het woord *kosten* gebruiken komt van de Kamerleden Baudet (FvD) en Kops (PVV). Beide politici gebruiken bij elkaar opgeteld het woord kosten 27 keer (van de 48 keer dat het woord voorkomt in het debat). “Het punt is dat het absurd is om tegen kosten van 1.000 miljard obsessief CO₂ te willen terugdringen, zonder dat je daar een positief alternatief tegenover stelt”, aldus Baudet. Zijn redentatie is dat de klimaatwet staat voor hoge kosten (het getal 1.000 miljard wordt vijf keer genoemd door Baudet). Die kosten staan volgens Baudet niet in verhouding tot de opbrengsten in afkoeling van de aarde. Ook Kops hekelt de hoge kosten van klimaatmaatregelen, en beschuldigt de indieners van de Klimaatwet van onverschilligheid voor de gevolgen voor Nederlandse huishoudens. Collocaties van het woord *kost** bevestigen dat *miljard* (frequentie 8, MI 8,29) en *miljarden* (3, MI 7,79) vaak in combinatie met het woord *kost(en)* worden gebruikt, en duiden op het verband dat sprekers van het FvD en de PVV leggen tussen klimaatbeleid en de vermeende enorme hoeveelheid geld die hiermee gemoeid is. Het overzicht in figuur 3 laat zien hoe miljarden en kosten samen worden gebruikt in dit debat (alle citaten zijn van FvD of PVV).

	Collocatie	
...moeten aan de zonnepanelen. Het klimaatneutraal maken van alle woningen	kost met gemak 235 miljard	euro. Dat is gemiddeld €30.000 per woning.
Dit is dus het resultaat van het energieakkoord uit 2013. De	kosten zijn zo'n 100 miljard	en het resultaat is bedroevend.
...punt niet. Het punt is dat het absurd is om tegen	kosten van 1.000 miljard	obsessief CO ₂ te willen terugdringen, zonder dat je daar...
het Economisch Instituut voor de Bouw berekend dat het alleen al 235	miljard euro zal kosten	om alle huizen energieneutraal te gaan maken...
energieneutraal maken zal volgens directeur Taco van Hoek nog eens 210	miljard gaan kosten	. Dat is al een kleine 500 miljard. Dan zijn we...
in ieder geval niet een hele grote. Het is absurd om 1.000	miljard aan kosten	te maken om onze hele manier van leven te...
experts schatten ondertussen dat alleen al dit energieakkoord ruim 100	miljard euro gaat kosten	en dat de kosten rond 2020 zullen oplopen tot
uitstoot, en over hoe absurd het is dat Nederland obsessief tegen 1.000	miljard kosten	als braafste jongetje van de klas al die kolencentrales wil...
energietransitie, klimaatbeleid; het gaat allemaal onvoorstelbaar veel	kosten , honderden miljarden .	
klimaatbeleid, doe het allemaal maar gewoon. Dat het vele	miljarden gaat kosten	, honderden miljarden, ontkennen ze niet, het boeit ze gewoon niet...

(Figuur 3: collocatie *miljard** en *kosten*)

Klimaatverandering in het eerste debat over de Klimaatwet

De zoekterm *klimaatverandering* geeft een inzicht in hoe politici dit verschijnsel duiden. Hieruit blijkt dat politici van D66, GroenLinks en de PvdD die de term klimaatverandering gebruiken het als een gevaar zien, zoals beschreven in figuur 4.

Voorzitter. Het IPCC brengt alle wetenschappelijke kennis over	klimaatverandering	bij elkaar, dus ook die van klimaatsceptici, en komt op basis daarvan tot een verontrustend beeld.
... dat ze de zorgen serieus mee helpt weg te nemen die mensen hebben over de	klimaatverandering	die ze om zich heen zien?
Volgens het Hof is de dreiging van een gevaarlijke	klimaatverandering	een reële dreiging, waardoor een ernstig risico bestaat ...
De Partij voor de Dieren is van mening dat gezien de reële dreiging van	klimaatverandering	en de lakende houding van de Staat, een vrijblijvend

		streven dus niet voldoende is.
Kunnen we	klimaatverandering	, zo'n grote bedreiging voor ons gezamenlijke leven op aarde, echt niet gezamenlijk aanpakken?

(Figuur 4: zoekterm 'klimaatverandering')

Deze politici benadrukken de nadelige gevolgen van klimaatverandering van nu zien, en personifiëren dit in een geval ook: "Bovendien laat de klimaatverandering nu ook al haar gezicht zien," zo stelt Sienot (D66), wanneer hij voorbeelden noemt van klimaatverandering zoals watertekorten en hittegolven. Tegelijkertijd is dit een probleem waar iets aan gedaan kan worden, wat te zien is aan de woordcombinatie *aanpak van klimaatverandering* die 6 keer voorkomt.

Een verbreding van de zoekterm van *klimaatverandering* naar **klimaat** (284 resultaten) geeft voornamelijk resultaten die samenhangen met beleid dat verdere opwarming beperkt moet houden. *Klimaatbeleid* (28 resultaten), *klimaatwet* (freq. 62), *klimaatplan** (freq. 25), *klimaatdoel* (freq. 12) en *klimaatnota* (freq. 8) zijn veelvoorkomende combinaties met *klimaat* die duiden op een beleidsmatige insteek van klimaatverandering. Ook het *klimaatakkoord* (16), dat voortvloeit uit de doelen van de Klimaatwet, wordt vaak genoemd. Voornaamste discussies gaan over de precieze uitwerking van dit beleid. De termen *klimaatnota* en *klimaat- en energieverkenning* slaan allebei op jaarlijkse meetmomenten van het klimaatbeleid. Het taalgebruik rond deze begrippen is technisch, zoals te zien is in figuur 5.

In dit artikel wordt uiteengezet hoe in de	klimaat- en energieverkenning	een overzicht wordt gegeven van de emissies van broeikasgassen per sector en de ontwikkelingen...
ingegrepen. Jaarlijks houden we, zeker ook wat dat betreft, de vinger aan de pols met de	klimaat- en energieverkenning	in de klimaatnota.
...die afwegingen zullen wij moeten blijven maken. In de jaarlijkse klimaat- en energieverkenning en de	Klimaatnota	kan dan volgens gekeken worden of sprake is van zo'n emissiebudget.
Iedere twee jaar is actualisatie van het klimaatplan mogelijk en ieder jaar ontvangt de Kamer een	klimaatnota	met concrete maatregelen. Op welke manier wordt verder gekeken dan deze tien jaar?

(Figuur 5: zoekterm 'klimaat*' in behandeling Klimaatwet 6 december 2018, deel 1)

Een derde typering van de klimaatverandering is 'duur', 'onwaar' en 'complot'. FvD en PVV) noemen zoals eerder beschreven miljarden kosten die in verband met klimaatbeleid worden gelegd. In hun constructie van de term klimaatverandering zijn er ook verwijzingen naar de vermeende kosten, alsmede verwijzingen naar een complot van voorstanders van klimaatbeleid (zie figuur 6)

Er is geen enkele reden om aan te nemen dat klimaatverandering zo verschrikkelijk is; het	klimaat	heeft nauwelijks invloed op welzijn en welvaart. Nee, inderdaad, maar klimaatbeleid heeft wel grote
Dat is gebaseerd op vooedoogeloof met regendansen over de invloed van de mens op het	klimaat	en allerlei absurde Ark van Noach-achtige spookverhalen over zeespiegelstijgingen.
De heer Kops (PVV): Wat partijen als die van de heer Geurts doen, is proberen het	klimaat	te beïnvloeden. Eenieder die dat denkt, lijdt echt aan grootheidswaan. Zo simpel is het.
... wat er gebeurt als je mensen op hun religieuze tenen trapt. Het is een religie, het	klimaat	, en mensen worden boos als je het aanvalt.
klimaatfetisjisten van de VN zeggen dat we onze economische belangen ondergeschikt moeten maken aan	klimaatbeleid	.
... een soort sollicitatie van de premier naar een baantje in Brussel, waar het aanhangen van de	klimaatideologie	een pre is? Of is het serieus bedoeld?
Twee, er worden idiote	klimaatmaatregelen	genomen die huishoudens inderdaad diep in de financiële ellende zullen storten.

De heer Baudet (FvD): Mijn antwoord op deze vraag luidt ontkennend. Ik geloof niet dat er een	klimateprobleem	is. Ik geloof ook niet dat, voor zover het klimaat inderdaad verandert, zoals het altijd veranderd...
...miljarden, ontkennen ze niet, het boeit ze gewoon niet. Die partijen daar, dat mensen die hele	klimatewaanzin	niet willen en kunnen betalen, het interesseert ze niet eens.

(Figuur 6: zoekterm 'klimaat*' in behandeling Klimaatwet 6 december 2018, deel 2)

Wat ook opvalt in de redenering van FvD en PVV is een 'wij tegen zij'-manier van spreken: "Maar waar deze zeven partijen mee bezig zijn, is hún klimaathysterie, hún CO₂-obsessie vastleggen in wetgeving", zo stelt Kops (PVV), en Baudet heeft het over "alarmisten" (duidend op de partijen die de Klimaatwet indienen) die "doemscenario's" voorstellen aan het Nederlandse volk.

Ecologische discoursen

Met de zoekopdrachten uit de methodologie is nagegaan welke discoursen uit het theoretisch kader terugkomen in dit debat, en hoe. Voorgaande statistische sleutelwoorden en de contexten rond het woord *klimate** geven inzicht in hoe klimateverandering wordt geconstrueerd.

Administratief rationalisme

Uit het veelvuldig gebruik van het woord doelen of doel blijkt dat veel politici een voorkeur hebben voor het stellen van centrale doelen om grip te krijgen op klimateverandering, een aspect dat ook terugkomt in het administratief-rationalistisch discours. De voornaamste inhoud van de Klimaatwet is dan ook het wettelijk vastleggen van de klimatedoelen van het Parijsakkoord, en de Nederlandse uitwerking. Enkele controlemechanismen worden ook genoemd, zoals een vijfjaarlijks klimateplan dat kan worden gecontroleerd en wat onderzoeksinstituten kunnen ondersteunen. Geleijnse (50PLUS) merkt hierover het volgende op:

Deze wet is een wet op hoofdlijnen met een hoofddoel, een tussendoel en een nevendoeel. De manier waarop de voortgang verloopt, wordt tussentijds vastgelegd door de regering van dienst in een vijfjarig klimateplan, een tweejaarlijkse voortgangsrapportage en een jaarlijkse klimatenota. Het Planbureau voor de Leefomgeving komt jaarlijks met een klimate- en energieverkenning. Ik vraag heel eenvoudig: is het niet wat veel?

Veel voorstanders van de Klimaatwet verwijzen naar het IPCC, het internationale panel van klimatewetenschappers van de VN. Politici halen het panel aan als onderbouwing van hun argument, zoals:

Voorzitter. Het IPCC brengt alle wetenschappelijke kennis over klimateverandering bij elkaar, dus ook die van klimaatsceptici, en komt op basis daarvan tot een verontrustend beeld. Onlangs nog waarschuwde het panel dat de wereld er het beste aan deed om de stijging van de temperatuur binnen de anderhalve graad te houden. (Sienot, D66)

U zult ook zien dat in al onze amendementen bronnen staan. Die bronnen luiden niet: dat lijkt een goed idee omdat het brandt in de hersenen van de Partij voor de Dieren. Nee, het is een opsomming van bronnen. Dit is wat IPCC zegt. Dit is wat de WRR zegt, enzovoorts. (Van Raan, PvdD)

Expliciet wordt de overheid overigens niet genoemd; toch is het vaak terugkomen van de planmatigheid en het aanhalen van wetenschappelijke autoriteiten een aanwijzing dat administratief rationalisme een prominent discours in dit debat is.

Democratisch pragmatisme

Een enkele politicus maakt zich zorgen over steun onder de bevolking voor klimatemaatregelen. Stoffer (SGP) geeft aan dat hij zorgen maakt over maatregelen die na verloop van tijd steeds moeilijker en duurder worden. Kops (PVV) beschuldigt de initiatiefnemers van de Klimaatwet van een gebrek aan democratische legitimiteit, en zegt dat zij "in de achterkamertjes een Klimaatwet in elkaar [hebben] gefietst".

De zorgen voor democratie zijn er, maar er zijn geen resultaten in dit debat dat politici andere aspecten uit democratisch pragmatisme onderschrijven. Zo zijn er geen voorstellen in dit debat om democratische vernieuwingen toe te passen. Alleen Sienot (D66) vraagt zich af hoe naast formele controle ook de samenleving beter kan worden betrokken, maar noemt hierbij geen concrete voorstellen.

Economisch rationalisme

Enkele beleidsinstrumenten die in dit discours passen worden genoemd in dit debat. Van Raan (PvdD) roept expliciet op om bedrijven die bijdragen aan klimaatdoelen financieel te stimuleren, en bedrijven die deze tegenwerken op een manier economisch te straffen:

De nieuwe bedrijven die hun verdienmodel niet op fossiel of dierlijk gebaseerd hebben, zijn inderdaad de bedrijven die we nodig hebben. Dat moeten we stimuleren. We proberen dat voortdurend in al onze begrotingen en stemgedrag bij subsidies en boetes. Stok, wortel! We proberen het onderscheid te maken dat we tot nu niet maken. Meestal is dat nu gebaseerd op mkb, grootbedrijf of kleinbedrijf. We proberen een heel scherp onderscheid te maken: draagt het bij aan het voorkomen van een temperatuurstijging van 1,5°C? Zo ja, stimuleren!

Er zijn geen politici in dit debat andere onderdelen van dit discours beargumenteren, zoals het voorstaan van een kleine overheid of het belang van marktpartijen in het verminderen van CO₂-uitstoot.

Survivalisme

Eén politicus, Van Raan (PvdD) problematiseert een te grote hoeveelheid menselijke activiteit die niet meer ondersteund kan worden door de aarde. Hij pleit onder andere voor een reductie in energieverbruik van 40% (en niet, zoals andere partijen, alleen een transitie naar duurzaam). Ook noemt hij expliciet de grenzen van grondstoffen, en strenge consequenties daaraan:

Dierlijke producten blijven, ook al worden ze nog zo duurzaam geproduceerd, een zeer inefficiënte manier van eiwitproductie. Dat zal de minister van Economische Zaken en Klimaat ook aanspreken. Voor elke kilo biefstuk is 7 kilo graan nodig. Dat zijn heel inefficiënte, kostenineffectieve eiwitmachines. Op een planeet met een beperkte hoeveelheid grondstoffen en een groeiende wereldbevolking is dat onhoudbaar.

Van Raan is de enige politicus in dit debat die dit punt maakt, wat survivalisme een nauwelijks voorkomend discours in dit debat maakt.

Duurzaam optimisme

In dit debat zijn er politici die klimaatmaatregelen ook als economische kans zien. Zo stelt Veldman (VVD):

Nederland strijdt al eeuwen tegen het water. In zekere zin heeft die voortdurende strijd ook gezorgd voor stabiliteit, zekerheid en vertrouwen. We weten al eeuwen dat we natte voeten krijgen als we niets doen tegen het water. Die zekerheid heeft ertoe geleid dat Nederland, Nederlandse innovaties en Nederlandse bedrijven tot de top van de wereld behoren als het gaat om watermanagement. Met stabiliteit, zekerheid en vertrouwen creëren we nu de mogelijkheid om bij de transitie waar we nu in het klimaat- en energievraagstuk voor staan opnieuw wereldleider te worden. Het gaat om nieuwe duurzame energie, research and developmentinvesteringen van bedrijven in Nederland, maar ook om nieuwe investeringen en innovaties vanuit het buitenland, dankzij goede acquisitie en een goed vestigingsklimaat.

Ook Bruins (ChristenUnie) gaat mee in deze redenering, en geeft aan dat de wetenschappelijke investeringen die nodig zijn voor klimaatbeleid nodig zijn om de “kosten van deze transitie ook economisch betaalbaar te houden”. “investeren in technologie is geen kostenpost”, zo vertelt hij, “maar een investering in de toekomst die meer oplevert dan ze kost.” Ook Stoffer (SGP) benadrukt het belang van innovatie, en zegt (in lijn met dit discours) dat er samenwerking nodig is tussen Rijksoverheid, provincies, waterschappen en gemeenten.

Groen radicalisme

Van der Lee (GroenLinks) en Van Raan (PvdD) spreken zich uit over de natuur in dit debat. Zo waarschuwt Van der Lee voor de schade van klimaatverandering, zoals “op grote schaal verlies aan biodiversiteit” en het verdwijnen van tropisch regenwoud en vruchtbare landbouwgrond. Daarna richt hij zich voornamelijk op de gevolgen voor mensen die hierdoor gedwongen worden om hun woonplaats te verlaten. Van Raan herhaalt op zijn beurt deze punten, zonder deze expliciet te koppelen aan menselijk leed.

De zorgen voor de natuur zijn er, maar er zijn geen politici die de relatie van de mens met zijn omgeving bevragen of anderzijds radicale oplossingen voorstellen.

Klimaatontkenning

In hun nadruk op kosten en het beschrijven van door de mens veroorzaakte klimaatverandering als sprookje is het discours van klimaatontkenning zichtbaar in het Tweede Kamerdebat door bijdragen van de partijen PVV en FvD:

Voorzitter. Ontelbaar vaak heeft de PVV de conclusie getrokken: klimaatbeleid is weggegooid geld. Waarom dan in hemelsnaam daarmee doorgaan? Waarom in vredesnaam doorgaan met het verspillen van honderden miljarden? Waarom in vredesnaam een klimaatwet? Maar toch moet het klimaatsprookje overeind blijven. (Kops, PVV).

Autoriteiten als het IPCC worden afgeschilderd als 'klimaathysterici' en een 'vreselijke klimaatclub' (Kops, PVV). De manier waarop klimaatverandering wordt ontkend past voor een groot deel in de indeling van Rahmstorf (2004). Ontkenning van klimaatverandering zelf vindt niet plaats; wel komt er in het debat ontkenning plaats over de rol van CO₂, de rol van de mens in het veroorzaken van klimaatverandering en negatieve gevolgen van klimaatverandering, zoals:

Daar komt bij dat de zon zich natuurlijk op allerlei manieren ontwikkelt. Er zijn vulkaanuitbarstingen. Er zijn El Niños. Er zijn zo veel aspecten aan het klimaat waarbij de invloed van dat kleine beetje CO₂ dat wij toevoegen aan de atmosfeer in het niet valt. (Baudet, FvD)

Ik geloof niet dat er een klimaatprobleem is. Ik geloof ook niet dat, voor zover het klimaat inderdaad verandert, zoals het altijd veranderd is, de mens daar een heel grote invloed op heeft. En ten derde geloof ik ook niet dat, voor zover de mens daar invloed op heeft, de juiste benadering is om obsessief CO₂ te gaan terugdringen. (Baudet, FvD)

Ik wil best een voormalig wetenschapper van het IPCC, de heer Tol, citeren. Die heeft namelijk gezegd dat er sprake is van massahysterie [...] en dat het idee dat onze kleinkinderen gevaar lopen omdat de aarde opwarmt volslagen mesjogge is. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat klimaatverandering zo verschrikkelijk is; het klimaat heeft nauwelijks invloed op welzijn en welvaart. (Kops, PVV)

Klimaatontkenning van deze politici wordt vaak gecombineerd met zorgen over de financiële gevolgen van klimaatbeleid, en schuld wordt gegeven aan de zeven partijen die de Klimaatwet hebben ingediend.

Samenvatting

In dit debat zijn verschillende sleutelwoorden aan bod gekomen, waarbij opvalt dat politici relatief veel spreken over kosten van klimaatbeleid (wie deze moet betalen en of klimaatbeleid deze kosten waard is). Ook spreken veel politici over specifieke doelen die door dit beleid moeten worden gehaald. In de constructie van klimaatverandering zelf komt terug dat het een probleem is dat kan worden aangepakt, en wordt het beleidsmatig beschreven (door bijvoorbeeld te refereren aan de klimaatnota en de klimaat- en energieverkenning). Dit past goed in het discours administratief rationalisme, dat sterk terugkomt in dit debat. Verder gebruiken voorstanders van de Klimaatwet punten uit het discours duurzaam optimisme, door te verwijzen naar economische kansen die klimaatbeleid kunnen opleveren.

De Klimaatwet, behandeling op 19 december 2018

Het vervolg van de behandeling van de Klimaatwet kwam twee weken later, op 19 december 2018. In dit debat zijn de volgende resultaten gevonden.

De onderwerpen in het tweede debat over de Klimaatwet

Wat betreft statistische sleutelwoorden vertoont het tweede debat over de Klimaatwet veel overeenkomsten met de eerste. Ook hier is *Klimaatwet* (LL 566,95) statistisch gezien het meest opvallende woord, en vele andere woorden uit het eerste debat worden ook in dit vervolg opvallend vaak gebruikt (ten opzichte van andere Tweede Kamerdebatten). Dit debat heeft echter in twee opzichten opvallendheden: sleutelwoorden die uniek(er) zijn voor dit debat en sleutelwoorden die vaker worden gebruikt dan in het eerste debat.

In de laatstgenoemde categorie valt het woord *wet* (LL 506,29, freq. 171) op, ten opzichte van het eerste debat over de Klimaatwet (waar het woord *wet* LL 142,64 en frequentie 42 had). In het bestuderen van collocaties en concordanties van dit woord vallen twee argumentatielijnen op: de vraag hoe dwingen de Klimaatwet is en de zekerheid die deze zou geven. *Dwingt* (MI 8,34, freq. 2) en *dwingen* (MI 7,34, freq. 3) komen allebei relatief vaak voor in de buurt van het woord *wet*, en het woord *afdwingbaar* (LL 52,15, freq. 8) en *afdwingbaarheid* (LL 38,36, freq. 4) zijn beide sleutelwoorden voor dit debat. In het bestuderen van concordanties van deze woorden valt op hoe sprekers in dit debat hun twijfels uiten over de afdwingbaarheid van de doelen die zijn gesteld in de Klimaatwet. Klaver (GroenLinks) uit zijn frustraties hierover: “Dwingt de wet af dat Nederland, zoals in het Parijsakkoord werd afgesproken, zo snel mogelijk zo veel mogelijk klimaatactie onderneemt? Nee.”

In dit deel van het debat wordt meer gesproken over het internationale karakter van het aangaan van klimaatverandering, te zien aan een (hogere) notering van de sleutelwoorden *klimaattop* (en varianten; LL 76,88), *Katowice* (LL 46,13), *Parijs* (LL 38,9), *Parijsakkoord* (LL 24,65) en *COP* (de internationale klimaattop van de VN; LL 28,85). Met het gebruik van deze woorden proberen politici voornamelijk een vergelijking te maken met de Nederlandse Klimaatwet.

We hebben geprobeerd om in het wetsvoorstel zo veel mogelijk aan te sluiten bij bestaande rapportage-instrumenten, de Europese klimaataanpak en ook de internationale klimaataanpak zoals die vorige week op de VN-top in Katowice is besproken. ... Wij vinden het belangrijk om in een Nederlandse klimaatwet niet een ander systeem op te tuigen, omdat het belangrijk is om te kunnen vergelijken hoe Nederland in het behalen van de klimaatdoelstellingen oploopt ten opzichte van de landen om ons heen. (Jetten, D66)

Dat is ongeveer waar de wet [de Klimaatwet] mee begint. We hebben een akkoord gesloten in Parijs. Dat betekent dat we met elkaar grote stappen moeten zetten om die doelstellingen te halen. Het is in de artikelen vastgelegd en het is onderdeel van de wet. (Klaver, GroenLinks)

Een ander opvallend sleutelwoord is *onderhandelingsonderwerp* (LL 86,31, freq. 9). Dit woord is door het Kamerlid Van Raan (PvdD) zeven keer gezegd, en twee keer door Jetten (D66) als reactie op Van Raans betoog. Van Raan probeert met dit woord aan te geven dat het tegengaan van klimaatverandering anders is dan een ‘normaal’ beleidsprobleem, waarbij hij de vergelijking maakt met “cao-onderhandelingen of een onderhandeling over pensioenen.”

We hebben in ieder geval een precedent, namelijk de Urgenda-klimaatzaak, waar het klimaat als normaal	onderhandelingsonderwerp	is behandeld: een beetje van de oplossingen in het energieakkoord, een beetje doen in de rekenmethode...
Maar dat komt volgens mij doordat u denkt en heeft geanalyseerd dat het klimaat een normaal	onderhandelingsonderwerp	is. En dat is het niet.
Voorzitter. Als gevolg van de zoektocht naar politiek draagvlak met het klimaat als normaal	onderhandelingsonderwerp	sneuvelde alles wat nodig is om de wet tot een instrument te maken dat Nederland naar
is dat ook de heer Sienot trapt in de logische val het klimaat als een normaal	onderhandelingsonderwerp	te zien. Als je dat doet, zou ik hem kunnen begrijpen en zou ik ook zeggen
Het klimaat is daarmee benaderd als een normaal	onderhandelingsonderwerp	, vergelijkbaar met cao-onderhandelingen of een

		onderhandeling over pensioenen.
Klimaatverandering is de grootste uitdaging waarvoor we staan. Het is wat ons betreft helemaal geen	onderhandelingsonderwerp	voor compromissen. Ik denk dat dit ook wel is aangetoond.
zou dus nogmaals richting de heer Van Raan willen zeggen dat dit niet een gewoon, normaal	onderhandelingsonderwerp	is, zoals alle andere onderwerpen. Dit is een van de urgentste onderwerpen...

(Figuur 7: concordanties onderhandelingsonderwerp)

Net als in het vorige debat is de term *kosten* (LL 89,48, freq. 45) een prominente term. Ook in dit debat zijn het voornamelijk tegenstanders van de Klimaatwet (FvD en PVV) die de onbetaalbaarheid van de wet benadrukken:

Ik constateer dat een grote meerderheid deze in onze ogen dramatische Klimaatwet wil aannemen en dus de Nederlandse samenleving wil opzadelen met kosten waarvan we met de torenhoog gestegen energierekeningen nu alleen nog maar het begin zien. Er gaan honderden miljarden uitgegeven worden aan isolatie, aan gasvrij maken, aan windmolens en aan subsidies voor allerlei organisaties, en bedrijven zullen wegtrekken uit Nederland. Het wordt echt een heel erg ernstige situatie, met enorme negatieve gevolgen voor onze economie en voor onze samenleving. (Baudet, FvD)

Ik vraag me af of de heer Klaver er dan ook eerlijk bij vertelt wat dat allemaal concreet gaat kosten. Heel veel! We zien nu al dat er honderden euro's bij komen op de energierekening. Helemaal in het begin van zijn betoog zei hij in reactie op mijn betoog in eerste termijn: deze wet geeft zekerheid. Nou, één zekerheid geeft deze wet de mensen inderdaad, namelijk dat het allemaal gierend uit de klauwen zal lopen en onbetaalbaar wordt. (Kops, PVV)

Naast deze terugkomende argumenten zijn er ook andere invalshoeken over kosten. De heer Moorlag (PvdA) gaat met Minister Wiebes van Economische Zaken en Klimaat in discussie over de rechtvaardige verdeling van lasten van de energietransitie:

Energie is een basisbehoefte. Warmte en elektriciteit zijn basisbehoeften. Volgens mij is het dus van belang dat je langjarig zekerheid en duidelijkheid geeft aan huishoudens, en dat je tijdig en transparant inzichtelijk maakt wat de kosten zijn, hoe die kosten verdeeld worden en hoe eerlijk die kosten verdeeld zijn. (Moorlag, PvdA)

Als antwoord hierop normaliseert Wiebes voornamelijk de kosten van de Klimaatwet, als deel van andere overheidsuitgaven:

Ja, alle kostenposten en inkomensverwachtingen meegenomen, doe je dat aan het begin van een kabinetsperiode. Dan stel je vast wat daarin je ambities zijn. Het is niet zo dat wij blind ieder jaar in paniek koopkracht moeten repareren. De heer Moorlag kent de systematiek heel goed en hij weet dat we dat elke keer weer netjes doen. En dan zijn overigens de kosten van deze klimaatopgave, dus de extra kosten als gevolg van deze opgave, ten opzichte van een aantal andere posten nog zeer beperkt. We hebben het hier over totale extra kosten van 0,5% van ons bruto binnenlands product. Ja, dat is belangrijk, maar nee, er zijn wel een aantal heel veel grotere. (Wiebes, Minister van EZK)

Klimaatverandering in het tweede debat over de Klimaatwet

In dit debat zijn het voornamelijk politici van progressieve partijen (D66, GroenLinks) die letterlijk de term *klimaatverandering* (LL 125,15, freq. 28) in de mond nemen. Net zoals het eerdere debatten typeren deze politici klimaatverandering als een probleem waar men invloed op uit kan oefenen, met de collocatie van woorden als *aanpak* (MI 9,69, freq. 5) en *aanpakken* (MI 9,69, freq. 5). Voorstanders van het aanpakken van klimaatverandering praten daarbij vaak over een collectieve aanpak, gekenmerkt door het woord *we* (zie figuur 8). Veelal verwijzen politici daarbij niet alleen naar hun eigen partij, maar ook naar alle politici of inwoners van Nederland in zijn algemeenheid.

Blijf de boel aanjagen. Het kan, want als het over	klimaatverandering gaat, zijn we	nooit klaar. De ambities moeten hoger en beter en sneller en meer.
In dezelfde zin waarin mensen zeggen dat zij echt willen dat	we de klimaatverandering	aanpakken voor hun kinderen en

		kleinkinderen, kunnen zij ook zeggen...
Uiteindelijk vindt iedereen dat	we iets moeten doen aan klimaatverandering	.
...domineert het nu het nieuws en de politieke agenda. En het is tijd, want als	we klimaatverandering	een halt willen toeroepen, moeten we snel zijn.
Nu is de tijd gekomen dat we daadkracht tonen, dat	we maatregelen nemen. Want klimaatverandering	kan niet wachten.
om mij heen ontzettend veel mensen die klimaat als een grote prioriteit zien. Die zeggen: jongens,	we moeten de klimaatverandering	aanpakken.

(Figuur 8: collocatie we en klimaatverandering)

Een verbreding naar de zoekterm **klimaat** (340 resultaten) laat net als in het vorige debat voornamelijk beleidsmatige termen zien, zoals *klimaatwet* (freq. 74), *klimaatakkoord* (freq. 33), *klimaatbeleid* (freq. 47) en *klimaatplan* (freq. 27). Een nieuw genoemd beleidsinstrument is hierbij de Klimaat- en Energieverkenning, de KEV. Dit is het plan voor een jaarlijkse rapportage over gestelde klimaatdoelen uitgevoerd door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Ook de Klimaatdag (freq. 4) en klimaatnota (freq. 6) zijn jaarlijkse momenten voor het bediscussiëren van klimaatdoelen, en laten een planmatige aanpak zien van klimaatverandering: iets dat op een gezet moment wordt besproken en gepland.

Ook klimaatontkenning is een significant deel van de verschillende termen rond klimaat; hier wordt verder op ingegaan in onderzochte ecologische discoursen.

Ecologische discoursen

Administratief rationalisme

In de typering van klimaatverandering kwam terug dat de jaarlijkse planning van klimaatbeleid een opvallend onderdeel was; een kenmerk dat goed past bij het centrale, overheidsgerichte perspectief van administratief rationalisme. Veel aandacht is er ook voor het beschrijven van doelen van de Klimaatwet met tussendoelen en afrekenbaarheid. De autoriteit van organisaties als het IPCC wordt benadrukt, bijvoorbeeld door Van Raan (PvdD). In zijn motie haalt hij een recente IPCC-publicatie aan:

constaterende dat het op de klimaatop in Katowice niet is gelukt om overeenstemming te bereiken over voldoende waardering voor het IPCC Special report global warming of 1.5°C; verzoekt de regering het IPCC Special report global warming of 1.5°C met nadruk te verwelkomen en voorop te stellen in het Nederlandse klimaatbeleid...

Ook indieners van de Klimaatwet gebruiken wetenschappelijke autoriteit om hun argumenten kracht bij te zetten. Bruins (ChristenUnie): “Klimaatpolitiek is wetenschappelijk onderbouwde politiek. Het geeft ons de kans om een aarde achter te laten aan de volgende generatie die beter en schoner is dan hoe onze generatie haar aantrof.”

De overheid speelt volgens veel deelnemers een actieve rol in klimaatbeleid, en stelt in strekking met dit discours eenduidige doelen. Wel is de rol van de overheid niet compleet sturend (zoals dit discours propageert), maar eerder helpend:

Ik denk dat heel veel mensen die nu een stijgende energierekening op zich af zien komen, willen dat we voorkomen dat die energierekening in de komende jaren verder stijgt. Die mensen willen ook dat hun huis beter geïsoleerd wordt, zodat ze een warm en comfortabel huis hebben. Die mensen willen dat de overheid gaat helpen bij het investeren in die woning. Ze willen dat de overheid helpt bij het aanschaffen van een elektrische auto. (Jetten, D66)

Als deze wet één ding probeert te doen, is het zekerheid geven aan burgers in dit land en aan bedrijven, want als er één ding funest is voor het draagvlak voor de aanpak van klimaatverandering, dan is het dat mensen niet goed weten waar ze aan toe zijn of dat de overheid jobbeleid voert als het gaat over klimaatverandering. Daar moet deze wet verandering in aanbrengen. Geen bangmakerij, maar zekerheid geven. (Klaver, GroenLinks)

Mensen willen de klimaatverandering aanpakken. Ze willen een overheid die daarin vooroploopt en die hen daarbij helpt. Daar moet deze wet voor zorgen. (Klaver, GroenLinks).

Democratisch pragmatisme

Wanneer politici in dit debat praten over inwoners van Nederland, dan is dat voornamelijk in termen van zorgen van de bevolking en het behouden van voldoende draagvlak. Zo stelt de heer Moorlag (PvdA):

De minister is bij de beantwoording van de vragen van de heer Geleijnse ingegaan op de zorgen die er onder de bevolking leven. Ik heb in eerste termijn die zorgen ook uitgesproken. Als je een ingrijpende verandering als een klimaattransitie wilt realiseren, is het van belang dat je draagvlak houdt onder de bevolking.

Verwijzingen naar democratische instrumenten zijn aanwezig, en dan voornamelijk als deel van de afrekenbaarheid van de Klimaatwet.

Daarom ben ik ook zo'n hartstochtelijk voorstander van democratie. Het hele idee is namelijk dat, als wij hier nu met de beste bedoelingen dingen met elkaar verzinnen, bijvoorbeeld de Klimaatwet, en de kiezers het niet met ons eens zijn of het niet eens zijn met de uitkomsten, zij ons daarop kunnen afrekenen bij de eerstvolgende verkiezingen. Ik kijk met zeer veel vertrouwen naar de volgende verkiezingen en ook naar de verkiezingen in 2030. (Klaver, GroenLinks)

Wat schuurt met dit discours is voornamelijk dat politici voornamelijk zingend praten over klimaatbeleid. Er wordt niet gesproken over het delegeren van macht of verantwoordelijkheid aan maatschappelijke organisaties of inwoners, behalve wanneer dit gaat over economische investeringen: Jetten (D66) spreekt over bewoners die zelf investeren in hun woning om deze beter te isoleren. Een uitzondering hierop is de heer Sienot (D66), die explicieter aangeeft dat de Nederlandse bevolking herhaaldelijk moet worden gevraagd om hun mening:

Het feit dat er zo veel partijen onder deze Klimaatwet staan, 117 zetels, geeft ook veel vertrouwen dat er in een volgende Kamer voldoende politieke steun zal bestaan voor ambitieus klimaatbeleid. Met die brede politieke steun in de Kamer kunnen we erop rekenen dat de volgende kabinetten zich aan hun woord zullen houden. Maar dat maakt draagvlak in het land nooit vanzelfsprekend. Dat hebben we vandaag ook goed kunnen horen. We moeten de Nederlanders telkens opnieuw betrekken en luisteren naar hun zorgen en ideeën.

De heer Moorlag (PvdA) heeft zijn twijfels bij puur economische prikkels en spreekt over mensen met een lagere sociaaleconomische status:

Wij kunnen ons de illusie maken dat als wij met subsidieregelingen komen op warmtepompen en nieuwe elektrische auto's ... wij mensen prikkelen om goede stappen te zetten, maar wij moeten ons drommels goed realiseren dat een hele grote groep mensen die keuzemogelijkheden, die sturingsmogelijkheden, die investeringskracht niet heeft en ook geen zelforganiserend vermogen. Daar moeten wij ons met ons 150'en om gaan bekommeren.

Economisch rationalisme

De focus van dit debat lijkt zich weinig op economische instrumenten te richten. Minister Wiebes (EZK) wijst vragen over financiële prikkels bijvoorbeeld door naar debatten over het Klimaatakkoord. Wat wel meer aandacht krijgt zijn de verdeling van de kosten van de Klimaatwet, en de effecten op koopkracht. Bij een vraag van de heer Moorlag (PvdA) is het antwoord van Minister Wiebes om te verwijzen naar koopkracht van consumenten. Een dergelijk antwoord geeft een aanwijzing dat de interpretatie van 'eerlijkheid' van Minister Wiebes in dit geval voornamelijk gaat over de financiële kracht van consumenten:

Kijk, wij kunnen eenvoudigweg niet tot een klimaatakkoord komen zonder een doorrekening waarin helder wordt waar de kosten in eerste instantie landen. Daarnaast zijn we nog gehouden om gewoon volgens de Nederlandse traditie van koopkrachtplaatjes en koopkrachtreparatie te zorgen dat groepen op een nette manier behandeld worden. (Wiebes, Minister van EZK).

Veel aandacht wordt besteed aan *kostenefficiëntie* (LL 66,28, freq. 9). Verscheidene Kamerleden maken zich zorgen over de vermeende kosten van de maatregelen van deze wet, en de maatschappelijke gevolgen van deze kosten.

Ik ben blij te horen dat de minister herhaalt wat hij eerder, in februari aan de Kamer schreef: dat kostenefficiëntie daarbij een leidend principe is. Ik ben blij dat de indieners dat ook benoemen. In een interruptie die in de eerste termijn plaatsvond, zei de heer Klaver: het streefdoel van 2030 gaan we natuurlijk niet halen met maatregelen die de samenleving ontwrichten. Kostenefficiëntie is dus een belangrijk principe, zoals de minister het ook verwoordde. (Veldman, VVD)

GroenLinks vroeg specifiek naar de kostenefficiëntie gezien vanuit het jaar 2050. Er zijn natuurlijk maatregelen mogelijk die op de korte termijn kostenefficiënt lijken maar op de langere termijn duurder uitpakken, omdat je bijvoorbeeld nu kiest voor technologische oplossingen die over een paar jaar al worden ingehaald door de nieuwe stand van de techniek, of omdat je nieuwe generaties opzadelt met hogere kosten terwijl we nu denken goedkoper uit te zijn. Ik wijs erop dat deze Kamer nog niet zo heel lang geleden met zeer brede steun een motie heeft aangenomen waarin het kabinet is verzocht om bij de maatregelen van het klimaatakkoord en de uitwerking van de Klimaatwet ook de kostenefficiëntie voor het jaar 2050 mee te nemen. We vertrouwen erop dat het kabinet die motie zal uitvoeren. (Jetten, D66)

Met voornamelijk bevestigende antwoorden van Minister Wiebes op het gebied van kostenefficiëntie en verder geen discussie lijkt dit een gedeelde opvatting tussen de voorstanders van de Klimaatwet.

Survivalisme

Jetten (D66) waarschuwt een keer voor de fysieke gevaren van klimaatverandering: “Een stijgende zeespiegel is een enorme bedreiging voor de veiligheid en voor hoe we hier in Nederland leven.” Bruins (ChristenUnie) waarschuwt ook voor de gevaren van klimaatverandering:

Ik was net bezig te zeggen dat het probleem niet de natuur is. Die natuur overleeft het wel. Het probleem is de mens. De mens in de 21ste eeuw leeft op een overbevolkte aarde, afhankelijk van energie, materialen en technologie, met name in sterk verstedelijkte laaggelegen delta's. Een klimaatverandering kan lokaal leiden tot omstandigheden waardoor honderden miljoenen mensen op drift raken, kwetsbare mensen. Wellicht door minder drinkwater vanuit de Himalaya, wellicht door onleefbare hete zomers in het midden oosten, wellicht door jaren van mislukte oogst waar eerst regelmatig op regen kon worden gerekend. Klimaatpolitiek is geopolitiek. Het gaat om de vraag hoe we op een klein planeetje met 7 miljard mensen samenleven. Hoe doen wij dat zo dat volgende generaties een vreedzaam en welvarend bestaan kunnen opbouwen?

Verdere aspecten van dit discours, zoals verregaande maatregelen om dit gevaar te voorkomen, ontbreken in dit debat.

Duurzaam optimisme

Zoals duidelijk werd in de analyse van onderwerpen in dit debat zijn er veel politici die zich beroepen op een internationaal perspectief op klimaatbeleid. Meerdere politici benadrukken de positieve kanten van een Klimaatwet, onder andere op het gebied van nieuwe kennis en economische kansen:

Er is ook gevraagd hoe het klimaatplan en deze Klimaatwet kunnen bijdragen aan meer innovatie en meer wetenschappelijk onderzoek. Deze wet biedt voor de komende jaren duidelijkheid. [...] Daarmee creëren we een stabiel kader, waarop bedrijven, kennisinstellingen en medeoverheden kunnen anticiperen en hun investeringen op kunnen afstemmen. We geloven dat we daarmee de innovatiekracht rondom duurzaamheid kunnen vergroten. (Jetten, D66)

Ik ben ook heel blij dat een van onze amendementen, die over innovatie, werd overgenomen, want dat is ook de band waarover wij als SGP denken dat je dadelijk echt stappen kunt gaan zetten. Als Nederlandse bedrijven die innovatie oppakken en ook nog kunnen exporteren naar het buitenland, is dat goed voor onze economie. (Stoffer, SGP)

Ik vind het ook aardig dat de heer Veldman nog eens benadrukte dat er bijvoorbeeld door middel van een klimaatwet maar misschien ook wel door middel van een klimaatakkoord, investeringszekerheid ontstaat, want je weet waar je aan toe bent. [...] En als je kan inzetten op innovatie, waar ik straks misschien nog wel even op terugkom, dan is het ook mooi als je daar eerder mee begint. Dan word je eerder de exporteur van producten dan de importeur. Dat is wat wij ook willen bereiken, want wij zijn wel zo helder dat we niet alleen maar klimaatdoelen hebben, maar als nevendoeel wel degelijk ook economische ambities. (Minister Wiebes van EZK)

Onderdelen van duurzaam optimisme zijn een terugkerend thema in het debat: voorstanders van de Klimaatwet benadrukken innovatie en positieve economische gevolgen die het invoeren van deze wet met

zich mee zou brengen. Een belangrijk punt van dit discours, dat het oplossen van ecologische problemen samen kan gaan met economische vooruitgang, komt hiermee terug.

Groen radicalisme

In dit debat wordt niet gesproken over de verbondenheid met de natuur of de complexiteit van systemen die dit discours kenmerken. De enige keer dat de natuur wordt genoemd is in een opmerking dat klimaatverandering voornamelijk een probleem voor de mens is: "De natuur redt zich wel. Er komt andere flora en fauna. Dat verschuift naar hogere of lagere breedtegraden. Maar wat er gebeurd is, is dat mensen in de problemen komen. De mens is kwetsbaar", aldus de heer Bruins (ChristenUnie).

Klimaatontkenning

Ook in dit debat komt het klimaatontkennend discours terug bij politici van FvD en PVV. Politici van deze partijen koppelen klimaatbeleid aan de meetbaarheid en betaalbaarheid van het beleid:

Stel nou dat het inderdaad, zoals we nu beginnen te zien, duizend miljard gaat kosten en het onbetaalbaar wordt, terwijl mensen nu al hun energierekening niet meer kunnen betalen. Komt er dan een moment waarop u zegt: China doet niet mee, India doet niet mee, Rusland doet niet mee, de Verenigde Staten doen niet mee en heel erg veel landen doen niet mee; het is waanzin en we stoppen ermee? Is het denkbaar dat dat gebeurt, of zegt u gewoon: dit is mijn religie, ik ga ervoor en het maakt mij niets uit wat het kost; Nederland aan de bedelstaf; we gaan hiermee door. (Baudet, FvD)

De heer Klaver zegt dat mensen willen dat de klimaatverandering wordt aangepakt. Ik vraag me af of de heer Klaver er dan ook eerlijk bij vertelt wat dat allemaal concreet gaat kosten. Heel veel! We zien nu al dat er honderden euro's bij komen op de energierekening. Helemaal in het begin van zijn betoog zei hij in reactie op mijn betoog in eerste termijn: deze wet geeft zekerheid. Nou, één zekerheid geeft deze wet de mensen inderdaad, namelijk dat het allemaal gierend uit de klauwen zal lopen en onbetaalbaar wordt. (Kops, PVV)

Naast betaalbaarheid is er ook een nationalistische insteek vanuit deze politici. Kops (PVV) benadrukt het belang van Nederland, en stelt dat uitgaven voor ontwikkelingshulp (onder de noemer klimaat) naar Nederland moeten gaan:

Terwijl dit allemaal gebeurt, terwijl zelfs het Planbureau voor de Leefomgeving constateert dat maar liefst 900.000 huishoudens op termijn de energierekening niet meer kunnen betalen en terwijl het kabinet en de initiatiefnemers de mensen praktisch letterlijk in de kou laten staan, gaat Nederland wel Afrika helpen bij het betalen van klimaatmaatregelen, aldus minister Kaag. Het is echt ongelooflijk: klimaat als een soort voorwendsel om vooral onvoorstelbaar veel geld in Afrika te kunnen blijven pompen. Klimaatontwikkelingshulp terwijl de Nederlanders gigantisch worden kaalgeplukt. [...] Hoe veel Nederlands geld gaat er dan onder de noemer "klimaat" naar Afrika? Graag een reactie van de minister.

Maar hoe veel het ook is, het is Nederlands geld en dat geld moet naar de Nederlanders. Deze verkapte ontwikkelingshulp is precies een van de uitkomsten van de klimaatop in Polen. De rijkere landen, waaronder Nederland, kunnen ook gaan dokken voor het klimaatbeleid van Afrika.

Ook de impact van de mens op het klimaat wordt ontkend: volgens Baudet (FvD) is de precieze invloed van CO₂ op het opwarmen van de aarde onzeker (en daarmee menselijke invloed); dit punt maakt hij herhaaldelijk.

Samenvatting

In dit debat is er aandacht geweest voor de afdwingbaarheid van de Klimaatwet, met enkele politici die zich zorgen maakten over hoe strikt de doelen zijn in deze wet. Ook is er meer aandacht voor de internationale context waarbinnen de doelen uit de Klimaatwet vallen. Ook in dit debat zijn zorgen over de kosten, zowel van voor- als tegenstanders van klimaatbeleid. Klimaatverandering wordt gezien als een collectief probleem, zichtbaar door het gebruik van het woord 'we' wanneer politici over dit probleem spreken. Verder wordt klimaatverandering ook in dit debat beleidsmatig besproken, met woorden als 'beleid', 'nota' en 'plan'. Dit beleidsmatig verwoorden van klimaatverandering past in het discours administratief rationalisme. Wat verder binnen dat discours past zijn de vele verwijzingen naar autoriteiten (IPCC of de wetenschap in zijn algemeenheid) om argumenten kracht bij te zetten. Duurzaam optimisme komt ook veel terug, met voorstanders die economische voordelen van klimaatbeleid benadrukken. Klimaatontkenning komt terug bij de partijen FvD en PVV, waarbij ook een nationalistische insteek zichtbaar is in de argumentatie van Kops (PVV).

Het Klimaatakkoord, behandeling op 5 februari 2019

Het eerste debat over het Klimaatakkoord vond plaats op 5 februari 2019. In dit debat ging het over het conceptklimaatakkoord dat op 21 december 2018 werd gepresenteerd (Tweede Kamer, z.d.). Na de formele doelen van de Klimaatwet heeft het Klimaatakkoord als inhoud de “afspraken, maatregelen en instrumenten die de Nederlandse CO₂-uitstoot in 2030 met ten minste 49% moet terugdringen” (Tweede Kamer, z.d.). In een debat van ruim zeven uur werd dit Klimaatakkoord besproken.

De onderwerpen in het eerste debat over het Klimaatakkoord

De statistische sleutelwoorden van het eerste debat over het Klimaatakkoord verschillen behoorlijk van de debatten over de Klimaatwet. Wat allereerst opvalt is het gebruik van de woorden *doorrekening* (LL 186,27, freq. 39), *doorgerekend* (LL 163,35, freq. 30) en *doorrekenen* (LL 132,71, freq. 26). Dit woord wordt op twee manieren gebruikt. Allereerst uit Baudet (FvD) zorgen over het doorrekenen van kosten voor bedrijven naar burgers. Voor het grootste deel gaan deze woorden over de effecten van de plannen uit het Klimaatakkoord. De collocatie met het woord *planbureau* (MI 8,28, freq. 3) en *planbureaus* (MI 9,37, freq. 3) laten zien dat politici het hebben over een verwachte doorrekening door het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Centraal Planbureau (CPB).

...en we hebben de grootste knelpunten doorgenomen. Dat ligt nu bij de planbureaus en dat wordt	doorgerekend	. We zijn nu met z'n allen in een machinekamer bezig om de boel te repareren...
...omdat de Partij van de Arbeid constructief een voorstel heeft uitgewerkt en dit ook laat	doorrekenen	door het Planbureau. Ik zal dat even serieus beoordelen als de doorrekeningen van alle voorstellen...
Een tweede vraag gaat over de	doorrekening	door het PBL. Bij die doorrekening is van belang met welke hoogtes van CO ₂ -reductie in buurlanden...
De test is de	doorrekening	van het PBL. Is het doel gehaald? Dat staat centraal.

(figuur 9 titel: zoekterm doorreken*|doorgerekend)

Een ander significant sleutelwoord is *heffing* (LL 448,77, freq. 91). Een van de meest besproken onderwerpen is een vorm van CO₂-heffing om de doelen van de Klimaatwet te halen, en deze maatregel komt niet voor in het conceptklimaatakkoord. Een groot deel van het debat gaat dan ook over het nut van deze maatregel:

Er is consensus aan het ontstaan dat als je het op een verantwoorde en eerlijke manier wil doen, de vervuiler zal moeten betalen. Daar is een instrument voor dat in meer dan 30 landen gebruikt wordt en dat heet de CO₂-heffing. Dat betekent dat je bedrijven laat betalen voor de schade die ze aanrichten met hun uitstoot en dat je ze daar deels weer bij helpt door geld terug te geven. (Asscher, PvdA)

We moeten echt kijken wat eruit komt. Werkt dat? Leidt dat tot de benodigde tonnages? Een van de problemen met de CO₂-heffing zoals de heer Asscher die voorstelt, is dat het maar de vraag is of die überhaupt die 14,3 megaton gaat opleveren. Wat we zeker weten, is dat het plan van het kabinet leidt tot die 14,3 megaton. (Rutte, VVD)

Veel discussie gaat ook over of deze maatregel alleen nationaal moet worden genomen (*nationale* is een collocatie met *heffing*, MI 8,66, freq. 8) of dat dan het risico bestaat dat bedrijven worden ‘weggepest’ (Stoffer, SGP).

Het woord *draagvlak* (LL 105,66, freq. 52) komt relatief vaak voor in dit debat. Politici lijken zich zorgen te maken over of maatregelen uit het Klimaatakkoord op voldoende steun kunnen rekenen:

We kunnen blijven kibbelen en bekvechten over het opschroeven en in allerijl halen van doelstellingen en percentages, maar daarmee verlies je draagvlak in de samenleving. En volgens mij hebben we dat draagvlak juist echt heel hard nodig. Want wat heb je aan ambities die mooi zijn op papier, maar in de praktijk niet te halen zijn? (Stoffer, SGP)

We staan eigenlijk voor een ongekeerde klus, die nog 31 jaar gaat duren. ... Maar dat betekent ook dat je nog decennialang draagvlak moet hebben, zowel in het land als in de politiek. Dus dan moet je, zeker bij de start, behoedzaam opereren. Dat draagvlak moeten we koesteren. (Dijkhoff, VVD)

De voorzichtigheid van politici komt terug in collocaties als *koesteren* (MI 10,69, freq. 4) en *belangrijk* (MI 7,86, freq. 6). Progressievere politici proberen uit deze voorzichtigheid te breken. Ouwehand (PvdD) noemt draagvlak “natuurlijk belangrijk”, maar benadrukt een extern onderzoek dat aangeeft dat “76% van de Nederlanders vindt dat de overheid aan zet is om de milieu- en klimaatproblemen op te lossen.” Asscher (PvdA) noemt de CO₂-heffing als maatregel een manier om draagvlak te creëren bij de vakbeweging en milieuorganisaties.

Een actor in het klimaatbeleid wordt relatief veel genoemd in dit debat: *bedrijven* (LL 276,26, freq. 179) en *industrie* (LL 117, 11, freq. 41). Een veelvoorkomende collocatie bij *bedrijven* is het woord *huishoudens* (MI 6,46, freq. 11), wat ook een statistisch sleutelwoord is in het gehele debat (LL 100,66, freq. 45). Politici schetsen een beeld waarbij gekozen moet worden tussen bedrijven of huishoudens als het gaat om klimaatmaatregelen:

te vinden. Is D66 er dus een voorstander van dat we 80% van de rekening leggen bij	bedrijven en 20% bij huishoudens	? Het is eigenlijk heel erg simpel: ja of nee?
Er werd net al gesproken over de fiftyfiftyverdeling tussen	bedrijven en huishoudens	. U geeft aan dat het meer naar bedrijven toe moet...
Daarnaast is het de vraag of de kosten tussen	bedrijven en huishoudens	eerlijk verdeeld zijn.
De crux zit 'm volgens mij ook in de verdeling van de kosten tussen	bedrijven versus particuliere huishoudens	. We zien op dit moment dat het scheef is verdeeld.
Dan weten we ook exact hoe dat kostenplaatje tussen	bedrijven en huishoudens	is verdeeld, waar we het moeten corrigeren...
...verantwoordelijk zijn voor 80% van de vervuiling, maar ondertussen wordt het half-half betaald door	huishoudens en grote bedrijven	. Dat is gewoon niet rechtvaardig
...de handschoenen op te pakken om voorstellen te doen om die lasten op een eerlijke manier over	huishoudens en bedrijven	te spreiden.
Ik hoorde de heer Jetten zeggen: die verdeling van halfhalf, 50-50, tussen	huishoudens en bedrijven	is eigenlijk niet meer haalbaar.
... met de heer Kuzu eens dat de energiebelasting op dit moment ongeveer fiftyfifty verdeeld is tussen	huishoudens en bedrijven	. Dat is echt onhoudbaar.

(Figuur 10: collocatie huishoudens en bedrijven)

Een statistisch veel voorkomend woord is *interview* (LL 88,13, freq. 21). Dit verwijst veel naar het interview dat VVD-fractievoorzitter Dijkhoff heeft gegeven in De Telegraaf (zie hoofdstuk 1: Inleiding). Ook dit interview wordt naar draagvlak verwezen, waarbij Dijkhoff aangeeft dat hij een ‘bredere onrust’ en ‘spookbeelden’ zag, en dat hij deze zorgen weg wilde nemen. Hierbij zette hij zich af tegen coalitiepartner Jetten (D66), die hij uitmaakte voor ‘klimaatdrammer’.

Klimaatverandering in het eerste debat over het Klimaatakkoord

Met de zoekterm *klimaatverandering* (freq. 16) blijkt dat dit specifieke woord vaak wordt gebruikt in termen van halen van beleidsdoelen en haalbaarheid:

Voor het CDA is de kern de noodzaak om de	klimaatverandering	te bestrijden. Nederland moet zijn bijdrage aan de doelen van Parijs leveren.
Het Nationaal Milieubeleidsplan uit 1989: doelen niet gehaald. Nota	Klimaatverandering	1991: doelen niet gehaald. Doelen uit het regeerakkoord van Balkenende III: niet gehaald.
De betaalbaarheid is minstens zo belangrijk voor draagvlak voor aanpak van	klimaatverandering	.

De heer Klaver (GroenLinks): Voorzitter, ik wilde tot slot nog iets zeggen over de kosten van	klimaatverandering	. We moeten er uiteraard voor zorgen dat deze kosten draagbaar zijn voor mensen in onze samenleving.
--	---------------------------	--

(Figuur 11: 'klimaatverandering' in behandeling van het Klimaatakkoord, 5 februari 2019)

Ook spreken politici van een laatste kans in het tegengaan van klimaatverandering. Jetten (D66) noemt de aanwezigen "de laatste politieke generatie die klimaatverandering tegen kan gaan" en Rutte (VVD) noemt het "twee voor twaalf" en vreest voor de grote risico's die uit klimaatverandering komen.

Een veelvoorkomende woordcombinatie is uiteraard *klimaatakkoord*, het onderwerp van dit debat. Politici debatteren rond dit woord om allerlei maatregelen die genomen zouden worden met dit akkoord, zoals het verminderen van de veestapel (PvdD) of de oproep om een rechtvaardigere verdeling van kosten te maken (SP).

Ecologische discoursen

Administratief rationalisme

Het hameren op het gebruik maken van doorrekeningen door instanties als het PBL en het CPB lijken op een element uit administratief rationalisme: het leunen op instituten en experts om rationeler en effectiever beleid te maken op ecologische kwesties. Veel politici baseren hun keuzes op een manier die nog doorberekend moet worden, en schermen in het debat met de onderzoeken die hun standpunt onderbouwen, zoals premier Rutte:

Wat mij betreft zijn er geen taboes, maar ik schets hier wel waarom het kabinet uiteindelijk een bepaalde keuze heeft gemaakt. Wij hebben die keuze anders gemaakt, omdat wij weten uit de onderzoeken die zijn gedaan dat als je op deze manier terugsluist, dat leidt tot dingen die je volgens mij allemaal niet wilt: beperkte nationale reductie, weglek van CO₂, aanzienlijk productieverlies in bepaalde sectoren en een groot verlies van werkgelegenheid. Dat zeg ik niet; dat zegt het onderzoeksbureau dat de Socialistische Partij aanhaalt, CE Delft. Daar kun je van alles van vinden. We krijgen dadelijk de doorrekening van het hele plan van Asscher en er zijn geen taboes.

Ook wordt het oordeel van experts vaak aangehaald om de noodzaak van het Klimaatakkoord aan te halen, zeker als verdediging tegen politici van FvD en PVV die tegen het Klimaatakkoord protesteren:

Wij moeten kijken naar dat wat het IPCC bijeenbrengt aan wetenschappers. Dat is echt wereldwijd. Als je die lijst van wetenschappers en universiteiten ziet, zijn dat serieuze wetenschappers. Nogmaals, ik ben geen klimaatwetenschapper, u bent geen klimaatwetenschapper. Wij moeten om ons heen kijken. Wat is een betrouwbare, geloofwaardige wetenschapper die ons een zorg aanreikt waar wij vervolgens onze keuzes op moeten baseren? En waarom doe ik dat? Omdat de risico's zo groot zijn. Wij kunnen ons niet permitteren om te zeggen "ik doe maar niks" of "ik vind een ander percentage" of "ik vind een wetenschapper die een wat vriendelijker boodschap heeft". Ik moet afgaan op het beste weten van de beste wetenschappers en daar onze keuzes op baseren. (Segers, ChristenUnie).

Met het wachten op doorrekenen en het vertrouwen in experts om de reikwijdte van het beleid te bepalen lijkt dit discours prominent terug te komen in het eerste debat over het Klimaatakkoord.

Economisch rationalisme

Onderdelen van dit discours komen terug in het eerder besproken sleutelwoord *heffing*. Ook andere woorden die wijzen op een economisch-rationele maatregelen komen terug in de lijst statistische sleutelwoorden, zoals *belasting* (LL 80,52, freq. 43), *boetesysteem* (LL88,36, freq. 12). Ook belangrijke actoren van dit discours komen terug, zoals *bedrijven* (LL 276,26, freq. 179) en *industrie* (LL 117,11, freq. 41). Bestudering van deze sleutelwoorden laten een beeld zien van bedrijven en consumenten die zich gedragen zoals je volgens dit discours zou verwachten: rationeel en in eigenbelang. Het *Warmtefonds* (LL 71,45, freq. 9) geeft consumenten de mogelijkheid om te 'investeren' (Jetten, D66) in de isolatie van hun huis. De Rijksoverheid werkt niet in de eerste plaats samen met bedrijven, maar geeft hen economische prikkels om tot vermindering van CO₂-uitstoot te komen:

En je hebt bedrijven waar de hele essentie van hun productieproces, van hun industriële activiteit nou eenmaal gepaard gaat met veel uitstoot en waar we nog geen alternatief voor hebben. Ik vind dat je het daar ook over moet hebben. Wat is je perspectief? Hoe makkelijk en hoe realistisch is het dat je

kunt verminderen? Als je daar geen oog voor hebt, dan schop je het bedrijf alleen maar het land uit waardoor je geen CO₂-reductie hebt, want dan gaan ze in een ander land dezelfde of slechtere productiemiddelen hanteren en zijn we niet beter af met z'n allen. (Dijkhoff, VVD).

Wij hebben een traject voor bedrijven, via nudgen, om de stimulerende noodzakelijke investeringen te doen. Dat gaat om zeer grote investeringen, met een onrendabele top. Dat is ons systeem. Als ze dat niet doen, krijgen ze forse boetes. (Rutte, VVD).

Allereerst gaan bedrijven niet al die zaken doorberekenen. Een deel wel, maar ze gaan niet alle bedragen doorberekenen naar de consumenten. Dat kan niet; daar zit een maximum aan. Bedrijven gaan ook innoveren, waardoor ze juist een concurrentievoordeel hebben en de prijs uiteindelijk naar beneden gaat. Daarmee halen we dat geld op. (Klaver, GroenLinks).

De angsten van dit discours voor een inefficiënte, logge overheid zijn beperkt aanwezig. Asscher (PvdA) pleit in lijn met dit discours voor een directe CO₂-heffing in plaats van het in zijn ogen 'bureaucratische' boetesysteem zoals dat werd besproken in het debat; andere partijen delen deze zorgen niet. Al met al komen er uit het economisch-rationeel discours veel beleidsinstrumenten terug in het bespreken van het Klimaatakkoord, maar minder de angsten die voortkomen uit verregaande overheidsmaatregelen.

Democratisch pragmatisme

Dit debat is het eerste debat dat *draagvlak* (LL 105,66, freq. 52) als sleutelwoord heeft, een woord wat wijst op de vermeende steun voor klimaatmaatregelen. Dit woord is echter, in strijd met het democratisch-pragmatische discours, voornamelijk sturend: er wordt de vraag gesteld of Nederlanders de maatregelen uit het Klimaatakkoord steunen. Individuele bewoners zelf aan de slag laten gaan lijkt minder aan de orde in dit debat. Ook bij het gebruik van het woord 'samenleving' wordt voornamelijk het gehele land bedoeld, en de angst dat wanneer de samenleving niet 'meegenomen wordt' (aldus Van Haersma Buma, CDA) het Nederlandse volk de klimaatmaatregelen niet accepteert. Ook het sleutelwoord *burger* (LL 134,03, freq. 43) wordt voornamelijk beschreven als passief. De burger moet in dit geval geen slachtoffer worden van dure klimaatmaatregelen, of moet bepaalde financiële voordelen kunnen voelen.

Ik wil dat we dat stap voor stap doen en dat we nu echt de koers bepalen. Ik hoop dat burgers merken dat ze dat stap voor stap kunnen meemaken, dat ze dat kunnen dragen, dat we alle doembeelden en spookbeelden een beetje kunnen wegnemen en dat we koers zetten richting die schone energie. (Segers, ChristenUnie).

Hoe inwoners voornamelijk worden betrokken om zelf iets te ondernemen is bijvoorbeeld door het eerdergenoemde Warmtefonds. Ouwehand (PvdD) roept daarnaast ook op om meer inspraakrecht te organiseren voor jongeren.

Survivalisme

De dreiging van klimaatverandering worden alleen door Jetten (D66) genoemd, die hierbij koningin Beatrix citeert:

Voorzitter. 30 jaar geleden sprak koningin Beatrix de volgende woorden uit: "Onze wereld lijdt onder ontbossing, woestijnvorming, uitsterving van dier- en plantsoorten, stijging van de temperatuur met bedreigende gevolgen, zoals de verhoging van de zeespiegel. Waarschuwingen zijn er genoeg geweest." Die woorden van koningin Beatrix zijn nog steeds pijnlijk actueel.

Verdere sporen van dit discours ontbreken bij dit debat.

Duurzaam optimisme

Met de zoektermen van het duurzaam-optimistische discours valt te vinden dat er verschillende politici zijn die de positieve kant van klimaatmaatregelen benadrukken:

Als we dat [terugdringen van CO₂-uitstoot] met elkaar doen, dan zal dat, los van de belangrijke realisatie van de klimaatdoelstellingen en de Nederlandse bijdrage daarin — in een goeie samenhang met de Europese doelen — naar mijn overtuiging ook leiden tot een aanwakking van innovatie en handel. Nederland is een land van kooplieden en van innovatiekrachtige bedrijven. Nederland kan daarin dus ook vooroplopen. Ik heb vaker geschetst dat het mijn hoop is dat we niet alleen de klimaatdoelstellingen halen, maar dat we, naast onze sterke niches op het gebied van water en voedsel, een derde grote pilaar bouwen onder de internationale concurrentiekracht van onze economie, namelijk: hoe gaat de wereld om met klimaatverandering? (Rutte, VVD)

Ik wil niet CO₂ reduceren door ons land, onze welvaart en onze economie te reduceren, dus daar wordt de opgave moeilijker van. Ik denk dat het met innovatie kan. Ik denk dat als je net iets eerder bent op sommige terreinen dan andere landen, die innovatie ook nog eens een hoop handel op kan leveren. Daar kunnen we ook ons voordeel mee doen. (Dijkhoff, VVD)

Soms hangt er een soort somberte over deze discussie, terwijl er heel veel innovatie is. Als je ziet wat er in Delft gebeurt en wat er in Wageningen gebeurt, dan zie je ook in dat wij met die innovatie koploper kunnen zijn. (Segers, ChristenUnie)

Naast dat deze sprekers positief zijn over de kansen die maatregelen uit het Klimaatakkoord geven valt nog een ander ding op. Anders dan in het duurzaam-optimistische discours spreken deze politici voornamelijk over concurrentie, handel en koploper zijn; dit verschilt van het samenwerken wat van belang is in dit discours. Alleen Segers (ChristenUnie) noemt op een later punt ook samenwerking (naast financiële voordelen):

Het leidt tot innovatie en tot kennis. Als het gaat om watermanagement worden we overal ter wereld ingeroepen vanwege die kennis. Ook op dit vlak kunnen we kennis ontwikkelen die we dan ook maar te gelde kunnen maken en waarmee we andere landen en anderen elders in de wereld kunnen helpen.

Bedrijven, zoals eerder geanalyseerd, worden niet echt gezien als mogelijke samenwerkingspartners maar eerder als partijen waar beleid op wordt gemaakt.

Groen radicalisme

Enkele actoren die in dit discours passen worden genoemd, zoals NGO's en de milieuorganisaties die mee hebben gewerkt aan het Klimaatakkoord (maar ook weer eruit zijn gestapt wegens verschil van mening over de voorgestelde maatregelen). Politici praten echter op geen enkele manier over de natuur, en zien de aarde vooral als één geheel dat opwarmt.

Klimaatontkenning

Het klimaatontkennende discours is ook in dit debat aanwezig, bij de partijen FvD en PVV. In dit debat vond een felle discussie plaats over het aandeel klimaatwetenschappers, 97%, dat veronderstelt dat de mens de grootste invloed heeft op klimaatverandering.

Maar waar komt die 97% vandaan? Ik heb dat opgezocht. Dat komt uit een onderzoek uit 2013 van Cook, een wetenschapper die 11.944 klimaatpublicaties heeft gelezen om te kijken hoe het zit met de wetenschap. En wat blijkt daar nou uit? Dat inderdaad maar 0,3% de theorieën niet onderschrijft, maar dat ook maar 32,6% de theorieën wel onderschrijft en dat de grote meerderheid van 66,7% geen standpunt inneemt. Het onderzoek van die 97% is dus in feite 32,6% en niet 97%. (Wilders, PVV)

Naast discussie over de wetenschappelijke consensus wordt de effectiviteit van het klimaatbeleid in twijfel getrokken; volgens Baudet (FvD) levert het Nederlandse beleid slechts een verschil op van 0,00007 °C, en wanneer wereldwijd het Parijsakkoord zou worden gehaald slechts 0,17 °C. Net als eerder debatten benadrukken klimaatontkennende politici verregaand de onbetaalbaarheid van klimaatmaatregelen, naast de twijfels of ontkenning over de ernst van klimaatverandering.

Samenvatting

In dit debat is er veel aandacht geweest voor doorrekeningen van PBL en het CPB om de effecten van het Klimaatakkoord in beeld te brengen. Ook spreken veel politici over een specifiek beleidsinstrument om klimaatdoelen te halen, namelijk een heffing op het uitstoten van CO₂. Draagvlak onder de bevolking is een zorg in dit debat, alsmede de verdeling van kosten tussen huishoudens en bedrijven. Het woord 'klimaatverandering' zelf wordt voornamelijk gebruikt in de context van doelen en de haalbaarheid van klimaatbeleid.

De wens om veel waarde te hechten aan instituten als PBL en CPB past goed binnen administratief rationalisme. Uit economisch rationalisme komen veel beleidsinstrumenten aan bod, zoals de CO₂-heffing, belastingen, boetes en nudgen. Ook worden belangrijke actoren zoals de industrie en bedrijven veel genoemd. Veel politici halen ook de economisch voordelen aan van klimaatbeleid, wat past bij duurzaam optimisme. Wel zijn politici voornamelijk gericht op concurrentievoordeel, en niet (zoals in duurzaam optimisme) op samenwerking (met bedrijven of met andere landen). Klimaatontkenning is hier ook aanwezig, voornamelijk door klimaatwetenschap in twijfel te trekken.

Het Klimaatakkoord, behandeling op 2 juli 2019

Het tweede debat over het Klimaatakkoord, ditmaal over de definitieve versie, vond plaats op 2 juli 2019.

De onderwerpen in het tweede debat over het Klimaatakkoord

In dit debat wordt veel gesproken over *megaton* (LL 235 235,37, freq. 37), *megatonnen* (LL 24,85, freq. 3) en *tonnen* (LL 77,09, freq. 15). Dit slaat op de tonnen CO₂ die mogelijk door het uitvoeren van het Klimaatakkoord worden bespaard. Veel politici grijpen dit aan om voorgestelde maatregelen meetbaar te maken, en om een politiek standpunt kracht bij te zetten. Segers (ChristenUnie) noemt bijvoorbeeld “de wietteelt ... aan banden leggen en ... lachgas verbieden” om 2 megaton CO₂ te besparen. De rechtszaak met Urgenda komt ook terug bij deze sleutelwoorden. Zowel Klaver (GroenLinks) en Van Raan (PvdD) noemen 9 megaton als eis naar aanleiding van de rechtszaak:

Ik rond af met wat ik echt een smet vind; ik noem het gewoon een blamage: Urgenda. In 2015 deed de rechter een uitspraak zonder opschortende werking; we moesten actie ondernemen. In 2018 was het hoger beroep; we moesten actie ondernemen. Het minimale wat de overheid moet doen, is 9 megaton extra CO₂-uitstoot terugdringen. Het kabinet kiest er willens en wetens voor om het niet te doen. (Klaver, GroenLinks)

De eis van 9 megaton extra reductie in 2020 lapt het kabinet aan zijn laars. Het kabinet negeert daarmee zowel een gerechtelijke uitspraak als zijn zorgplicht naar de Nederlandse bevolking toe. Dat is totaal onverantwoord en potentieel ontwrichtend. (Van Raan, PvdD)

Nieuw in dit debat zijn *auto* (LL 203,16, freq. 68) en *rekeningrijden* (LL 163,13, freq. 25). Een veelbesproken onderwerp is rekeningrijden, dat wil zeggen automobilisten laten betalen voor gebruik van hun auto (versus bezit). In dit debat wordt voornamelijk de VVD onder druk gezet over hun standpunt omtrent rekeningrijden:

Ik citeer: "De kilometerheffing werkt niet. Wij waren, zijn en blijven tegen kilometerheffing. Het is niet eerlijk." Een week geleden stond dit nog op de website van de VVD. Ondertussen is dat stiekem verwijderd en zegt de VVD: rekeningrijden is wel degelijk een optie en we gaan dat onderzoeken. De VVD kennende, gaat dat er dan gewoon van komen. Wat is dat voor een bedrog, voor een oplichterij, voor een kiezersbedrog? (Kops, PVV).

Het ging zojuist even over het rekeningrijden. Er werd aangegeven dat de VVD bij de volgende verkiezingen gaat kijken hoe ze daarin staat. Dan doet die partij wel alsof wat er nu ligt, vrijblijvend is. Maar het hele idee van het Klimaatakkoord was dat we voor tien jaar gingen vastleggen wat we zouden gaan doen, zodat Nederland zekerheid heeft. Hiermee wordt eigenlijk gezegd: we moeten na de volgende verkiezingen nog maar zien of dat rekeningrijden er echt komt. Als je dat over het rekeningrijden zegt, zeg je dat ook over die andere maatregelen. (Klaver, GroenLinks).

VVD-Kamerlid Yeşilgöz-Zegerius gebruikt in haar antwoorden niet de term ‘rekeningrijden’; in antwoorden op bovenstaande opmerkingen noemt zij voornamelijk belangrijk dat klimaatplannen ‘werkzaam’ zijn, en dat zij opties verkent door plannen door te laten rekening door het PBL.

In dit debat is er ook relatief veel aandacht voor *industrie* en *bedrijven*. Net als in een eerder debat zijn bedrijven gecontrasteerd met *burgers* (MI 7,44, freq. 7) en *huishoudens* (MI 5,86, freq. 3) wanneer het gaat over de verdeling van kosten van maatregelen uit het Klimaatakkoord. Politici die spreken over bedrijven en de industrie combineren dit vaak met een beschrijving van hun grootte; *grote* (MI 6,80, freq. 11) bedrijven en *zware* (MI 9,27, freq. 3) of *grote* industrie. Deze grote bedrijven en zware industrie worden door politici gecontrasteerd met kleinere organisaties of individuele burgers:

In maart is er een brief geschreven door het kabinet. Daarin stond dat burgers en het mkb niet moeten opdraaien voor de subsidies van de grote industrie. ... Natuurlijk is alles erom te doen om CO₂ terug te dringen, maar we hadden ook met elkaar een opgave om ervoor te zorgen dat die grote bedrijven hun eerlijke aandeel gaan betalen. Dat zie ik niet terug in de plannen. (Klaver, GroenLinks)

Ook Yeşilgöz-Zegerius (VVD) onderschrijft dit contrast, en stelt dat de “grote industrie” bijdraagt aan de financiering van klimaatmaatregelen en dat “de mensen thuis worden ontzorgd en ontzien”.

Naast het onderscheid tussen burgers en bedrijven of industrie wordt met het sleutelwoord *industrie* ook de kansen aangehaald die het Klimaatakkoord kunnen bieden. Dit sleutelwoord wordt vaak gecombineerd met

duurzame (MI 6,95, freq. 5). Al deze citaten zijn van Minister Wiebes van Economische Zaken en Klimaat (zie figuur 12).

... een waterstofinfrastructuur, dan zijn wij het land waar je als	duurzame industrie	dient te zitten.
We willen in Nederland een daadwerkelijke transitie naar een echt	duurzame industrie	... De strategie die hierin besloten ligt, is dat we echt eerder willen beginnen dan industrieën in het buitenland.
Als ik beschrijf wat de ideale vestigingsplaats is voor	duurzame industrie	in 2030 of 2050, dan moet dat een plek aan het water zijn.
... wij hebben hier echt een reële kans op een beter vestigingsklimaat voor	duurzame industrie	. Daar moeten we echt zwaar op inzetten.
... uiteindelijk worden we daarmee een aantrekkelijker vestigingsland voor	duurzame industrie	. Ik denk dat we daar een grote kans op hebben.

(Figuur 12: collocaties duurzame en industrie)

Veel aandacht gaat ook uit naar de gevolgen en implicaties van het Klimaatakkoord voor huurders, huizenbezitters en andere zaken rondom huisvesting. Zowel *huurders* (LL 132,1, freq. 30), *huurder* (LL 80,56, freq. 15), *kopers* (LL 30,84, freq. 6), *huurwoning* (LL 21,77, freq. 6), *huisbaas* (LL 76,16, freq. 10), *corporatiewoning* (LL 51,99, freq. 7) als *huizenbezitter* (LL 41,42, freq. 5) zijn sleutelwoorden in dit debat. Dit impliceert dat zaken rond wonen significant vaker worden besproken in dit debat ten opzichte van andere debatten.

Vele politici (voornamelijk PvdA, SP en PVV) maken zich in dit debat zorgen om huurders: deze politici zijn bang dat deze specifieke groep wordt vergeten of onevenredig veel moet bijdragen (zie figuur 13).

De heer Asscher (PvdA): Toch even iets scherper. Ik heb het over de situatie waarin je als	huurder	in een slecht geïsoleerd huis woont en jouw huisbaas daar geen warmtepomp in zet.
De	huurder	is de klos. Het gaat daarbij om honderden euro's...
Dat betekent niet alleen huizenbezitters, maar ook	huurders	. Niet alleen de Teslarijder, maar ook mijn moeder, die een 21 jaar oude Toyota heeft.
Juist de heer Segers heeft een achterban die die pijn ook voelt.	Huurders	gaan erop achteruit...

(Figuur 13: concordanties huurder*)

Ook de juridische positie van huurders komt veel aan bod, met voornamelijk Asscher (PvdA) en Beckerman (SP) die de verhouding van huurders ten aanzien van hun *huisbaas* (MI 9,07, freq. 3) bespreken. *Huizenbezitter* en *kopers* worden voornamelijk gecontrasteerd met huurders: wanneer Yeşilgöz-Zegerius (VVD) voordelen voor huizenbezitters bespreekt, interrumpeert Asscher met zijn zorgen over huurders.

Ook in het vierde debat zijn *kosten* (LL 48,19, freq. 47) een veelvoorkomend onderwerp. Vergelijkbaar met andere debatten benadrukt Kops (PVV) de kosten van de voorgestelde klimaatmaatregelen, die hij “gigantisch” noemt en wat volgens “honderden miljarden” euro’s zou kosten. Daarnaast zijn er veel andere politici die zich uitspreken over de verdeling van kosten. Zo waarschuwt Beckerman (SP) voor het gevaar dat het midden- en kleinbedrijf, oftewel het *mkb* (MI 7,16, freq. 4) te veel betaalt (zie figuur 14).

... maar daar staan meer subsidies [voor "vervuilende multinationals"] tegenover dan	kosten . Die moeten huishoudens en mkb	wel degelijk betalen...
We moeten zorgen dat huishoudens en het	mkb niet opdraaien voor de kosten	en dat is wat er in dit akkoord wel gebeurt.

(Figuur 14: collocatie mkb en kosten)

Klimaatverandering in het tweede debat over het Klimaatakkoord

Klimaatverandering (freq. 8, geen statistisch sleutelwoord) is net als in andere debatten iets wat kan worden aangepakt, tegengaan (MI 12,73, freq. 3) of zelfs iets waartegen men kan “vechten” (citaat van minister-president Rutte, aangehaald door Van Raan (PvdD)). Naast deze insteek staat de term zelf ook ter discussie. In een onderonsje tussen Baudet (FvD) en Jetten (D66) stelt laatstgenoemde voor om de term *klimaatontwrichting* (LL 41,42, freq. 5) te gebruiken. Jetten is de enige politicus die deze term gebruikt:

Inderdaad, klimaatverandering is van alle tijden en CO₂ hebben we ook nodig om goed te kunnen leven op deze planeet. 97% van de wetenschappers is het er alleen over eens dat we door toedoen van de mens nu zo veel extra CO₂ hebben toegevoegd dat er sprake is van klimaatontwrichting ... dus niet klimaatverandering. Dat [klimaatverandering] vindt door de eeuwen plaats en dat is klimaatontwrichting. (Jetten, D66).

In varianten van het woord klimaat* wordt er zoals verwacht veel gesproken over het *klimaatakkoord* (LL 391,53, freq. 100). Voorstanders van het klimaatakkoord benadrukken de schaal en de ambitie van het akkoord (zie figuur 15).

De heer Jetten (D66): Dit is een	klimaatakkoord	dat het kabinet met honderden partijen heeft gesloten...
... complimenten aan al die 150 organisaties die de afgelopen twee jaar onafgebroken hebben gewerkt aan een	klimaatakkoord	.
Maar er zijn gelukkig partijen die wel hun verantwoordelijkheid hebben genomen om te komen tot een	klimaatakkoord	. De heer Nijpels zit hier; er is heel lang aan gewerkt.
Kijk even om je heen naar de landen in de wereld. Dit	Klimaatakkoord	is echt zo'n beetje het meest concrete pakket dat er wereldwijd is...
Onze aanpak wordt Europees breed als koploper gezien. Dat betekent dat er in het hele	Klimaatakkoord	heel veel aandacht is voor circulaire economie.

(Figuur 15: klimaatakkoord in de behandeling van het Klimaatakkoord, 2 juli 2019)

Ecologische discoursen

Administratief rationalisme

In dit debat wordt de overheid (freq. 21) vaak aangehaald als een belangrijke actor. Het belang van de overheid als betrouwbare speler komt vaker terug, met *betrouwbare* (MI 10,74, freq. 4) en *betrouwbaarheid* (MI 10,32, freq. 2) als collocaties. Net als in andere debatten zijn veel verwijzingen naar instanties als het PBL (LL 263,18, freq. 49) en het CPB om het klimaatakkoord te toetsen en te legitimeren:

Ik sluit me aan bij alle andere politieke partijen die vandaag hebben gepleit voor een validatie van het akkoord in het najaar door opnieuw een doorrekening van het PBL en het CPB. (Kuzu, DENK)

Ook een politicus als Baudet (FvD) verwijst naar het PBL, maar dan om hun onpartijdigheid in twijfel te trekken (hij noemt het instituut “links” en “onvoldoende onafhankelijk”). Opvallend genoeg is zijn weerwoord om naar een ander onderzoeksbureau te verwijzen om een afgewogen oordeel te maken:

Maar in de motie wordt niet alleen het PBL genoemd, maar ook een ander onafhankelijk onderzoeksbureau, juist omdat het zo belangrijk is. Ook in een democratie heb je meerdere partijen. In de wetenschap heb je meerdere universiteiten en bij onderzoeksbureaus is het ook goed om meerdere instanties te laten meedenken over dingen.

Vele politici noemen het belang van een oordeel of *doorrekening* (LL 200,45, freq. 39) van plannen uit het Klimaatakkoord door verschillende onderzoeksinstituten. Dit past goed in het verhaal van administratief rationalisme: het zijn voornamelijk experts die een rationeel oordeel vellen over plannen, met een eenduidige oplossing die deze instituten zouden kunnen bieden na een doorrekening.

Democratisch pragmatisme

Draagvlak (LL 36,23, freq. 27) voor klimaatmaatregelen is net als in het vorige debat over het Klimaatakkoord een veelbesproken punt. Politici die twijfelen aan het Klimaatakkoord halen veelal het risico op het wegvallen van draagvlak aan (zie figuur 16).

...er is nog geen akkoord dat op breed	draagvlak	kan rekenen, niet maatschappelijk en ook niet hier in de Staten-Generaal.
Wij hebben altijd gezegd: wij zullen geen totaalpakket steunen dat het	draagvlak	verkleint. Wij willen geen akkoord ondanks de mensen, maar mét en vooral vóór de mensen.
Dat is niet duurzaam, maar duurkoop. Wij stemmen niet in met maatregelen die het	draagvlak	aantasten. Niet met de klimaatkaasschaaf nog meer vragen van huishoudens...
Tegelijkertijd moeten we er wel voor zorgen dat niet met het rennen naar het 2020-doel, het	draagvlak	voor 2030 verdwijnt, want dan zijn we het klimaat aan het benadelen in plaats van bevorderen.
Vandaar dat wij als 50PLUS zeggen wat niet vaak genoeg kan worden gezegd: het	draagvlak	onder de burgers van Nederland is waar het om gaat.

(Figuur 16: draagvlak in de behandeling van het Klimaatakkoord, 2 juli 2019)

Naast zorgen over draagvlak zijn er enkele andere elementen uit democratisch pragmatisme die terugkomen in dit debat. Baudet (FvD) roept om een referendum te houden over de klimaatmaatregelen, en SGP Kamerlid Stoffers noemt dat hij zijn partijachterban heeft gesproken over de uitvoering van het Klimaatakkoord. Ook Beckerman (SP) spreekt zich uit voor democratische vernieuwing binnen klimaatbeleid:

Ik denk dat dat zolang bedrijven zo veel macht hebben dat ze simpelweg kunnen zeggen "dan gaan we wel weg, als u ons vraagt om ons rechtvaardige deel te betalen" niet genoeg is. Dus ja, ik ben voor een belasting. [...]. Maar ik vind dat dat niet het enige is dat nodig is. Ik vind dat we ook veel meer eisen moeten stellen aan bedrijven en dat dat kan — daar heb ik ook nog geen reactie op gehoord — door werknemers veel meer zeggenschap te geven. Wat ik ook vind dat zou moeten ... is dat we een deel van de bedrijven weer terugkrijgen in publieke handen. Bijvoorbeeld de energieopwekking, die zo belangrijk is voor iedereen. Daar hebben we nu geen zeggenschap over.

Economisch rationalisme

Een beleidsinstrument uit het vorige debat over het Klimaatakkoord komt hier ook prominent terug: een CO₂-heffing (LL 279,84, freq. 60). Politici noemen deze heffing veelal *verstandig* (MI 8,96, freq. 5). Tussen alle partijen die voor klimaatmaatregelen zijn is er overeenstemming om een CO₂-heffing in te zetten; waar men het niet over eens is, is de precieze vorm en voor wie de heffing moet gelden. Naast deze heffing is ook stimuleren door *subsidies* (LL 20,35, freq. 9) een optie die wordt besproken, zoals door Minister Ollongren (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties):

Niemand wordt gedwongen om zijn of haar huis nú te verduurzamen. Niemand wordt gedwongen tot investeringen. We kiezen de aanpak van het verleiden van mensen door te stimuleren met subsidies en door het via de gemeentes aan te pakken, die hele wijken aardgasvrij maken. We helpen met de financiering[.]

Waarschuwingen voor een te grote overheid zijn er niet in dit debat, maar Ollongren geeft in bovenstaand citaat wel aan dat dwingen vanuit de overheid niet aan de orde is. Dit is een punt dat Yeşilgöz-Zegerius ook maakt wanneer zij aangeeft dat “de mensen thuis niet gedwongen worden hun benzineauto ineens in te ruilen voor een elektrische.” Een waarschuwing voor bureaucratie komt van Segers (ChristenUnie), die bang is voor een te ingewikkeld proces wanneer mensen “die wat minder geletterd zijn” steun willen ontvangen uit het warmtefonds.

Survivalisme

Enkele politici slaan alarm over de manier waarop mensen gebruik maken van de aarde, en hoe de huidige gang van zaken effectief klimaatbeleid in de weg staat:

Het illustreert ook hoe opeenvolgende kabinetten het hemd stevast nader is dan de rok. Dat economie belangrijker is dan ecologie. Dat groei zwaarder weegt dan de planeet. Dat industrie meer gewicht in de schaal legt dan toekomstige generaties. Dat geldt ook voor het zelfbenoemde groenste kabinet ooit, zo weten we dankzij de plannen die vandaag voorliggen. Een CO₂-belasting die pas wordt geheven als dit kabinet het niet meer voor het zeggen heeft, die nog altijd te laat is en die nog altijd de cruciale vervuilers niet laat betalen maar ontziet. Een sanering van de vee-industrie die nog altijd gebaseerd is op vrijwilligheid, op onduurzame mestvergisters en nog altijd op miljoenen subsidies die als smeermiddel worden gebruikt zonder dat er ook maar iets wezenlijks hoeft te veranderen. Een reductie van de CO₂-uitstoot die zou worden behaald door kolencentrales te vervangen door reusachtige houtkachels aan de rand van onze steden, gestookt met de uit onze schaarse natuur afkomstige bomen, dus door van CO₂-vreters CO₂-brakers te maken, waardoor Nederland nog sneller ontbost dan het Braziliaanse regenwoud. En misschien ooit, ver weg in 2026, een vorm van rekeningrijden. De heer Dijkhoff trok het hele idee een dag na de publicatie van het Klimaatakkoord überhaupt alweer in twijfel. Dat is al sinds 1977 het terugkerende riedeltje: we moeten het doen, we gaan het onderzoeken en we stellen het dan uit. (Van Raan, PvdD).

We leven simpelweg op te grote voet. Als wij als Nederlanders onze ecologische voetafdruk extrapoleren naar de rest van de wereld, dan hebben wij met onze levensstijl ongeveer drieënhalve wereldbol nodig. Dit jaar viel onze Earth Overshoot Day — dat is de dag waarop je je rantsoen voor een heel jaar verbruikt hebt — nota bene al op 14 april. Toen waren wij erdoorheen. (Segers, ChristenUnie).

Deze politici geven een grens aan menselijke activiteit, wat een duidelijk element is uit survivalisme. Beide politici impliceren ook dat deze activiteiten snel teruggeschroefd moeten worden. Waar zij echter niet meegaan in het survivalisme-discours is de rol die aan experts of overheden wordt toebedeeld om verregaande actie te nemen. Van Raan (PvdD) gaat bijvoorbeeld niet over tot een wettelijk verbod op veehouderij, maar stelt economische maatregelen voor om veehouderij minder aantrekkelijk te maken.

Duurzaam optimisme

Een uiting van dit discours kwam terug in de bespreking van de sleutelwoorden (zoals duurzame industrie); Minister Wiebes van EZK benadrukt het belang van het aantrekken van duurzame industrie als een belangrijke reden om dit Klimaatakkoord door te voeren. Ook Segers (ChristenUnie) stelt een motie voor om waterstof als brandstof te stimuleren, en noemt waterstof een thema waarin “Nederland zich internationaal kan onderscheiden”.

Groen radicalisme

Het betrekken van allerlei verschillende partijen om tot resultaat te komen is een veel terugkomend gedeelte van dit debat. Dit wordt duidelijk door de politici die de vele partijen noemen die een bijdrage aan het Klimaatakkoord hebben geleverd. Minister Wiebes noemt de samenwerking tussen bijvoorbeeld de vakbonden, werkgeversorganisaties en een NGO als Greenpeace.

Een nieuwe, andere relatie met de natuur wordt in dit debat echter niet verkend. Van Raan (PvdD) geeft wel in een motie aan dat het bevorderen van biodiversiteit een reden is voor het uitvoeren van klimaatmaatregelen.

Klimaatontkenning

Ook in dit debat zijn Kops (PVV) en Baudet (FvD) politici die punten uit dit discours aanhalen. Kosten en onbetaalbaarheid zijn argumenten die ook in dit debat terugkomen. Kops stelt daarnaast dat het kabinet verkeerde prioriteiten stelt en zegt: “stop daarmee, stop met die klimaatwaan, stop met die onzin en pak nu eindelijk eens de echte problemen in dit land aan in plaats van dat klimaatgeneuzel.” Beide politici noemen immigratie als een probleem dat meer prioriteit verdient.

Baudet ontkent klimaatverandering niet, maar stelt dat de wetenschap over klimaatverandering onzeker is:

Ik verzet me andermaal tegen de suggestie dat iedereen het erover eens zou zijn; dat is pertinent onjuist. Er bestaat een zeer levendige discussie onder mensen die zich bezighouden met de oorzaken en de gevolgen van klimaatveranderingen. Dat is ook nog eens een keer helemaal onduidelijk: als het

waar zou zijn dat het door toedoen van de mens een beetje warmer wordt, dan nog is het de vraag wat de beste manier is om daarop te reageren.

Dit punt van twijfel over klimaatwetenschap is een punt dat Baudet herhaaldelijk maakt, waarbij hij in discussie gaat met Heerma (CDA) over een specifiek artikel dat ingaat op consensus onder klimaatwetenschappers (Cook et al., 2016). Concluderend noemt hij het Klimaatakkoord “de langste zelfmoordbrief uit de Nederlandse geschiedenis”.

Samenvatting

In dit debat is veel gesproken over de hoeveelheid CO₂-uitstoot die moet worden teruggedrongen (door te verwijzen naar de megatonnen waarin dit wordt gemeten). Ook is er aandacht voor een specifieke maatregel om CO₂-uitstoot te verminderen, namelijk rekeningrijden. Politici praten daarnaast vaak over voordelen voor de duurzame industrie die maatregelen uit het Klimaatakkoord zouden kunnen opleveren. Zorgen worden geuit over huurders (in contrast met kopers) en hoe zij kunnen bijdragen aan minder CO₂-uitstoot. Klimaatverandering wordt gezien als iets wat aangepakt kan worden. Veel aandacht gaat uit naar de schaal van het Klimaatakkoord wat betreft het aantal betrokken organisaties bij de totstandkoming van dit akkoord.

Ook in dit debat is veel aandacht voor doorrekeningen door het PBL, wat past binnen administratief rationalisme. Wat betreft democratisch pragmatisme zijn er vooral zorgen over draagvlak en steun onder de bevolking voor de verschillende afspraken in het Klimaatakkoord, maar worden democratische experimenten of vernieuwingen niet genoemd. Binnen economisch rationalisme is er net als het eerste debat over het Klimaatakkoord veel aandacht voor verschillende economische beleidsinstrumenten, zoals subsidies en een CO₂-heffing.

Synthese en theorie

De Nederlandse debatten over de Klimaatwet en het Klimaatakkoord hebben een aantal overeenkomsten. In alle debatten zijn veel verwijzingen naar autoriteiten als het PBL, het CPB en het IPCC te vinden. Veel politici zetten hun argumenten kracht bij door te verwijzen naar deze instanties, of eisen verheldering in bijvoorbeeld een doorrekening van gepresenteerde klimaatplannen. Ook economische beleidsinstrumenten en het benadrukken van economische voordelen van klimaatbeleid komen in de vier onderzochte debatten terug.

In de debatten zijn vaak elementen van administratief rationalisme en economisch rationalisme gecombineerd. Administratief rationalisme komt terug in de manier waarop politici grip willen krijgen op klimaatverandering, door deze meetbaar te maken (in scenario's, doelen of megatonnen) en in hun vertrouwen op autoriteit (zoals het PBL, het CPB of het IPCC). Beleidsinstrumenten om dit probleem vervolgens op te lossen liggen echter geheel bij economisch rationalisme, door het financieel stimuleren (subsidies) of ontmoedigen (heffingen, boetes). Beleidsinstrumenten van administratief rationalisme, zoals regulering, komen niet voor in deze debatten. Binnen de context van het bespreken van de Klimaatwet en het Klimaatakkoord lijkt derhalve een mix van deze twee discoursen een belangrijk type argumenten voor voorstanders van klimaatbeleid.

Hoe de voordelen van klimaatbeleid terugkomen verschilt enigszins van de theorie. Binnen duurzaam optimisme zijn samenwerking en vooruitgang de belangrijkste argumenten van aanhangers van dit discours (Dryzek, 2013). Binnen de context van debatten over de Klimaatwet en het Klimaatakkoord zijn het voorstanders van klimaatbeleid die wijzen op de voordelen van maatregelen uit het Klimaatakkoord. Deze voordelen zijn economisch ('duurzame industrie' en innovatie die leidt tot economische groei) en, in tegenstelling tot duurzaam optimisme, gericht op het bereiken van een gunstige internationale concurrentiepositie.

Het taalgebruik van politici in de Tweede Kamer over de Klimaatwet en het Klimaatakkoord toont overeenkomsten met eerder onderzoek. Net als in het onderzoek van Willis (2017) kenmerkt het taalgebruik zich door technische termen en vele verwijzingen naar wetenschap om argumenten kracht bij te zetten. Ook is net zoals in het onderzoek van Leipprand et al. (2017) een grote motivatie voor het implementeren van klimaatbeleid de vermeende economische opbrengsten. Waar andere onderzoeken niet op ingingen is hoe politici de uitvoering van dit beleid voor zich zien; in de onderzochte debatten in dit onderzoek is duidelijk naar voren gekomen dat politici voornamelijk argumenteren dat economische beleidsinstrumenten klimaatdoelen mogelijk moeten maken.

5 Conclusie

In dit onderzoek is onderzocht hoe politici klimaatverandering construeren door middel van hun taalgebruik in vier debatten over de Klimaatwet en het Klimaatakkoord. De onderzoeksvraag van dit onderzoek is:

Hoe construeren Tweede Kamerleden klimaatverandering in debatten rond de Klimaatwet en het Klimaatakkoord?

Deze vraag is beantwoord door allereerst het beschrijven van ecologische discourses die een kader vormen voor de analyse van de debatten. Door middel van corpus technieken zijn termen geanalyseerd die relatief veel voorkomen in klimaatdebatten, en ecologische discourses zijn ontwaard door zoektermen te gebruiken die passen bij de verschillende onderdelen van deze discourses.

Veel voorkomende sleutelwoorden duiden op een technische, economische blik op beleid omtrent klimaatverandering. Veel politici beschrijven de kosten van klimaatbeleid als een (mogelijk) probleem: zowel voor- als tegenstanders noemen 'kosten' vaak als een kanttekening bij klimaatbeleid. Veel politici refereren aan specifieke beleidsdoelen als zij spreken over de Klimaatwet en het Klimaatakkoord. Ook worden specifieke instrumenten genoemd, zoals een CO₂-heffing. Klimaatverandering zelf wordt omschreven als een probleem dat is aan te pakken, en wordt veelal omschreven in de context van beleid maken en controleren.

Het discours administratief rationalisme komt vaak terug in de onderzochte debatten: politici refereren vaak aan plannen, scenario's en uitwerkingen door onderzoeksinstituten, wat past in het beeld dat experts een grote rol spelen in het oplossen van ecologische uitdagingen. Uit het discours economisch rationalisme worden veelal beleidsinstrumenten genoemd als heffingen en subsidies, om individuele burgers en bedrijven te stimuleren tot duurzamer gedrag. Het discours duurzaam optimisme is zichtbaar in voorstanders van een toekomst waarin Nederland een grote rol speelt in duurzame industrie; in tegenstelling tot duurzaam optimisme benadrukken politici voornamelijk de concurrentiepositie van Nederland. Concluderend wordt klimaatverandering als een technisch probleem gezien dat is te controleren door experts, te beïnvloeden door economische beleidsinstrumenten en een economische kans voor Nederland.

Tegenstanders van klimaatbeleid volgen het klimaatontkennend discours: deze politici trekken klimaatwetenschap in twijfel, richten zich op economische gevaren van klimaatbeleid en hanteren een nationalistisch perspectief.

Discourses die relatief weinig voorkomen zijn survivalisme en groen radicalisme: enkele politici beschrijven klimaatverandering als dreigend, maar propageren geen radicale oplossingen. Verder zijn er weinig politici (met uitzondering van Van Raan, PvdD) die expliciet twijfels hebben bij de relatie mens en natuur zoals die nu bestaat. Ook democratisch pragmatisme komt weinig terug: er zijn wel zorgen over draagvlak voor klimaatbeleid, maar geen aansporingen tot democratische experimenten.

6 Discussie

Voor dit onderzoek is gekozen om gebruik te maken van een corpus-geassisteerde discoursanalyse, wat (zoals beschreven in het hoofdstuk Methodologie) enkele voordelen oplevert op het gebied vooringenomenheid van de onderzoeker verminderen en de hoeveelheid data die kan worden verwerkt. Dit heeft ook tot gevolg dat elementen die in andere discoursonderzoeken worden geanalyseerd niet aan bod komen. Een voorbeeld hiervan is het ontleden van individuele zinnen op het gebruik van passieve werkwoorden versus actief, of het nominaliseren van werkwoorden naar zelfstandig naamwoorden. Een aanname van dit onderzoek is dat herhaling van woorden een belangrijk element is om te spreken van een belangrijk discours (of onbelangrijk, wanneer zoektermen in dit discours weinig terugkomen). Hoe mensen een debat interpreteren is echter niet alleen door herhaling van woorden, maar kan ook gaan over een enkele uitspraak die opvalt in een debat. Daarnaast gaan discourses (en hoe belangrijk ze zijn) niet alleen over wat wordt gezegd, maar ook over wat niet wordt gezegd (Baker, 2001, p. 19). Een dominante manier van denken kan als vanzelfsprekend worden gezien, en daar wordt vervolgens dus ook niet over gediscussieerd in een debat in de Tweede Kamer. Patronen en vaak voorkomende woorden binnen enkele debatten zeggen weinig over dominante discourses in de samenleving; hiervoor zou een bredere (naast debatten ook beleidsdocumenten, mediaberichten) analyse moeten worden uitgevoerd, en over een langere tijdsperiode.

Ook is er gekozen voor een expliciete link naar voorgaande literatuur, om zo op een deductieve wijze (Bryman, 2012, p. 24) met vooraf opgestelde discourses de debatten te analyseren. Dit heeft als voordeel dat een link is gelegd met eerder onderzoek, waardoor uitspraken van Nederlandse politici zijn vergeleken met inzichten uit internationale literatuur. Een keuze voor meer inductief onderzoek had andere inzichten opgeleverd; mogelijk waren andere categorieën opgevallen en andere elementen van het debat geanalyseerd. Dit zou echter een aantal nieuwe vragen oproepen over vooringenomenheid van de onderzoeker en in welke context dit onderzoek kan worden geplaatst. Aangezien ecologische discourses uitgebreid zijn onderzocht is de keuze gemaakt om de uitspraken van politici met deze discourses te vergelijken.

Tweede Kamerdebatten zijn belangrijk om te onderzoeken als discoursanalyticus, aangezien dit een vorm van elitediscours (Van Dijk, 1993) is dat invloed heeft op individuen die klimaatbeleid bediscussiëren of hier beleid op maken. Echter, het is belangrijk om op te merken dat Tweede Kamerdebatten niet de enige bron van informatie zijn voor deze individuen. Traditionele media zoals kranten en televisieprogramma's en internetbronnen zoals social media beïnvloeden individuen ook in hun denken en doen over klimaatbeleid. In dit onderzoek is dan ook niet gepretendeerd dat discours in de Tweede Kamer allesbepalend is voor de rest van de samenleving; dit is een onderzoek naar discours binnen een belangrijk instituut wat betreft politieke discussie.

Inbedding

Dit onderzoek kiest expliciet voor een taalkundige insteek, in lijn met de *argumentative turn* in bestuurskundig onderzoek (Fischer & Forester, 1993; Fischer & Gottweis, 2013). In dit perspectief is taal een centraal onderzoeksobject voor een onderzoeker, aangezien taal wordt gezien als niet alleen een beschrijving van een sociaal probleem en bijbehorende oplossingen, maar ook de constructie van deze problemen zelf. Beleid maken is een constante strijd om hoe maatschappelijke problemen worden gedefinieerd en gecategoriseerd en hoe oplossing worden beschreven die mensen aansporen tot actie (Stone, 2013). Dit sociaal-constructivistische perspectief, met personen die door taal de sociale wereld om hen heen construeren, is een stroming die ver af staat van bestuurskundig onderzoek met een positivistisch perspectief. Hierbij is het uitgangspunt één sociale werkelijkheid, die kenbaar is te maken door onderzoekstechnieken die de relatie tussen kwantificeerbare variabelen te onderzoeken (Grimmelikhuijsen et al., 2016). Gezien de vele interpretaties die politici geven aan klimaatverandering is in dit onderzoek expliciet gekozen om een sociaal-constructivistisch perspectief te hanteren: dit laat zien dat er voor klimaatverandering binnen een belangrijke gebeurtenis en plek (een Tweede Kamerdebat) vele denkrichtingen bestaan, en dat daaruit voortvloeiend beleid en actie waarschijnlijk ook onderhevig is aan discursieve strijd. Middels dit onderzoek is gepoogd het belang van sociaal-constructivistisch en taalkundig onderzoek in bestuurskunde te onderstrepen, door het taalgebruik van Tweede Kamerleden te analyseren die een belangrijke rol hebben in openbaar bestuur.

Volgend onderzoek

Er zijn een aantal richtingen mogelijk voor verder onderzoek op het gebied van klimaatdiscourses. Allereerst is een internationale vergelijking een optie; hoewel Nederland een van de eerste landen was met nationale wetgeving over het Parijsakkoord zijn er andere landen die naar aanleiding van dat akkoord wetgeving

hebben ingevoerd, zoals Zweden (Government Offices of Sweden, 2017). Ook zijn er landen die al voor het Parijsakkoord vergelijkbare klimaatwetgeving hebben ingevoerd (zoals het Verenigd Koninkrijk (Parliament of the United Kingdom, 2007)). Daarnaast zijn er nationale overheden die kritisch staan tegenover beleid om klimaatverandering tegen te gaan, met als meest opvallende voorbeeld de keuze van de federale overheid van de Verenigde Staten om zich terug te trekken uit het Parijsakkoord (Pompeo, 2019). Een internationale vergelijking levert inzichten op in de verschillen en overeenkomsten in argumentatie. Zijn politici buiten Nederland ook veel bezig met kosten en andere financiële gevolgen? Wijzen voorstanders veelal naar innovatie en het aantrekken van nieuwe industrieën? Of gebruiken zij argumentatie die past in andere discourses uit dit raamwerk, of zelfs daarbuiten?

Naast deze internationale verbreding is er ook een mogelijkheid voor een Nederlandse verdieping. Op dit moment zijn vele overheidsorganisaties, bedrijven, maatschappelijke organisaties en individuele burgers bezig met het implementeren van de maatregelen van het Klimaatakkoord, zoals de vele Regionale Energiestrategieën (RES (Nationaal Programma Regionale Energiestrategie, 2018)). De implementatie van beleid is geen rechtlijnig proces, maar kan door verschillende actoren in hun voordeel worden beïnvloed (Pressman & Wildavsky, 1984) en kan dus zo ook een toneel zijn voor discursieve strijd. Dit onderzoek biedt een ijkpunt voor analyses van discourses in implementatie: een vergelijking kan worden getrokken tussen dit onderzoek en regionale debatten en beleidsstukken.

7 Referenties

- Alvesson, M., Hardy, C., & Harley, B. (2008). Reflecting on reflexivity: Reflexive textual practices in organization and management theory. *Journal of management studies*, 45(3), 480-501.
- Anthony, L. (2019). AntConc (Version 3.5.8) [Software]. Tokyo, Japan: Waseda University. Beschikbaar op <https://www.laurenceanthony.net/software>
- Baker, P. (2001). *Using corpora in discourse analysis*. A&C Black.
- Baker, P. (2004). Querying keywords: Questions of difference, frequency, and sense in keywords analysis. *Journal of English Linguistics*, 32(4), 346-359.
- Baker, P., Gabrielatos, C., Khosravini, M., Krzyżanowski, M., McEnery, T., & Wodak, R. (2008). A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press. *Discourse & society*, 19(3), 273-306.
- Biber, D., & Conrad, S. (2001). Register variation: A corpus approach. *The handbook of discourse analysis*, 175-196.
- Bomberg, E. (2017). Shale we drill? Discourse dynamics in UK fracking debates. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 19(1), 72-88.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*. Oxford University Press.
- Burr, V. (2018). *Social constructionism* (pp. 1-16). Springer Singapore.
- Cavanagh, S. (1997). Content analysis: concepts, methods and applications. *Nurse Researcher*, 4(3), 5-16.
- Coupland, N. J. R., & Jaworski, A. (2014). *The discourse reader*. Routledge.
- D66. (2019, 28 juni). *Lees alles over het Klimaatakkoord*. Geraadpleegd op 18 maart 2020, van <https://verdieping.d66.nl/thema/klimaatakkoord/>
- Dryzek, J. S. (2013). *The politics of the earth: Environmental discourses*. Oxford university press.
- Fairclough, N. (2013). Critical discourse analysis. In *The Routledge Handbook of Discourse Analysis* (pp. 35-46). Routledge.
- Feola, G., & Jaworska, S. (2018). One transition, many transitions? A corpus-based study of societal sustainability transition discourses in four civil society's proposals. *Sustainability Science*, 1-14.
- Fischer, F. & Forester, J. (1993). *The argumentative turn in policy analysis and planning*. Duke University Press.
- Fischer, F., & Gottweis, H. (2013). The argumentative turn in public policy revisited: twenty years later. *Critical policy studies*, 7(4), 425-433.
- Forum voor Democratie. (2019, 28 mei). *Eerste Kamer drukt Klimaatwet toch door*. Geraadpleegd op 18 maart 2020, van <https://forumvoordemocratie.nl/actueel/eerste-kamer-drukt-klimaatwet-toch-door>
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*. New York, NY: Routledge.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*. New York, NY: Random House.
- Gee, J. P. (2010). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. Routledge.
- Government Offices of Sweden. (2017, 15 juni). *The climate policy framework*. Geraadpleegd op 17 mei 2020, van <https://www.government.se/articles/2017/06/the-climate-policy-framework/>
- Hajer, M. A. (1993). Discourse coalitions and the institutionalization of practice: the case of acid rain in Great Britain. In *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning* (pp. 43-76). Routledge.

- Hajer, M. A. (1995). *The politics of environmental discourse: ecological modernization and the policy process*. Oxford: Clarendon Press.
- Hajer, M. A. (2005). Coalitions, practices, and meaning in environmental politics: From acid rain to BSE. In *Discourse theory in European politics* (pp. 297-315). Palgrave Macmillan, London.
- Hajer, M. A., Van den Brink, M., & Metze, T. (2006). Doing discourse analysis: coalitions, practices, meaning. *Netherlands geographical studies (ISSN 0169-4839)*, (344).
- Hofs, Y. (2018, 6 december). CDA en VVD zagen nu al aan stoelpoten 'historische' Klimaatwet. De Volkskrant. Geraadpleegd op 11 maart 2019, via <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/cda-en-vvd-zagen-nu-al-aan-stoelpoten-historische-klimaatwet--bd5c1116/>
- Hulme, M. (2016). *Foreword*. In Fløttum, K. (Ed.). (2017). *The role of language in the climate change debate*. Taylor & Francis.
- IPCC, 2018: Summary for Policymakers. In: *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)]. *World Meteorological Organization, Geneva, Switzerland, 32 pp*.
- Jaworski, A., & Coupland, N. (2014). *The discourse reader*. Routledge.
- Klimaatberaad. (z.d.). Klimaatakkoord. Geraadpleegd op 11 maart 2019, via <https://www.klimaatakkoord.nl>
- Latour, B. (2018). *Down to Earth: Politics in the new climatic regime*. John Wiley & Sons.
- Leipprand, A., Flachslund, C., & Pahle, M. (2017). Energy transition on the rise: discourses on energy future in the German parliament. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 30(3), 283-305.
- Levin, K., Cashore, B., Bernstein, S., & Auld, G. (2007, February). Playing it forward: Path dependency, progressive incrementalism, and the 'Super Wicked' problem of global climate change. In *International Studies Association 48th Annual Convention. Chicago, February*.
- Maks, I., & Vossen, P. (2012). Building a fine-grained subjectivity lexicon from a web corpus. In *LREC* (pp. 3070-3076).
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). *The limits to growth: a report to the club of Rome*. New York: Universe Books.
- Musolff, A. (2004). *Metaphor and political discourse: Analogical Reasoning in Debates about Europe*. Basingstoke, 14.
- NASA. (z.d.). Climate change: How do we know? Geraadpleegd op 11 maart 2020, via <https://climate.nasa.gov/evidence/>
- Nationaal Programma Regionale Energiestrategie. (2018). *Verslag – Startbijeenkomst Regionale Energiestrategieën*. Geraadpleegd van <https://www.regionale-energiestrategie.nl/documenten/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=1199251>
- Nederlandse Emissieautoriteit (z.d.). Wat is emissiehandel? Geraadpleegd op 27 mei 2019, via <https://www.emissieautoriteit.nl/onderwerpen/wat-is-emissiehandel>
- NOS. (2019, 12 januari). Dijkhoff neemt afstand van 'klimaatdrammer' Jetten. Geraadpleegd op 11 maart 2019, via <https://nos.nl/artikel/2267098-dijkhoff-neemt-afstand-van-klimaatdrammer-jetten.html>
- Parliament of the United Kingdom. (2008, 18 november). *Climate Change Act 2008*. Geraadpleegd op 17 mei 2020, van <https://services.parliament.uk/bills/2007-08/climatechange.html>
- Pettenger, M. E. (Ed.). (2016). *The social construction of climate change: Power, knowledge, norms, discourses*. Routledge.

- Philipps, N., & Hardy, C. (2002). Discourse analysis: investigating processes of social construction. *Qualitative Research Methods Series*, 50.
- Pompeo, M. R. (2019, 2 december). *On the U.S. Withdrawal from the Paris Agreement*. Geraadpleegd op 17 mei 2020, van <https://www.state.gov/on-the-u-s-withdrawal-from-the-paris-agreement/>
- Pressman, J. L., & Wildavsky, A. (1984). *Implementation: How great expectations in Washington are dashed in Oakland; Or, why it's amazing that federal programs work at all, this being a saga of the Economic Development Administration as told by two sympathetic observers who seek to build morals on a foundation* (Vol. 708). Univ of California Press.
- Rahmstorf, S. (2004). The climate sceptics. *Weather catastrophes and climate change*, 76-83.
- Rijksoverheid (z.d.). *Welke partijen doen mee aan het Klimaatakkoord en hoe zijn zij gekozen?* Geraadpleegd op 27 mei 2019, via <https://www.klimaatakkoord.nl/klimaatakkoord/vraag-en-antwoord/welke-partijen-doen-mee-aan-het-klimaatakkoord-en-hoe-zijn-zij-gekozen>
- Rosengren, K. E. (1981). Advances in Scandinavia content analysis: An introduction. In K. E. Rosengren (Ed.), *Advances in content analysis* (pp. 9-19). Beverly Hills, CA: Sage.
- Sardinha, T. B. (2000, October). Comparing corpora with WordSmith Tools: How large must the reference corpus be?. In *The Workshop on Comparing Corpora* (pp. 7-13).
- Stone, D. A. (2013). *Policy paradox*.
- Tweede Kamer. (2016, 12 september). *Initiatiefvoorstel-Klaver, Asscher, Beckerman, Jetten, Dik-Faber, Yesilgöz-Zegerius en Agnes Mulder Klimaatwet*. Geraadpleegd op 18 maart 2020, van <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A34534>
- Tweede Kamer. (z.d.). *Debat over Klimaatakkoord*. Geraadpleegd op 18 maart 2020, van https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/uitgelicht/debat-over-klimaatakkoord
- UNFCCC. (2015). *Adoption of the Paris Agreement*. Geraadpleegd op 18 maart 2020 van <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>
- Urgenda. (z.d.). *Klimaatzaak tegen de staat*. Geraadpleegd op 12 maart 2019, via <https://www.urgenda.nl/themas/klimaat-en-energie/klimaatzaak/>
- Van Dijk, T.A. (2005) *Discourse and Racism in Spain and Latin America*. Amsterdam: Benjamins.
- Van Dijk, T. A. (1993). *Elite discourse and racism* (Vol. 6). Sage.
- Wagner, P., & Payne, D. (2017). Trends, frames and discourse networks: analysing the coverage of climate change in Irish newspapers. *Irish Journal of Sociology*, 25(1), 5-28.
- Willis, R. (2017). Taming the climate? Corpus analysis of politicians' speech on climate change. *Environmental Politics*, 26(2), 212-231.

8 Bijlagen: sleutelwoorden Tweede Kamerdebatten

Sleutelwoorden behandeling Klimaatwet, 6 december 2018

Rang	Absolute frequentie	Log Likelihood score	P-waarde	Sleutelwoord
1	62	460,50	0,0044	klimaatwet
2	76	293,28	0,0053	CO ₂
3	23	211,54	0,0016	klimaatplan
4	35	187,18	0,0025	indiëners
5	75	166,40	0,0051	Baudet
6	39	152,80	0,0027	Geurts
7	67	150,71	0,0046	partijen
8	29	150,47	0,002	reductie
9	45	146,16	0,0031	klimaat
10	83	142,64	0,0055	wet
11	30	136,54	0,0021	klimaatverandering
12	29	124,25	0,002	klimaatbeleid
13	48	122,72	0,0033	Raan
14	19	113,00	0,0013	IPCC
15	33	107,65	0,0023	doelen
16	22	107,18	0,0016	aarde
17	33	102,31	0,0023	Sienot
18	48	98,96	0,0033	kosten
19	10	95,57	0,0007	emissiebudget
20	18	93,69	0,0013	opwarming
21	32	91,35	0,0022	Lee
22	26	91,24	0,0018	uitstoot
23	17	89,79	0,0012	toon
24	17	86,86	0,0012	fossiele
25	24	84,18	0,0017	zeven
26	13	83,48	0,0009	broeikasgassen
27	27	83,26	0,0019	Kops
28	35	83,15	0,0024	dieren
29	13	81,34	0,0009	brandstoffen
30	10	78,89	0,0007	tragiek
31	18	77,30	0,0013	initiatiefnemers
32	8	76,46	0,0006	klimaatnota
33	11	71,07	0,0008	hoofdstuk
34	20	69,39	0,0014	energietransitie
35	41	68,88	0,0028	partij
36	42	67,02	0,0029	°C
37	6	57,34	0,0004	tussendoel
38	13	56,13	0,0009	initiatiefwet

39	29	54,77	0,002	artikel
40	11	54,59	0,0008	historische
41	8	54,41	0,0006	streefdoelen
42	12	54,20	0,0008	K
43	43	53,35	0,0029	FvD
44	24	51,39	0,0017	energie
45	12	51,17	0,0008	wetenschappelijke
46	12	50,14	0,0008	Parijs
47	30	49,11	0,0021	wereld
48	10	48,49	0,0007	klimaatdoelen
49	5	47,79	0,0004	klimaatcommissie
50	18	46,83	0,0013	afhankelijk
51	6	43,95	0,0004	Samsom
52	7	43,03	0,0005	emissies
53	10	42,70	0,0007	oorspronkelijke
54	6	40,81	0,0004	kostenefficiëntie
55	6	39,52	0,0004	vijfjaarlijkse
56	4	38,23	0,0003	ijsbeer
57	4	38,23	0,0003	koolstofarme
58	65	38,10	0,0041	onze
59	18	37,40	0,0013	State
60	12	37,36	0,0008	vak
61	6	37,31	0,0004	temperatuurstijging
62	9	37,10	0,0006	stabiliteit
63	8	36,97	0,0006	horizon
64	8	36,54	0,0006	wereldwijde
65	12	36,29	0,0008	generaties
66	9	35,55	0,0006	behalen
67	13	35,36	0,0009	doelstellingen
68	11	34,34	0,0008	betaalbaar
69	12	34,31	0,0008	transitie
70	15	34,28	0,0011	invloed
71	6	33,86	0,0004	felicities
72	11	33,80	0,0008	wetenschap
73	11	33,62	0,0008	complimenten
74	4	33,24	0,0003	deeltjes
75	4	33,24	0,0003	doctor
76	16	31,88	0,0011	klimaatakkoord
77	297	31,84	0,0111	heer
78	5	31,60	0,0004	obsessief
79	6	30,66	0,0004	bangmakerij
80	4	30,62	0,0003	streefdoel
81	5	30,60	0,0004	klimaatprobleem
82	11	29,94	0,0008	mens

83	24	28,82	0,0017	raad
84	3	28,67	0,0002	budgetbenadering
85	3	28,67	0,0002	dialect
86	3	28,67	0,0002	grafieken
87	3	28,67	0,0002	hysterische
88	3	28,67	0,0002	ijsberen
89	7	28,64	0,0005	wetenschappers
90	11	28,56	0,0008	gebaseerd
91	7	26,30	0,0005	initiatiefwetsvoorstel
92	4	25,95	0,0003	klimaattop
93	6	25,41	0,0004	zeventien
94	4	24,87	0,0003	temperatuur
95	5	24,49	0,0004	India
96	18	24,44	0,0013	Moorlag
97	12	24,22	0,0008	initiatief
98	3	24,19	0,0002	geprinte
99	3	24,19	0,0002	Groenland
100	3	24,19	0,0002	klimaatvraagstuk
101	3	24,19	0,0002	principekwestie
102	5	24,01	0,0004	neutraal
103	4	23,93	0,0003	energieverkenning
104	4	23,93	0,0003	uitgestoten
105	6	23,80	0,0004	consensus
106	7	23,26	0,0005	voorliggende
107	7	23,05	0,0005	jaarlijkse
108	6	22,14	0,0004	ambitieuze
109	3	21,98	0,0002	ademen
110	3	21,98	0,0002	cabinepersoneel
111	3	21,98	0,0002	klimaatzaak
112	4	21,65	0,0003	waterschappen
113	5	21,17	0,0004	decennialang
114	13	21,08	0,0009	huishoudens
115	4	21,02	0,0003	afdwingbare
116	4	21,02	0,0003	interesseert
117	4	21,02	0,0003	planten
118	4	21,02	0,0003	stapsgewijs
119	20	20,75	0,0014	doel
120	124	20,62	0,0066	wij
121	8	20,58	0,0006	verandering
122	3	20,40	0,0002	comfortabeler
123	3	20,40	0,0002	hersenen
124	3	20,40	0,0002	wijsgemaakt
125	8	20,32	0,0006	relevante
126	8	20,06	0,0006	simpel

127	5	19,58	0,0004	Urgenda
128	4	19,40	0,0003	stabiel
129	36	19,28	0,0024	nemen
130	3	19,18	0,0002	industrialisatie
131	2	19,11	0,0001	bordes
132	2	19,11	0,0001	broeikasgas
133	2	19,11	0,0001	Crevecoeur
134	2	19,11	0,0001	Crijns
135	2	19,11	0,0001	Dominique
136	2	19,11	0,0001	frambozen
137	2	19,11	0,0001	gaslicht
138	2	19,11	0,0001	gletsjers
139	2	19,11	0,0001	grootschaligheid
140	2	19,11	0,0001	Himalaya
141	2	19,11	0,0001	INEK
142	2	19,11	0,0001	joa
143	2	19,11	0,0001	klimaathysterici
144	2	19,11	0,0001	nevendoel
145	2	19,11	0,0001	Smolders
146	2	19,11	0,0001	vijfjaarlijks
147	2	19,11	0,0001	Yorian
148	2	19,11	0,0001	zwartkijkers

Negatieve sleutelwoorden

Rang	Absolute frequentie	Log Likelihood score	P-waarde	Sleutelwoord
1	5	-171,61	0,0002	motie
2	5	-142,64	0,0003	mevrouw
3	1	-107,58	0,0001	nr
4	42	-87,52	0,0019	minister
5	395	-59,70	0,0083	ik
6	4	-38,60	0,0003	leden
7	6	-37,55	0,0004	SP
8	128	-36,11	0,0048	over
9	20	-34,50	0,0011	kamer
10	7	-34,31	0,0004	VVD
11	2	-29,62	0,0001	steun
12	2	-26,84	0,0001	fracties
13	4	-26,47	0,0003	orde
14	3	-25,11	0,0002	stuk
15	4	-24,61	0,0003	zorg
16	18	-23,16	0,0011	denk
17	1	-23,14	0,0001	stemming

18	3	-21,51	0,0002	krijgt
19	4	-20,81	0,0003	zodat
20	1	-19,84	0,0001	overwegende
21	36	-19,44	0,002	mij

Sleutelwoorden behandeling Klimaatwet, 18 december 2019

Rang	Absolute frequentie	Log Likelihood score	P-waarde	Sleutelwoord
1	74	566.95	0.0053	klimaatwet
2	171	506.29	0.0115	wet
3	88	320.38	0.0062	Raan
4	45	250.77	0.0032	e
5	27	250.33	0.0019	klimaatplan
6	47	241.68	0.0034	klimaatbeleid
7	65	194.67	0.0046	Klaver
8	42	168.52	0.003	Jetten
9	45	147.5	0.0032	klimaat
10	15	143.85	0.0011	kostenefficië
11	28	142.31	0.002	initiatiefnemers
12	40	140.69	0.0028	amendementen
13	32	138.3	0.0023	doelstellingen
14	28	124.97	0.002	klimaatverandering
15	25	120.35	0.0018	indiens
16	33	107.45	0.0023	klimaatakkoord
17	367	100.79	0.0139	heer
18	56	98.97	0.0039	Baudet
19	10	95.9	0.0007	financie
20	10	95.9	0.0007	ntie
21	11	94.36	0.0008	streefdoel
22	30	93.77	0.0021	doelen
23	44	93.68	0.0031	halen
24	36	93.13	0.0025	CO2
25	45	89.23	0.0031	kosten
26	10	89.21	0.0007	tussendoelen
27	12	88.29	0.0009	le
28	9	86.31	0.0006	klimaatcommissie
29	9	86.31	0.0006	onderhandelingsonderwerp
30	447	84.19	0.0145	we
31	10	76.88	0.0007	klimaattop
32	8	66.74	0.0006	beleidsinstrumenten
33	40	66.69	0.0028	partij
34	12	62.26	0.0009	consensus
35	13	60.91	0.0009	K
36	40	57.85	0.0028	partijen
37	14	57.72	0.001	aarde
38	6	57.54	0.0004	gei
39	6	57.54	0.0004	klimaatnota
40	50	57.18	0.0034	amendement
41	19	56.83	0.0014	uitstoot
42	12	54.57	0.0009	opwarming
43	8	52.15	0.0006	afdwingbaar
44	7	50.91	0.0005	elektriciteitsproductie
45	21	49.51	0.0015	acht
46	174	49.36	0.0088	deze
47	5	47.95	0.0004	emissiekloof
48	5	47.95	0.0004	KEV
49	5	47.95	0.0004	tussendoel
50	11	47.63	0.0008	behalen
51	6	46.13	0.0004	Katowice
52	50	46.05	0.0034	n
53	20	45.41	0.0014	Sienot
54	29	44.94	0.002	Stoffer
55	14	44.19	0.001	transitie

56	19	43.05	0.0014	huishoudens
57	13	42.68	0.0009	vak
58	27	40.59	0.0019	doel
59	25	39.79	0.0018	politiek
60	6	39.71	0.0004	grenseffecten
61	17	39.41	0.0012	Kops
62	23	39.4	0.0016	dieren
63	12	39.05	0.0009	Geleijnse
64	10	38.9	0.0007	Parijs
65	4	38.36	0.0003	afdwingbaarheid
66	4	38.36	0.0003	emissiebudget
67	4	38.36	0.0003	klimaatdag
68	4	38.36	0.0003	soleerd
69	13	37.87	0.0009	geprobeerd
70	7	37.78	0.0005	vonnis
71	6	37.5	0.0004	neutrale
72	5	37.41	0.0004	afrekenbaarheid
73	20	37.39	0.0014	energie
74	18	37.33	0.0013	zekerheid
75	16	36.52	0.0011	energierekening
76	8	36.38	0.0006	ipcc
77	34	36.24	0.0023	bruins
78	5	35.65	0.0004	klimaatplannen
79	9	35.24	0.0006	pbl
80	4	33.37	0.0003	ren
81	5	32.89	0.0004	atmosfeer
82	8	32.48	0.0006	veldman
83	7	31.73	0.0005	urgenda
84	19	30.83	0.0013	burgers
85	4	30.75	0.0003	klimaatzaak
86	40	30.65	0.0027	zullen
87	7	30.58	0.0005	wereldwijde
88	7	29.86	0.0005	luchtvaartsector
89	6	29.78	0.0004	tonnen
90	8	29.67	0.0006	aangesloten
91	55	29.2	0.0036	elkaar
92	4	28.85	0.0003	cop
93	3	28.77	0.0002	berhaupt
94	3	28.77	0.0002	nevendoel
95	3	28.77	0.0002	nt
96	3	28.77	0.0002	nte
97	3	28.77	0.0002	overheidsfinanciering
98	11	28.74	0.0008	china
99	7	28.23	0.0005	vastleggen
100	19	27.83	0.0013	moorlag
101	11	27.71	0.0008	eerlijke
102	16	27.58	0.0011	lee
103	5	25.16	0.0004	voormalige
104	5	24.65	0.0004	parijsakkoord
105	70	24.38	0.0043	ons
106	3	24.29	0.0002	rolletjes
107	21	24.25	0.0015	ontraden
108	6	23.98	0.0004	klimaatdoelen
109	8	23.92	0.0006	reductie
110	6	23.69	0.0004	historische
111	5	22.44	0.0004	onbetaalbaar
112	7	21.91	0.0005	inzichtelijk
113	4	21.77	0.0003	mensheid
114	6	21.34	0.0004	compromis
115	55	21.23	0.0035	alle
116	6	21.11	0.0004	toon

117	5	20.66	0.0004	borging
118	13	20.56	0.0009	state
119	10	20.35	0.0007	welvaart
120	7	20.22	0.0005	profiteren
121	7	20.06	0.0005	terugdringen
122	4	20.02	0.0003	dramatische
123	6	19.82	0.0004	zetels
124	5	19.45	0.0004	koploper
125	3	19.27	0.0002	energierekeningen
126	3	19.27	0.0002	klimaataanpak
127	3	19.27	0.0002	samsom
128	2	19.18	0.0001	aanjagersfunctie
129	2	19.18	0.0001	bedelstaf
130	2	19.18	0.0001	cree
131	2	19.18	0.0001	ergert
132	2	19.18	0.0001	jeuken
133	2	19.18	0.0001	kamerzetels
134	2	19.18	0.0001	klimaatconferentie
135	2	19.18	0.0001	klimaattoppen
136	2	19.18	0.0001	oke
137	2	19.18	0.0001	onleefbare
138	2	19.18	0.0001	onomstreden
139	2	19.18	0.0001	puntdoelen
140	2	19.18	0.0001	spreadsheet
141	2	19.18	0.0001	vijfjaarlijks
142	2	19.18	0.0001	warming
143	2	19.18	0.0001	zwelgen
144	4	19.05	0.0003	aardgas
145	14	18.92	0.001	enorme
146	8	18.86	0.0006	generaties
147	174	18.82	0.0082	wat
148	4	18.61	0.0003	medeoverheden

Sleutelwoorden behandeling Klimaatakkoord, 5 februari 2019

Rang	Absolute frequentie	Log Likelihood score	P-waarde	Sleutelwoord
1	216	826.47	0.0066	CO ₂
2	142	463.2	0.0044	dijkhoff
3	91	448.77	0.0028	heffing
4	105	376.12	0.0032	klimaatakkoord
5	122	310.21	0.0037	klaver
6	82	291.59	0.0025	jetten
7	82	286.32	0.0025	energierekening
8	179	276.26	0.0054	bedrijven
9	102	210.58	0.0031	halen
10	520	199.92	0.0132	je
11	86	186.91	0.0026	buma
12	39	186.27	0.0012	doorrekening
13	31	180.45	0.001	ets
14	30	163.35	0.0009	doorgerekend
15	53	160.48	0.0016	segers
16	75	159.79	0.0023	asscher
17	64	146.8	0.002	wiebes
18	49	140.99	0.0015	uitstoot
19	43	134.03	0.0013	burger
20	26	132.71	0.0008	doorrekenen
21	75	128.39	0.0023	doel
22	79	125.96	0.0024	betalen
23	82	122.07	0.0025	kosten
24	98	120.17	0.003	baudet
25	16	119.46	0.0005	resultaatverplichting
26	41	117.11	0.0013	industrie
27	946	115.52	0.019	we
28	51	111.1	0.0016	marijnissen
29	33	110.74	0.001	reductie
30	52	105.66	0.0016	draagvlak
31	54	101	0.0017	burgers
32	45	98.25	0.0014	huishoudens
33	19	97.57	0.0006	doorrekeningen
34	49	97.12	0.0015	ouwehand
35	24	95.63	0.0007	pbl
36	12	95.27	0.0004	weglek
37	480	94.81	0.0119	u
38	31	92.95	0.001	tafels
39	13	91.51	0.0004	conceptklimaatakkoord
40	29	90.79	0.0009	maart
41	18	88.7	0.0006	kopgroep
42	12	88.26	0.0004	boetesysteem
43	21	88.13	0.0006	interview
44	459	87.21	0.0115	wat
45	17	87.17	0.0005	vonnis
46	43	80.52	0.0013	belasting
47	20	80.26	0.0006	klimaatdoelen
48	16	79.49	0.0005	megaton
49	10	79.39	0.0003	klimaatdrammer
50	22	77.68	0.0007	kolencentrales
51	50	77.39	0.0015	rekening
52	25	77.2	0.0008	klimaatwet
53	38	76.5	0.0012	haersma
54	30	75.58	0.0009	klimaatbeleid
55	16	75.11	0.0005	klimaatmaatregelen

56	275	75.05	0.0075	doen
57	29	72.02	0.0009	doelstellingen
58	9	71.45	0.0003	warmtefonds
59	27	68.6	0.0008	eerlijke
60	9	64.99	0.0003	malussysteem
61	9	64.99	0.0003	nuchter
62	16	64.92	0.0005	urgenda
63	75	64.17	0.0023	maatregelen
64	17	63.85	0.0005	wetenschappers
65	16	62.19	0.0005	kiezer
66	17	60.98	0.0005	veestapel
67	2265	60.35	0.0272	dat
68	876	59.18	0.0175	niet
69	112	58.79	0.0033	allemaal
70	8	57.27	0.0002	cockpit
71	17	56.9	0.0005	betaalbaarheid
72	11	54.72	0.0003	taboes
73	12	54.62	0.0004	warmtepomp
74	14	54.5	0.0004	vervuilers
75	580	53.54	0.0133	dan
76	36	52.96	0.0011	akkoord
77	15	52.79	0.0005	meemaken
78	152	51.28	0.0044	kabinet
79	16	50.24	0.0005	beelden
80	13	49.69	0.0004	taboe
81	643	47.78	0.0142	heer
82	47	47.78	0.0014	plan
83	22	47.69	0.0007	gas
84	6	47.64	0.0002	levelplayingfieldtoets
85	6	47.64	0.0002	woonlastenneutraal
86	38	47.53	0.0012	huis
87	13	47.32	0.0004	strekking
88	31	47.24	0.001	effecten
89	18	46.52	0.0006	aarde
90	9	45.55	0.0003	terugsluis
91	246	45.46	0.0068	moet
92	10	45.36	0.0003	minimumprijs
93	252	45.28	0.0069	moeten
94	115	43.13	0.0034	zegt
95	32	42.59	0.001	wilders
96	12	42.13	0.0004	nibud
97	6	41.93	0.0002	treuzelen
98	13	41.84	0.0004	buurlanden
99	8	41.64	0.0002	uitvoeringstoets
100	95	41.36	0.0028	grote
101	44	40.84	0.0013	eerlijk
102	23	39.78	0.0007	gewone
103	5	39.7	0.0002	arjan
104	5	39.7	0.0002	jensen
105	5	39.7	0.0002	vliegenthart
106	625	39.52	0.0139	maar
107	33	39.3	0.001	klimaat
108	10	39.11	0.0003	lobby
109	8	38.07	0.0002	faire
110	8	38.07	0.0002	planbureaus
111	252	37.9	0.0069	gaan
112	7	37.86	0.0002	permitteren
113	17	37.49	0.0005	leefomgeving
114	27	36.71	0.0008	doelen
115	7	36.43	0.0002	kabinetsbrief
116	6	36.29	0.0002	klimaatdebat

117	18	35.78	0.0006	verkiezingen
118	21	35.4	0.0006	gehaald
119	10	35.02	0.0003	beprijzing
120	6	34.33	0.0002	kostenplaatje
121	79	34.08	0.0024	manier
122	7	33.99	0.0002	bonus
123	47	33.1	0.0014	president
124	30	33.07	0.0009	energie
125	6	32.67	0.0002	deeltjes
126	9	32.54	0.0003	delft
127	9	32.54	0.0003	jagen
128	12	32.36	0.0004	telegraaf
129	95 ⁸	32.2	0.0179	die
130	25	32.11	0.0008	alsof
131	4	31.76	0.0001	klimaatwetenschapper
132	4	31.76	0.0001	lijsttrekkers
133	4	31.76	0.0001	ontwerpklimaatakkoord
134	4	31.76	0.0001	teruggeschrokken
135	57	31.68	0.0017	rutte
136	5	31.4	0.0002	jeroen
137	11	31.31	0.0003	achterban
138	36	31.01	0.0011	plannen
139	8	30.77	0.0002	ce
140	10	30.47	0.0003	consensus
141	9	30.46	0.0003	olie
142	6	29.96	0.0002	rechte
143	140	29.58	0.004	zeggen
144	13	29.25	0.0004	schone
145	13	28.54	0.0004	energiebelasting
146	14	27.91	0.0004	duurder
147	6	27.79	0.0002	afgaan
148	13	27.64	0.0004	voel
149	5	27.48	0.0002	weggelopen
150	8	27.41	0.0002	loket
151	7	27.25	0.0002	rekent
152	2245	27.24	0.0262	het
153	16	27.16	0.0005	portemonnee
154	33	27.08	0.001	open
155	14	26.93	0.0004	betaalbaar
156	4	26.79	0.0001	adviesorgaan
157	4	26.79	0.0001	burgerinitiatief
158	4	26.79	0.0001	drammer
159	4	26.79	0.0001	gore
160	4	26.79	0.0001	woordenboek
161	16	26.67	0.0005	klimaatverandering
162	65	26.12	0.002	doet
163	31	26.01	0.001	praten
164	12	25.91	0.0004	verdeeld
165	11	25.9	0.0003	opwarming
166	10	25.68	0.0003	stijgende
167	72	25.64	0.0022	n
168	7	25.43	0.0002	paniek
169	24	25.36	0.0007	auto
170	6	25.18	0.0002	luxe
171	19	25.09	0.0006	omhoog
172	5	24.77	0.0002	comfortabeler
173	6	24.43	0.0002	heilig
174	469	24.36	0.0111	als
175	4	24.2	0.0001	klimaatwinst
176	7	23.86	0.0002	gecommitteerd
177	3	23.82	0.0001	gehaktbal

178	3	23.82	0.0001	inspreekrecht
179	3	23.82	0.0001	klimaatmanifest
180	3	23.82	0.0001	saillante
181	3	23.82	0.0001	sander
182	6	23.73	0.0002	herverdeling
183	6	23.73	0.0002	zaaien
184	27	23.54	0.0008	coalitie
185	11	23.51	0.0003	vervuiler
186	43	23.2	0.0013	partij
187	8	23.16	0.0002	elf
188	6	23.08	0.0002	uitstoten
189	6	23.08	0.0002	vrijblijvendheid
190	77	23.02	0.0023	weten
191	4	22.31	0.0001	mammoettanker
192	4	22.31	0.0001	ontspringen
193	4	22.31	0.0001	rli
194	32	22.19	0.001	tafel
195	8	22.12	0.0002	belastingbetaler
196	6	21.88	0.0002	loonstijging
197	29	21.69	0.0009	verhaal
198	7	21.61	0.0002	onrechtvaardig
199	47	21.49	0.0014	voorstellen
200	8	21.46	0.0002	krimp
201	14	21.34	0.0004	alternatieven
202	9	21.31	0.0003	boetes
203	25	21.21	0.0008	sluiten
204	214	20.99	0.0059	mensen
205	10	20.89	0.0003	haalbaar
206	4	20.82	0.0001	consumentenbond
207	14	20.64	0.0004	stijgen
208	18	20.56	0.0006	prijs
209	12	20.37	0.0004	twaalf
210	96	20.3	0.0028	ja
211	24	20.27	0.0007	grootste
212	5	20.24	0.0002	elektriciteitssector
213	10	19.65	0.0003	berekeningen
214	1323	19.63	0.0209	is
215	65	19.61	0.002	meneer
216	11	19.59	0.0003	elektrische
217	4	19.58	0.0001	dans
218	13	19.58	0.0004	uitgeven
219	4	19.58	0.0001	zeespiegel
220	5	19.56	0.0002	energiekorting
221	5	19.56	0.0002	nijpels

Negatieve sleutelwoorden

Rang	Absolute frequentie	Negatieve Log Likelihood-score	P-waarde	Sleutelwoord
222	56	204.95	0.0015	motie
223	1215	179.45	0.0155	van
224	2	158.3	0.0001	staatssecretaris
225	3591	126.27	0.0247	de
226	28	122.96	0.0008	nr
227	9	87.47	0.0003	leden
228	235	87.38	0.0055	voorzitter
229	1	80.85	0	fracties
230	163	80.58	0.004	minister
231	107	76.88	0.0028	deze

232	101	65.91	0.0027	mevrouw
233	2	53.73	0.0001	stemming
234	1	49.02	0	gemeenten
235	22	45.75	0.0006	graag
236	1	39.89	0	ertegen
237	3	39.19	0.0001	moties
238	15	38.95	0.0004	aantal
239	1	38.72	0	den
240	1	38.21	0	begroting
241	4	37.59	0.0001	constateer
242	3	36.7	0.0001	onderwijs
243	63	34.62	0.0018	zij
244	72	34.22	0.002	kamer
245	20	32.34	0.0006	pvv
246	15	32.26	0.0004	steun
247	18	30.02	0.0005	regering
248	10	29.27	0.0003	brief
249	21	28.17	0.0006	orde
250	20	26.97	0.0006	zorg
251	5	26.12	0.0002	gestemd
252	18	24.34	0.0005	zodat
253	4	24.02	0.0001	verzoek
254	8	23.76	0.0002	overwegende
255	81	23.51	0.0023	goed
256	1	23.32	0	regio
257	55	23.3	0.0016	dank
258	1	22.96	0	verworpen
259	896	22.95	0.0149	in
260	2	22.32	0.0001	onderwerp
261	3	22.02	0.0001	veiligheid
262	2	21.92	0.0001	ministerie
263	2	21.75	0.0001	sociale
264	2	20.84	0.0001	problemen
265	39	20.48	0.0011	s
266	4	20.35	0.0001	wetsvoorstel
267	4	20.32	0.0001	commissie
268	10	19.65	0.0003	constaterende

Sleutelwoorden behandeling Klimaatakkoord, 2 juli 2019

Rang	Absolute frequentie	Log Likelihood-score	P-waarde	Sleutelwoord
1	100	391.53	0.0037	klimaatakkoord
2	94	387.59	0.0035	Jetten
3	87	387.23	0.0032	industrie
4	108	352.32	0.004	CO ₂
5	60	279.84	0.0022	heffing
6	71	275.07	0.0026	Yeşilgöz
7	33	273.37	0.0012	warmtefonds
8	49	263.86	0.0018	PBL
9	93	260.3	0.0034	Asscher
10	66	244.82	0.0024	Segers
11	37	235.37	0.0014	megaton
12	93	225.62	0.0034	Klaver
13	53	205.73	0.002	Zegerius
14	36	205.21	0.0013	variant
15	68	203.62	0.0025	auto
16	39	200.45	0.0014	doorrekening
17	68	190.49	0.0025	akkoord
18	20	165.67	0.0007	Otterloo
19	25	163.13	0.0009	rekeningrijden
20	44	161.09	0.0016	gas
21	50	151.55	0.0018	energierekening
22	842	140.38	0.0191	we
23	30	132.1	0.0011	huurders
24	55	130.07	0.002	pakket
25	45	122.51	0.0017	Heerma
26	176	121.63	0.0061	kabinet
27	14	115.97	0.0005	weglek
28	16	109.64	0.0006	gasprijs
29	21	105.81	0.0008	Urgenda
30	27	103.72	0.001	reductie
31	62	94.97	0.0023	betalen
32	31	92.52	0.0011	Pieter
33	60	92.46	0.0022	halen
34	76	91.64	0.0028	Baudet
35	37	91.29	0.0014	Kops
36	44	88.14	0.0016	Wiebes
37	52	83.35	0.0019	Raan
38	15	80.56	0.0006	huurder
39	22	80.3	0.0008	aarde
40	46	77.16	0.0017	Beckerman
41	15	77.09	0.0006	tonnen
42	10	76.16	0.0004	huisbaas
43	17	74.02	0.0006	klimaatwet
44	87	69.27	0.0031	bedrijven

45	22	68.87	0.0008	betaalbaar
46	16	68.12	0.0006	wetenschappers
47	10	66.21	0.0004	warmtenet
48	14	65.85	0.0005	doorgerekend
49	9	64.18	0.0003	PwC
50	32	63.99	0.0012	huishoudens
51	15	62.96	0.0006	gebouwde
52	32	61.99	0.0012	mkb
53	19	61.97	0.0007	verduurzamen
54	21	61.22	0.0008	leefomgeving
55	15	61.08	0.0006	najaar
56	65	60.15	0.0024	maatregelen
57	8	60.02	0.0003	gasrekening
58	7	57.98	0.0003	EIB
59	7	57.98	0.0003	warmtewet
60	7	57.98	0.0003	woonlastenneutraal
61	12	57.7	0.0004	klimaatmaatregelen
62	12	57.7	0.0004	schuif
63	8	53.47	0.0003	geïsoleerde
64	36	52.35	0.0013	huis
65	20	52.04	0.0007	woning
66	7	51.99	0.0003	corporatiewoning
67	9	48.58	0.0003	planbureaus
68	47	48.19	0.0017	kosten
69	95	46.78	0.0034	zorgen
70	28	44.15	0.001	banen
71	16	43.2	0.0006	ode
72	209	42.76	0.0068	mensen
73	22	42.32	0.0008	planbureau
74	18	42.16	0.0007	verduurzaming
75	11	41.63	0.0004	klimaatdoelen
76	5	41.42	0.0002	huizenbezitter
77	5	41.42	0.0002	klimaatontwrichting
78	5	41.42	0.0002	klimaatpakket
79	5	41.42	0.0002	PricewaterhouseCoopers
80	7	40.23	0.0003	verhuurder
81	9	39.99	0.0003	doorrekeningen
82	36	39.84	0.0013	plannen
83	10	39.36	0.0004	ontzien
84	15	39.15	0.0006	elektrische
85	20	38.52	0.0007	uitstoot
86	11	38.33	0.0004	waterstof
87	15	37.91	0.0006	groene
88	9	37.9	0.0003	behapbaar
89	19	37.61	0.0007	omgeving
90	7	37.51	0.0003	energieprojecten
91	8	37.03	0.0003	ccs
92	26	36.31	0.001	belasting
93	27	36.23	0.001	draagvlak
94	27	35.53	0.001	klimaat
95	16	35.37	0.0006	transitie

96	9	34.93	0.0003	doorrekenen
97	11	34.79	0.0004	opwarming
98	8	34.75	0.0003	opdraaien
99	8	34.75	0.0003	vonnis
100	6	34.7	0.0002	kolenfonds
101	6	34.7	0.0002	vermeden
102	11	34.43	0.0004	varianten
103	37	34.38	0.0014	Stoffer
104	24	34.19	0.0009	uitspraak
105f	4	33.13	0.0001	margeheffing
106	5	33.11	0.0002	auteur
107	211	32.74	0.0067	gaan
108	26	32.4	0.001	thuis
109	25	31.4	0.0009	duurzame
110	10	31.4	0.0004	elektriciteit
111	6	30.84	0.0002	kopers
112	19	30.73	0.0007	omhoog
113	8	30.51	0.0003	achteruitgaan
114	8	30.51	0.0003	planeet
115	7	30.23	0.0003	label
116	21	29.71	0.0008	doelen
117	16	29.65	0.0006	gemiddeld
118	5	29.18	0.0002	ondernemingsraden
119	5	29.18	0.0002	puntensysteem
120	802	28.55	0.0168	die
121	12	28.39	0.0004	energiebelasting
122	4	28.16	0.0001	benzineauto
123	4	28.16	0.0001	broeikaseffect
124	4	28.16	0.0001	dieselauto
125	4	28.16	0.0001	mestvergisters
126	4	28.16	0.0001	wijkgerichte
127	5	27.71	0.0002	bijtelling
128	5	27.71	0.0002	kabinetsformatie
129	5	27.71	0.0002	verduurzaamd
130	12	27.54	0.0004	omlaag
131	12	27.33	0.0004	compliment
132	7	27.17	0.0003	vliegbelasting
133	14	26.47	0.0005	klimaatbeleid
134	5	26.45	0.0002	gebalanceerd
135	5	26.45	0.0002	tweedehandsmarkt
136	25	25.86	0.0009	burgers
137	14	25.7	0.0005	rijden
138	16	25.62	0.0006	gehaald
139	4	25.56	0.0001	kolencentrale
140	4	25.56	0.0001	urgendavonnis
141	4	25.56	0.0001	woonbond
142	5	25.34	0.0002	CAP
143	5	25.34	0.0002	waarschijnlijkheid
144	8	25.33	0.0003	verschuiving
145	30	25.24	0.0011	tafel
146	505	25.14	0.0128	heer

147	3	24.85	0.0001	duurkoop
148	3	24.85	0.0001	isoleert
149	3	24.85	0.0001	klimaatvoorstel
150	3	24.85	0.0001	megatonnen
151	3	24.85	0.0001	ontwerpklimateakkoord
152	3	24.85	0.0001	sectorniveau
153	3	24.85	0.0001	startmotor
154	19	24.67	0.0007	uitwerking
155	5	24.35	0.0002	geïsoleerd
156	7	23.85	0.0003	vervuilende
157	4	23.67	0.0001	cola
158	5	23.46	0.0002	industriële
159	57	23.35	0.0021	zullen
160	9	23.29	0.0003	achteruit
161	6	22.76	0.0002	middeninkomens
162	5	22.64	0.0002	omlaaggaat
163	5	22.64	0.0002	platte
164	9	22.55	0.0003	verstandige
165	42	22.23	0.0015	ligt
166	6	21.77	0.0002	huurwoning
167	42	21.66	0.0015	betekent
168	12	21.6	0.0004	honderden
169	11	21.4	0.0004	wetenschap
170	5	21.2	0.0002	micro
171	5	21.2	0.0002	warmer
172	22	21.01	0.0008	beste
173	4	20.93	0.0001	graden
174	4	20.93	0.0001	initiatiefrecht
175	4	20.93	0.0001	tochtige
176	4	20.93	0.0001	verduurzaamt
177	33	20.9	0.0012	niets
178	226	20.63	0.007	nu
179	7	20.61	0.0003	presentatie
180	6	20.45	0.0002	Groningse
181	3	20.38	0.0001	compromis
182	3	20.38	0.0001	ijltempo
183	3	20.38	0.0001	landbouwtafel
184	3	20.38	0.0001	ritme
185	3	20.38	0.0001	vlakke
186	9	20.35	0.0003	subsidies
187	15	20.24	0.0006	werkgelegenheid
188	9	20.15	0.0003	uitgewerkt
189	6	20.04	0.0002	rechtvaardige
190	4	19.87	0.0001	klos
191	4	19.87	0.0001	temperatuur
192	168	19.86	0.0055	meer
193	284	19.72	0.0084	je
194	7	19.7	0.0003	verhuurders

Negatieve sleutelwoorden

Rang	Absolute frequentie	Negatieve Log Likelihood-score	P-waarde	Negatief sleutelwoord
1	119	91.87	0.0034	minister
2	89	79.93	0.0027	motie
3	1160	62.46	0.016	van
4	18	62.19	0.0006	staatssecretaris
5	1	49.34	0	stemming
6	48	46.71	0.0016	nr.
7	4	39.16	0.0001	brief
8	1	38.82	0	onderwijs
9	2	37.65	0.0001	constateer
10	1	36.03	0	gestemd
11	4	34.2	0.0001	wet
12	22	31.9	0.0008	leden
13	1	30.2	0	aangenomen
14	12	28.51	0.0004	steun
15	25	26.87	0.0009	debat
16	3276	26.46	0.0236	de
17	110	26.41	0.0034	mevrouw
18	1	25.57	0	lid
19	1	25.39	0	veiligheid
20	253	25.02	0.0067	voorzitter
21	2	24.29	0.0001	overige
22	5	22.59	0.0002	binnen
23	2	21.45	0.0001	dijk
24	11	20.29	0.0004	plus
25	29	20.17	0.001	CDA